

TOIVON JA EPÄTOIVON RAJAMAILLA

Toivo, epätoivo ja toivottomuus sosiaalityöntekijöiden kerrottuina kokemuksina

TAPANAINEN ANNI
Tampereen Yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2007

TIIVISTELMÄ

Tampereen Yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

TAPANAINEN, ANNI: Toivon ja epätoivon rajamailla. Toivo, epätoivo ja toivottomuus sosiaalityöntekijöiden kerrottuna kokemuksina

Pro gradu -tutkielma, 93s. , 6 liites.

Sosiaalityö

Toukokuu 2007

Tutkielmassani tarkastelen sosiaalityöntekijöiden toivon, epätoivon ja toivottomuuden kirjoittamalla kerrottuja kokemuksia. Toivo on ilmiönä ollut tutkijoiden kasvavan kiinnostuksen kohteena 1990-luvulta lähtien erityisesti hoitotieteessä ja psykologiassa. Sosiaalityön näkökulmasta toivoa ei juuri ole tutkittu.

Toivo on olennaista ihmisen hyvinvoinnille ja jaksamiselle. Pohjimmiltaan toivon merkitys liittyy elämän mielekkyyteen. Tutkielmani lähtökohta oli ajatus siitä, että toivo on olennaista myös sosiaalityössä. Sosiaalityöstä puhutaan usein muutostyönä. Toivon tulevaan suuntautuvana positiivisena odotuksena voi ajatella sisältyvän oletuksena muutostyön käsitteeseen. Ajankohtaiseksi toivon pohittamisen tekee puhe sosiaalityön kriisistä ja ajatus yleisestä yhteiskunnallisesta ja hyvinvointivaltiolisesta epävarmuudesta. Kriisit ja epävarmuus asettavat aina haasteen toivolle.

Tutkielmassani olen kysynyt millainen ilmiö toivo on sosiaalityöntekijän kannalta, mihin kaikkeen se liittyy ja mikä merkitys toivon/epätoivon/toivottomuuden kokemisella sosiaalityöntekijälle on. Lähtökohtani on ollut toivon tutkiminen. Epätoivo ja toivottomuus saavat tutkimuksellisen merkityksensä toivon vastakohtina. Aineistoni koostuu kahdeksastatoista kirjoituksesta, jotka kokeneet sosiaalityöntekijät ovat kirjoittaneet kirjoituspyyntöni perusteella, useimmiten osana jatko-opintojaan. Kirjoituksissa he kuvaavat ja pohtivat toivon, epätoivon ja toivottomuuden kokemuksia sosiaalityössä sekä kertovat tarinoita arjen tilanteista, joissa ovat toivoa, epätoivoa ja toivottomuutta kokeneet. Olen analysoinut aineiston kahdessa erässä. Kirjoitusten pohtivat osuudet analysoin pääteemojen kautta. Tarinallisten osuuksien analyysissä olen käyttänyt toimijuuden mukaan määrittämiäni tarinatyyppejä.

Sosiaalityöntekijät määrittelevät kirjoituksissaan toivon ja epätoivon/toivottomuuden vaihteleviksi ja arkipäiväisiksi kokemuksiksi sosiaalityössä. Kyse ei ole ainoastaan tunteista, vaan toivoa jäsenetään myös esimerkiksi asenteina, jopa velvoitteina. Keskeisiksi teemoiksi nousivat muutos ja onnistuminen. Toivoa koetaan, jos muutoksen edistäminen on mahdollista tai jos siinä on onnistuttu. Vastaavasti epätoivon ja toivottomuuden kokeminen on yleistä auttamismahdollisuuksien rajojen vuoksi. Asiakkailla ja asiakassuhteilla on toivon kokemiselle keskeinen merkitys. Onnistuminen asiakastyössä ja -suhteissa luo toivoa. Tutkimuksessani tuli esiin muiden viranomaisten aiheuttama toivo ja epätoivo/toivottomuus. Toisten työntekijöiden aiheuttaman epätoivon edessä sosiaalityöntekijät kokivat paljon keinottomuutta.

Avainsanat: toivo, epätoivo, toivottomuus, sosiaalityöntekijä, kokemus, tarinat, sosiaalityö

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
2 TOIVO, EPÄTOIVO JA TOIVOTTOMUUS SOSIAALITYÖSSÄ.....	6
2.1 Toivo auttamistyössä – katsaus aiempaan tutkimukseen.....	6
2.2 Toivon tarve sosiaalityössä.....	9
2.3 Epätoivon ja toivottomuuden uhka sosiaalityössä.....	12
2.4 Toivo ja muut tunteet sosiaalityöntekijän kokemuksina.....	15
2.5 Toivon käsite sosiaalityössä.....	18
3 SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN TOIVOKIRJOITUKSIA TUTKIMASSA.....	20
3.1 Ymmärtävä tutkimusote.....	20
3.2 Kirjoittaen kerrotut kokemukset tutkimuskohteena.....	22
3.3 Tutkimusasetelma.....	27
4 TOIVON JA EPÄTOIVON/TOIVOTTOMUUDEN KIRJOITETUT KOKEMUKSET.....	32
4.1 Aineisto ja analyysin kulku.....	32
4.2 Pohtivien osuuksien tulkinta.....	36
4.2.1 Toivo ja epätoivo/toivottomuus sosiaalityön arjessa.....	37
4.2.2 Onnistuminen ja epäonnistuminen.....	41
4.2.3 Rajat ja vaatimukset.....	43
4.2.4 Ongelmien pysyvyys ja kasautuminen.....	47
4.2.5 Toivo (asiakas)suhteissa.....	49
4.3 Tarinoiden tulkinta.....	53
4.3.1 Sankaritarinoita toivosta.....	56
4.3.2 Epävarmuutta toivon vaihdellessa.....	58
4.3.3 Toivottomuutta ja epätoivoa.....	63
4.4 Tutkimustulokset: Toivo ja epätoivo/toivottomuus sosiaalityön arjessa.....	71
5 TOIVON JA EPÄTOIVON RAJAMAILLA.....	82
LÄHTEET.....	87
LIITTEET.....	94

Taulukkuuettelo

Taulukko 1 Teemojen esiintyminen kirjoitusten pohtivissa osuuksissa.....	36
Taulukko 2 Tarinatyypit toivon, epätoivon/toivottomuuden ja näiden vaihtelun suhteen.....	55
Taulukko 3 Tarinatyypien toimijuus ja tunteet.....	71
Taulukko 4 Sosiaalityöntekijän toivoa lisäävät ja vähentävät tekijät.....	73

1. JOHDANTO

Opintojeni alussa luin tenttikirjasta, kuinka kovin suuri osa sosiaalityöntekijöistä haluaisi vaihtaa alaa. Tieto herätti tulevassa sosiaalityöntekijässä ristiriitaisia tunteita. En ollut ryhtynyt opiskelemaan hankkiakseni ylivoimaisen raskaan ammatin. Toisessa tutkimuksessa muuan sosiaalityöntekijä puolestaan epäilee, että moni olisi vaihtanut alaa, mikäli olisi tiennyt totuuden ammatin arjesta (Karvinen-Niinikoski ym., 2005, 103). Näiden esimerkkien tavoin sosiaalityön tilanteesta kuulee usein negatiivisia asioita. Työntekijöiden ahdingon lisäksi itse työ marginaalissa sosiaalisten ongelmien ja syrjäytymisen parissa vaatii kohtaamaan elämän nurjan puolen. Sosiaalityö vaikuttaakin helposti melko synkältä ammatilta. Synkkyuden on ikävä kyllä todettu olevan myös sosiaalityöntekijöiden oma arvio työnsä nykyisyydestä ja tulevaisuudesta (Karvinen-Niinikoski ym., 2005, 10, 85–86).

Piiroinen (2005, prologi) kuvaa sosiaalityötä koskevien mielikuvien negatiivisuuden olleen yksi hänen tutkimustaan motivoiva tekijä. Samaa voi sanoa oman tutkimusaiheeni synnystä. Mielikuvat sosiaalityöstä raskaana ja uuvuttavana – kerrassaan epätoivoisena – saivat minut kysymään, löytyykö sosiaalityöstä toivoa. Pro gradu -tutkielma tarjosi tilaisuuden lähteä selvittämään, onko sosiaalityö todella niin epätoivoista, kuin päällisin puolin kuulostaa, ja mikäli näin on, kuinka sosiaalityöntekijät tuon epätoivon kanssa pärjäävät. Olin myös utelias tietämään, mistä sosiaalityöntekijät toivoaan ammentavat, mikäli heillä sellaista on. Pohdintani johti väistämättä myös kysymään, onko työntekijän toivon kokemisella tai kokemattomuudella mitään merkitystä. Tarvitaanko sosiaalityössä toivoa?

Sosiaalityön toivon pohtimista ruokki ajatus siitä, että toivo sisältyy hiljaisena oletuksena sosiaalityöhön. Näin ei kukaan ollut minulle sanonut, mutta arkiymmärrykseni väitti näin. Sosiaalityöstä puhutaan yleensä muutostyönä. Muutostyössä, jonka tavoitteena on jossakin suhteessa parempi tilanne tulevaisuudessa tai hyvän nykytilanteen säilyminen, lienee toivo keskeistä. Sosiaalityö on olemukseltaan positiivista tulevaa tavoittelevaa ja kuitenkin tuon positiivisen tulevan varmuudesta ei ole takuita. Kukaan ei voi luvata muutoksen onnistuvan. Siten voinee ajatella, että epävarmuus on läsnä sosiaalityön arjessa. Epävarmuus on tuttua sosiaalityössä yleisemmälläkin tasolla. Opiskeluajanani on ilmassa ollut paljon epävarmuutta sosiaalityön ympäristön kannalta. Kukaan ei oikein ole tiennyt, mihin suuntaan – jos mihinkään – hyvinvointivaltion kehitys kulkee. Toivon voi ajatella olevan ajankohtaista silloin, kun se on uhattuna ja kun tulevaisuus on epävarma. Ajattelen, että sosiaalityö tässä ajassa on tällaisessa mahdollisen epätoivon uhan ja epävarmuuden tilassa (ks. Karvi-

nen-Niinikoski ym., 2005, 106–110). Sosiaalityön luonnetta ja aikamme epävarmuutta pohtiessani lähti tutkielmani liikkeelle pitkälti oman intuitioni varassa. Tutkielmallani lähdin selvittämään, onko pohdinnoissani perää. Halusin tietää, mistä sosiaalityöntekijän toivo on tehty ja mitä merkitystä toivon kokemisella on.

Toivon on katsottu olevan keskeistä useissa ammateissa. Sairaanhoidossa toivon kannustamista pidetään tärkeänä sairaanhoidollisena interventiona (ks. Kylmä, 2000, 32), positiivisessa psykologiassa se on tärkeä elementti (ks. Juntunen & Wettersten, 2006, 94) ja onpa opettamistakin kutsuttu toivon ammatiksi (Wrigley, 2003, 1, 111). Toivon merkityksestä sosiaalityössä ei sen sijaan ole liiemmästi tietoa. Siksi halusin lähteä liikkeelle avoimesti, kuulemaan kentän kokemuksia aiheesta. Tutkielmassani lähestyn toivon, epätoivon ja toivottomuuden kokemuksia sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten kautta. Kahdeksantoista kokenutta sosiaalityöntekijää kirjoitti minulle ajatuksistaan ja kokemuksistaan. Tutkin näitä kokemuksia yksilön näkökulmasta (vrt. Sagy & Adwan, 2006). Tarkoitukseni ei ole etsiä yleistä visiota sosiaalityön tulevaisuudesta vaan toivon näkökulmaa arjen työstä. Vaikka lähtökohtani on yksilön toivo, käynee tutkielmaani lukiessa selväksi, kuinka äärettömän sosiaalinen ilmiö yksilön toivo on.

Mistä sitten puhutaan, kun puhutaan toivosta? Arkiymmärryksellä ajateltuina toivo, toivottomuus ja epätoivo kuulostavat käsitteinä yksinkertaisilta. On kuitenkin syytä hieman pohtia, mitä näillä käsitteillä oikeastaan tarkoitetaan. Toivoa on määritelty monelta suunnalta ja monin tavoin (ks. Juvakka, 2000, 17–43), joten seuraavat määritelmät ovat väistämättä pintaraapaisu aiheeseen. Toivo on jotakin abstraktia ja tulevaisuuteen suuntautuvaa. Toivon on todettu olevan ihmiselämälle hyvin merkittävää. Sitä voidaan jopa pitää ontologisena tarpeenamme (Freire, 2002, 8) tai yhtenä identiteettimme – kollektiivisen ja yksilöllisen – perusrakenteena (Kotkavirta, 2000, 5). Toivon pohjimmainen luonne on samankaltainen kuin uskon: se kohdistuu johonkin, jota ei varmaksi tiedä (Kantola, 2004, 9). Toivo on positiivista odotusta ja jonkinasteista epävarmuuden sekaista luottamustakin tulevaan, vaikka siihen liittyy aina epävarmuutta (mm. Kuuppelomäki, 1997, 34, Lindqvist, 2004). Toivo kohdistuu sellaiseen, jota ei vielä ole, mutta jonka saavuttaminen on mahdollista (Kantola, 2004, 9; ks. myös Juvakka, 2000, 19). Toivon kohde on positiivinen, emme toivo sellaista mitä emme halua. Siten toivo on vahvasti yhteyksissä tahtoon: toivomme sitä, mitä tahdomme ja minkä uskomme mahdolliseksi. Kantola (2004, 9) toteaa osuvasti: ”Mahdottoman ollessa käsillä toivokin lakkaa”. Toivosta kertoo se, että uskomme asioiden muuttuvan, uskomme niiden tulevan paremmiksi (Plunkett, 1990, 118–119). Pohjimmiltaan toivon voi ajatella olevan kykyä kaiken menneen — hyvän ja pahan — jälkeen haluta, että ”huominen olisi” (Lindqvist, 2004, 98–103). Näin määriteltynä toivo

ei ole sidottu tilanteen ulkoisiin tekijöihin, vaan toivoa voi olla tilanteessa kuin tilanteessa. Usein kuitenkin esitetään, että ollakseen olemassa toivo tarvitsee hyvyyttä — edes pieninä pisaroina (Plunkett, 1990, 139; Mannermaa, 2000). Kaiken ei tarvitse olla hyvää vaan olennaista on, että hyvyys on olemassa kaikesta huolimatta. Toivo voi viritä äärimmäisen vaikeassa tilanteessa, jos nähdään pienikin hyvyyden hetki. (Mannermaa, 2000)

On huomattava, että toivo voidaan ymmärtää monella tavoin. Toivon on katsottu olevan välitön tunne (ks. Juvakka, 2000, 20–22), mutta yleisesti sillä katsotaan olevan myös kognitiivinen puolensa (ks. Juvakka, 2000, 19; Sagy & Adwan, 2006, 128; Juntunen & Wettersten, 2006). Toivon voidaan ajatella liittyvän myös halu ja aikomus yrittää toimia toivonsa suuntaisesti (Downie 1963, ref. Juvakka, 2000, 28). Toivo eroaa toiveiden toivomisesta juuri motivaatiovoimansa tähden (ks. Juntunen & Wettersten, 2006, 94). Freire (2002) korostaa toiminnan merkitystä toivolle. Hänen mukaansa toivo todentuu toiminnassa. Ilman toimintaa olevalla toiveikkuudella ei ole toivoa ja toiminta puolestaan on mahdotonta ilman toivoa. Freiren mukaan toivo on toiminnalle niin keskeistä, ettei ilman sitä kyetä edes aloittamaan taistelua paremman tulevaisuuden puolesta. Ilman taistelua toivo puolestaan ontologisena tarpeena menettää merkityksensä ja kääntyy toivottomuudeksi. (Freire, 2002, 8–10.) Siten toivo ja toiminta kietoutuvat olemassaolon perusteiltaan toisiinsa. Ne tarvitsevat toisiaan. Toivo itsessään ei takaa muutosta, mutta on sen välttämätön edellytys. Jotta voi aloittaa paremman tavoittelemisen, täytyy uskoa sen mahdollisuuteen. Vasta sen jälkeen alkaa toiminta. (mt., 30–31) Edellä kuvattu Freiren toivokäsitys on hyvin motivaatiokeskeinen toivon näyttäytyessä liikkeellepanevana voimana (ks. myös Freire, 2005, 100–101.) Toivon puuttuminen on Freiren näemyksen mukaan toiminnan vaikuttavuuden kannalta lamauttavaa: ”Jos osapuolet eivät usko saavuttavansa mitään, on heidän kohtaamisensa tyhjää ja merkityksetöntä, byrokraattista ja väsyttävää”. Toivo ei ole paikoillaan odottamista ja haaveilua, vaan aktiivista toimintaa. (Freire, 2005, 101).

Toivon merkitys tiedostetaan usein kunnolla vasta silloin, kun toivoa ei ole. Vasta toivon negaation vallitessa käsitetään, miten olennaista toivo ihmisen olemassaololle on. Todellinen toivo tarvitsee kuitenkin ollakseen epätoivon mahdollisuuden (Lindqvist, 2004, 8). Ajatus toivon olemassaolosta ei olisi järkevä ilman mahdollisuutta toivotta olemisesta. Toivon vastakohta ei kuitenkaan ole pelkkä sanan negaatio, toivottomuus. Yleisesti ymmärrämme toivon vastakohdaksi myös epätoivon. Lisäksi toivon vastakohdiksi on määritelty esimerkiksi pelko, alistuminen ja kyynisyys (Kotkavirta, 2000, 5–13). Epätoivo ja toivottomuus assosioidaan ahdistukseen ja niillä on todettu olevan merkitystä itsemurhille ja sairastumiselle (ks. Kylmä, 2000, 30–31). Epätoivo on nähdäkseni toivottomuutta positiivisempi käsite. Epätoivossa voi olla aktiivisuutta, kun taas toivottomuus on passiivista

(Kylmä ym., 2000a). Lindqvist (2004, 8) esittääkin, että toivoa ja epätoivoa yhdistää suhde kaipuuseen ja kyltymättömyyteen: ne molemmat sisältävät ajatuksen jonkin keskeneräisyydestä.

Toivottomuuden voi ajatella olevan epätoivoa totaalisempi toivon vastakohta. Toivottomuuteen liittyy pysähtyminen ja kaiken luovuttaminen. Kylmä (2000) määrittelee toivottomuuden täydelliseksi henkiseksi romahtamiseksi ja ”halvaantumiseksi” ilman mitään syytä elää. Toivottomalle tulevaisuutta ei yksinkertaisesti ole. Toiminnallisesta näkökulmasta toivottomuuden voi ajatella olevan vaikenemista, maailman kieltämistä ja siitä pakenemista (Freire, 2005, 100). Vaikka toivottomuus on pysähtyneisyyttä, Lindqvist (2004) esittää, että toivon on mahdollista nousta toivottomuuden keskeltä. Tämän voi ajatella johtuvan yksinkertaisesti siitä, että huomien tulee. Aineistossanikin lainattu suomalainen sanonta toteaa tämän ytimekkäästi: Niin kauan on toivoa, kuin on elämää.

Tutkielmani päähuomio keskittyy toivoon. Toivottomuus ja epätoivo saavat tutkimuksellisen merkityksensä toivon negaatioina. Epätoivon ja toivottomuuden toissijaisuudesta johtuen sekä minä että aineiston kirjoittajat käytämme käsitteitä osittain rinnakkaisina. Näin olen tehnyt myös kirjoituspyynnöissä (ks. liite 1), joita muotoiltaessa ei toivottomuuden ja epätoivon ero ollut vielä itsellenikään selvä. Analyysissä olen usein käyttänyt merkintää epätoivo/toivottomuus, sillä en ole erottellut tekstiä sen mukaan, kummasta toivon vastakohdasta siinä puhutaan. Käytän termejä usein rinnakkain puuttumatta sen tarkemmin siihen, kummasta kirjoittaja puhuu tai kumpi olisi ontologisesti määriteltynä oikein. En tiedä johtuuko kirjoituspyyntöjeni epämääräisyydestä vai toivottomuuden ja epätoivon käsitteiden erosta arkiymmärryksessä, että sana epätoivo esiintyy aineistossa huomattavasti yleisemmin kuin toivottomuus.

Etsiessäni tutkimustietoa toivosta jouduin hienoiseksi pettymyksekseni toteamaan, että yleensä toivosta puhutaan hyvinkin traagisten ja vakavien asioiden yhteydessä (ks. Juvakka, 2000, 42). Oma näkökulmani on arkisempi. Juvakan (mt., 42) tavoin ajattelen, että on tärkeää saada tietoa toivosta myös ennen kuin jotain vakavaa on tapahtunut. Mikäli toivon ajatellaan olevan ihmiselle tärkeää ja tarpeellista, on mielekästä hankkia tietoa myös arkielämän toivosta. Tottahan toivo korostuu ollessaan uhattuna, mutta jonkinlainen perustoivo pitää ihmiselon mielekkyyttä yllä. Arjen toivossa voi ajatella olevan kyse – Lindqvistin (2004) kaunista määrittelyä lainatakseni – ”huomiseen kurkottautuvan elämän merkityksestä ja sen olemisen oikeudesta” (Lindqvist, 2004, 11–14). Toisaalta sosiaalityön arjen voi ajatella olevan toimimista areenoilla, joilla ollaan usein lähtökohtaisesti epätoivon uhan alla. Aineistoni kirjoittajat muistuttivatkin, että sosiaalityö kohtaa ihmisiä usein juuri epätoi-

von tilanteissa. Sosiaalityöntekijän arki ei aina ole asiakkaalle arkea vaan elämän poikkeuksellinen kriisikohta. Pidän sosiaalityöllisen toivon tarkastelua tärkeänä myös siksi.

Kun puhun toivosta sosiaalityössä, joudun määrittelemään myös sosiaalityön. Tutkielmassani tarkoitan sosiaalityöllä sosiaalityöntekijöiden harjoittamaa ammatillista toimintaa. Tutkielmani ei siten kohdistu sosiaalityöhön esimerkiksi liikkeenä tai akateemisena oppiaineena (ks. esim. Toikko, 2005, 16–19). Sosiaalityö ymmärretään yleisesti hyvin monimuotoiseksi ja moninaiseksi (mm. Cree, 2003a), mistä oma aineistoni on loistava esimerkki. Puhuessani tässä tutkielmassa sosiaalityöstä puhun suomalaisesta sosiaalityöstä yleisesti – väkisinkin yleistävästi. Huolimatta niin sosiaalityön yleisestä kuin oman aineistoni moniäänisyydestä uskon, että sosiaalityö jakaa sen verran yleisiä ja yhteisiä arvoja ja ominaisuuksia, että on mahdollista puhua yleisesti sosiaalityöstä (ks. esim. Toikko, 2005, 232–234).

Tutkimus on aina tutkijasubjektin tuotos. Tämäkin tutkimus on kertomus, jossa aiemman tutkimuksen ja teoreettisen viitekehyksen sekä sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten pohjalta olen rakentanut uuden tarinan (ks. Heikkinen, 2001, 119–120). Minun tarinani on tarina sosiaalityöntekijöiden toivon ja epätoivon/toivottomuuden kokemuksista. Se kuuluu siten sosiaalityöntekijöitä tutkivien tutkimusten joukkoon (ks. Kemppainen ym., 1998, 36–37) ja pyrkii omalta osaltaan antamaan tilaa sosiaalityöntekijöiden omalle äänelle (vrt. esim. Cree, 2003a; Abels, 2000; Piironen, 2005; Tarkiainen, 2006). Menetelmällisesti katson tutkielmani olevan osa narratiivisin menetelmin sosiaalityöllistä tietoa etsivää tutkimusta. Aihepiiriltään tutkielmani liittyy Suomessakin laajenevan toivotutkimuksen joukkoon. Tavoitteeni on, että tutkimukseni rikastuttaa sosiaalityöstä ja sosiaalityöntekijöistä kertovaa tarinavarantoa toivon näkökulmalla.

Tutkielmani teoreettisen viitekehyksen muodostavassa toisessa luvussa pyrin avaamaan toivon ja sosiaalityön suhdetta. Kolmannessa luvussa rakennan tutkimusasetelmani erittelemällä kerrottujen kokemusten tutkimiseen liittyviä kysymyksiä ja muotoilemalla tutkimuskysymykseni. Neljännessä luvussa annan puheenvuoron aineistoni kirjoittajille kertojina ja itselleni kirjoitusten tulkitsijana. Tutkielman päättää johtopäätösluku.

2 TOIVO, EPÄTOIVO JA TOIVOTTOMUUS SOSIAALITYÖSSÄ

Arkiymmärryksen kannalta tutkimusaiheeni – toivo, epätoivo ja toivottomuus – kuulostavat yksinkertaisilta. Tässä luvussa pyrin perustelemaan, miksi näiden näennäisen selkeiden asioiden tutkiminen on mielekästä ja ajankohtaista myös sosiaalityön kannalta. Aloitan luvun katsauksella ihmistieteelliseen toivotutkimukseen. Seuraavaksi määrittelen ne sosiaalityön piirteet, jotka liittävät toivon sosiaalityöhön jonkinlaisena välttämättömyytenä. Selvennän myös epätoivon ja toivottomuuden uhkaa sosiaalityössä. Viimeisessä alaluvussa tarkastelen sosiaalityöntekijän kokemista ja tunteita nykytutkimuksen valossa. Ennen menetelmälukuun siirtymistä tiivistän vielä näkemykseni toivon käsitteestä sosiaalityössä.

2.1 Toivo auttamistyössä – katsaus aiempaan tutkimukseen

Yksilön toivoa on tutkittu ja pohdittu melko runsaasti eri ihmistieteissä. Kirjoittelu toivosta jakaantuu hyvin karkeasti yleistäen kahtaalle: toivon kokemisen tutkimiseen (esim. Juvakka, 2000; Kylmä, 2000) ja toivon välineelliseen soveltamiseen (esim. Borenstein, 2003; Wallenius, 2003; Juntunen & Wettersten, 2006). Tällä jaolla en tarkoita reaalisia tieteellisiä kuppi- tai koulukuntia vaan omaa näkemystäni toivotutkimuksen funktioista. Ensin mainitussa tutkitaan, mitä toivon kokeminen merkitsee ja mitkä asiat siihen liittyvät. Jälkimmäisessä suunnassa tutkitaan ja visioidaan toivon ylläpitämisen ja luomisen merkitystä ja tapoja eri auttamistyön saroilla. Sosiaalityön kannalta molemmat tutkimussuunnat ovat eittämättä hedelmällisiä. On hyvin kiinnostavaa, että toivon säilymisen ja luomisen on useilla aloilla katsottu olevan niin tärkeää, että vaikeissa tilanteissa olevien ihmisten toivoa tutkitaan ja keinoja sen säilyttämiseksi mietitään. Oma tutkielmani kohdistuu kuitenkin toivon kokemiseen. Kokemusten valinnassa tutkimuskohteeksi on kyse oman mielenkiintoni lisäksi siitä, etten uskaltanut pitää toivoa sosiaalityössä mitenkään itsestään selvänä, enkä siten rohjennut ryhtyä tutkimaan esimerkiksi toivon välittämisen keinoja (vrt. Juvakka, 2000, 34).

Kokemuksellisen ja välineellisen toivotutkimuksen näkökulmia yhdistää yleensä kiinnostus vaikeissa tilanteissa eläviin ihmisiin. Ainakaan itse en ole törmännyt tutkimukseen vaikkapa hyvin menestyvien, terveiden ja onnellisten perheiden toivosta (vrt. Juvakka, 2000, 42). Pikemminkin toivo tulee kiinnostavaksi ollessaan uhattuna. Toivotutkimus kohdistuukin usein esimerkiksi vakavasti sairaiden potilaiden näkemyksiin ja kokemuksiin (esimerkiksi Kylmä, 2000, Kuuppelomäki, 1997). Toivoa menetelmällisenä kysymyksenä pohditaan eri tavoin vaikeassa tilanteessa olevien asiakkaiden auttamisen suhteen (esimerkiksi Borenstein, 2003; Young & Oliver, 1997; Itzhaky, 2004). Vakavi-

en tilanteiden keskeisyydestä toivotutkimukselle kertonee se, että toivoa on tutkittu erityisen paljon hoitotieteen saralla, missä etenkin vakavasti sairaiden ja ikääntyneiden toivokokemukset ovat olleet kiinnostuksen kohteena. Hoitotieteen lisäksi toivo on ollut kiinnostuksen kohteena pidemmän aikaa psykologiassa (ks. Snyder ym., 2006). Hoitotieteellisiä ja psykologisia tutkimuksia on tehty toivon käsitteen määrittämiseksi ja toivoa mittaavien mittareiden kehittämiseksi. Tutkimusten tuloksena on löydetty konkreettisia toivoa lisääviä tekijöitä sekä erilaisia toivon määritelmiä (ks. Julkunen & Wettersten, 2006; Juvakka, 2000, Liitteet 1–2; Kylmä, 2000, 59–60; Snyder ym.2006).

Hoitotieteellisissä tutkimuksissa toivolla on todettu olevan ihmisille monia positiivisia merkityksiä, kuten hallitun mahdollisuuden kokeminen omassa tai läheisten elämässä, huomion suuntaaminen edistymiseen, myönteinen tulkinta asioille ja tavoitteen asettelu. Toivon on todettu olevan dynaaminen sisäinen voima, joka mahdollistaa nykyhetken ylittämisen ja vahvistaa myönteistä, uudenlaista tietoisuutta olemassaolosta. Toivo on yrittämisen halua omien mahdollisuuksien rajoissa ja vastine tavoitteen yhteydessä havaittuun uhkaan. Toivo on tavoitesuuntautunutta ja perustuu yksilön näkemysmyksiin todellisuudesta, ja siitä seuraa muun muassa toimintakyvyn vahvistumista. Toivon on todettu perustuvan johonkin menneisyydessä, nykyisyydessä tai tulevassa koettuun selviytymistä tukevaan asiaan. (kansainvälistä hoitotieteellistä toivotutkimusta referoineet Juvakka, 2000, Liitteet 1–2; Kylmä, 2000, 59–60.)

Monien henkisten ja konkreettisten asioiden on todettu vaikuttavan toivon kokemiseen. Toivon positiivisesti vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi spirituaalinen hyvinvointi, merkityksellinen toiminta, tavoitteen asettelu ja myönteinen odotus, intentionaalisuus, päättäväisyys ja realismi, vuorovaikutussuhteet sekä itsensä arvokkaaksi ja arvostetuksi kokeminen. Vastaavasti toivoa vähentäviä seikkoja on löydetty useita, joista tässä esimerkkeinä mainittakoon muiden toivottomuus, toistuvat menetykset, tunne siitä ettei kukaan välitä, kokemukset hylätyksi tulemisesta, eristyneisyydestä ja siitä, ettei omaa yksilöllisyyttä arvosteta. (Juvakka, 2000, Liitteet 1–2; Kylmä, 2000, 59–60.) Hoitotieteellisen toivotutkimuksen tuloksista pidän oman tutkielmani kannalta mielenkiintoisimpana toivon vuorovaikutuksellisuuden toteamista. Sosiaalisen tuen on todettu olevan merkittävää toivon ylläpitämisessä. Esimerkiksi potilaan toivoa voivat ylläpitää monet tahot, myös ammattilaiset. (Ks. Juvakka, 2000, Liite1; Kylmä, 2000, 23,61, Kuuppelomäki, 1997, 35)

Tutkielmani kannalta mielenkiintoisinta olisi tietää työntekijöiden toivokokemuksista. Tällaisia tutkimuksia löysin kuitenkin niukasti. Mikäli toivosta on kysytty työntekijöiltä, on keskitytty heidän käsityksiinsä asiakkaan toivosta ja sen luomisesta tai hyvin vaikeasti sairaiden parissa työskentele-

vien toivosta (ks. esim. Kylmä ym., 2000b). Sosiaalityön menetelmälliseltä kannalta kiinnostavasti työhön liittyvää toivoa ovat tutkineet Juntunen ja Wettersten (2006), jotka esittävät työtoivoa keskeiseksi tekijäksi esimerkiksi ammatinvalintapsykologiassa. Sosiaalityön kannalta kiintoisa löytö on, että toivo voi tarjota toimivan paradigman heikompiosaisten (disenfranchised) ihmisten työelämään liittyvissä kysymyksissä (Juntunen & Wettersten, 2006, 104).

Ikään kuin toiseen suuntaan on toivoa tutkinut Wallenius (2005), joka päätyi perhekotityötä tutkiesaan määrittämään toivon perhekotityön ydinprosessiksi. Toivon ylläpitämisen sisällöksi Wallenius (mt., 100) määrittää arjen harmonian. Nuorille toivon ylläpitäminen merkitsi muun muassa arjen järjestystä ja ennen kaikkea aikuisen läsnäoloa. Vastakohtana kaoottisuus merkitsi epätoivon mahdollisuutta. (mt., 95–96) Työntekijän kannalta toivon ylläpitäminen perhekotityössä osoittautui prosessiksi, jossa jatkuvasti torjutaan epätoivoa ja vahvistetaan toivoa (mt., 98). Toivon ylläpitämisen taustalla on toivon ja epätoivon jännitteisyys, jonka muodostamassa kentässä – ja aina toivon puolella – toimiminen on perhekotityön ydin. (mt., 125, 141). Walleniuksen tutkimuksessa toivotyö määrittyy koko perhekotityötä jäsentäväksi yläkäsitteeksi.

Omani kanssa samankaltaisinta lähestymistapaa työntekijöiden toivoon on käyttänyt Shechter, joka arvioi sosiaalityöntekijöiden klinikaalisen toivon olevan uhattuna kiireen ja työn ulkopuolisten tahojen paineen takia (Shechter, 1999, 371–372, 377–378). Tutkimuksessaan hän on lähtenyt siitä ajatuksesta, että toivo on olennaista terapiatyölle (mt., 371). Ajatus on hyvin samanlainen, kun oma esiymmärrykseni toivon tärkeydestä sosiaalityölle. Myös Shechterin toivotutkimuksen peruskysymykset olivat samansuuntaisia omieni kanssa (mt., 372). Shechterin asetelma on sikäläkin samansuuntainen, että hänen haastattelemansa työntekijät toimivat monenlaisilla sosiaalityön aloilla. Tutkimuskohteemme eroaa kuitenkin ratkaisevasti siinä, että Shechterin tutkimuksen pääpaino on toivon kokemisen psykologisessa funktiossa. Itse lähestyn aihetta kerrottuna kokemuksena. Tavoitteenani ei ole ollut ymmärtää sosiaalityöntekijän toivoon liittyviä psyykkisiä prosesseja.

Varsinaisia toivotutkimuksia en suomalaisesta tutkimuskentästä sosiaalityön osalta löytänyt. Kansainvälisestikin sosiaalityöllistä tutkimusta aiheesta tuntuu olevan vähänlaisesti. Vaikka toivotutkimusta sinällään on tehty rutkasti, ajattelen sosiaalityöllisen toivotutkimuksen olevan tarpeen. Eri aloilla tehtyä toivotutkimusta ei voi suoraan verrata keskenään alojen erilaisuuden vuoksi. Hoitotieteessä toivo suhteutuu potilaan elämään ulkoapäin tulevaan muutokseen, jonka edessä potilas joutuu tarkastelemaan elämäänsä uudella tavalla (Kylmä, 2000). Potilas ei pääsääntöisesti pysty itse paljoakaan vaikuttamaan sairautensa kulkuun. Sosiaalityössä lähtökohta on toinen muutoksen ollessa

pikemminkin toiminnan tavoite. Asiakas puolestaan nähdään sosiaalityössä yleensä aktiivisena toimijana ja muutoksen avainhenkilönä. Ajatus opettamisesta toivon ammattina (ks. Wrigley, 2003) herättää kysymään, eikö myös sosiaalityö ole tätä. Sosiaalityön tavoite on tulevassa, mutta työ lie-nee koulutusta vahvemmin sidottu nykyisyyteen, lähtökohtanaan ovat ihmisten elämäntilanteet tässä ja nyt. Sosiaalityö on myös monilta osin korjaavaa työtä, joka siten väistämättä on myös kat-somista menneeseen. Psykologiassa puolestaan toivoa tarkastellaan ymmärtääkseni lähinnä yksilön asiana (ks. Sagy & Sami, 2006, 128) ja psykologien työskentelytapa ja päämäärä eroavat sosiaali-työn tavoitteista ja arjesta.

Toivoa sosiaalityössä on pohdittava sosiaalityön omista lähtökohdista käsin. Sosiaalityön erityisyy-destä johtuen olen läpi tutkielmani uskonut, että toivo, epätoivo ja toivottomuus muodostuvat sosi-aalityössä erilaisiksi kysymyksiksi kuin muilla aloilla. Seuraavissa alaluvuissa pyrin hahmotta-maan, mihin kaikkeen kysymys toivosta juuri sosiaalityössä voi liittyä.

2.2 Toivon tarve sosiaalityössä

Yksi tutkielmani keskeisistä taustaolettamuksista on, että toivo on sosiaalityössä tarpeellista. Ajatte-len, että toivo on sosiaalityössä läsnä hiljaisena välttämättömyytenä etenkin **sosiaalityön muutos-luonteen tähden** (sosiaalityöstä muutostyönä ks. esim. Raunio, 2004, 35, 37, 50–57; Jokinen ym., 2003, 155). Muutostyö kiinnittyy tavoitteiltaan tulevaan, parempaan asioiden tilaan, jonka toteutu-misesta ei kuitenkaan ole varmuutta. Siksi puhe sosiaalityöstä muutostyönä sisältää nähdäkseni ole-tuksen toivosta. Sosiaalityössä muutosta tavoitellaan monella tasolla (ks. Toikko, 2005). Yksilön ta-solla muutoksen tavoitetta on määritelty esimerkiksi asiakkaan elämän normalisoimiseksi siten, että sosiaalityön tarve lakkaa (Raunio, 2004, 50–51; Juhila, 2006, 49). Ajattelen, että yksilöllinen sosi-aalityö sisältää täten ajatuksen toivosta; toivo ilmenee uskona siihen, että asiakkaan elämäntilanteen muuttuminen on mahdollista. Perinteisesti sosiaalityössä on asiakkaan tilanteen ratkaisun lisäksi ta-voiteltu myös pysyvämpiä yhteiskunnallisia muutoksia (ks. Toikko, 2005; Murto, 2005, 318), mikä voi toisinaan olla jopa syy sosiaalityöntekijäksi ryhtymiselle (Cree, 2003b, 157). Nähdäkseni ajatus yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta sisältää toivon uskona yhteiskunnallisen muutoksen mahdolli-suuteen ja toimintana muutosta edistävästi, vaikkei varmuutta paremmasta tulevasta olekaan.

Toivon oletuksesta sosiaalityössä todistavat myös **sosiaalialan eettiset periaatteet**, joiden ajattelen ilmentävän sosiaalityöhön kohdistuvia moraalisia normeja (ks. Banks, 2006, 4–5). Vaikka eettisten periaatteiden listojen hyödyllisyydestä voi olla montaa mieltä, eettisten periaatteiden voi yhä ajatel-

la heijastelevan yleistä sosiaalityön arvopohjaa (ks. Banks, 2006, 74–101) ja määrittävän sosiaalityön tavoitteita. Eettisten periaatteiden tarkastelu on hyödyllistä myös, koska sosiaalityön eriytymisestä huolimatta niiden voi ajatella jollain tasolla olevan suomalaisen sosiaalityön eri alueiden toimijoita yhdistävä tekijä (vrt. Banks, 2006, 1–2, 96–97). On huomattava, että eettisissä periaatteissa on kyse nimenomaan sosiaalialan itse itselleen määrittämistä normeista.

Eettisissä ohjeissa sosiaalialan ammattilaisen tehtäväksi määrittyy muun muassa oikeidenmukaisuuden, asiakkaan itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden edistäminen sekä yksilöiden ja ryhmien syrjäytymisen ehkäiseminen ja huono-osaisuuden seurausten poistaminen. Sosiaalialan ammattilainen työskentelee erityisesti heikoimmassa asemassa olevien oikeuksien toteutumiseksi. Työssään sosiaalialan ammattilainen vastustaa syrjintää ja väkivaltaa tuottavia toimia ja rakenteita. Sosiaalialan työn ”(--)) tavoitteena on voimavarojen lisääminen ja myönteisten ratkaisumallien kehittäminen vaikeuksien keskellä”. (Sosiaalialan ammatillisen työn eettiset periaatteet.) Eettisissä ohjeissa puhutaan edistämisestä, ehkäisemisestä ja kehittämisestä. Kaikki tuo on tulevaan suuntaavaa ja toiminnallista. Näin sosiaalityön eettisiin periaatteisiin on normina kirjattu tulevaisuuteen suuntautuva hyvän tavoittelu. Nähdäkseni sillä, että ammattikunta kirjaa tulevan hyvän tavoittelun eettiseksi periaatteekseen, on merkitystä toivon kannalta. Tehtävämäärittelyn perusteella toivon voisi olettaa olevan jopa keskeistä sosiaalityössä. Aiemmin määrittelin toivon kohdistuvan tulevaan, olevan sitä positiivisesti odottavaa. Toivon kannalta on huomattava, että muutoksen lopputulos on epävarma. Kun ihmistyössä ryhdytään muutostyöhön, ei varmuutta tulevasta voi olla. Ihmiset eivät toimi kausaalisten periaatteiden mukaan, joten ihmistyö sisältää aina epävarmuutta. Siten toivo vaikuttaisi kuuluvan välttämättömänä oletuksena muutostyöhön lopputuloksen epävarmuuden takia. Eettisten periaatteiden perusteella voi olettaa, että sosiaalityöllinen toiminta sisältää ontologisesti ajatuksen toivosta. Eettisiä periaatteita toivon kannalta lukiessa on kuitenkin hyvä muistaa, ettei toivo voi kohdistua mahdottomaan. Epäilemättä melkoisia paineita sosiaalityön arjessa kamppailevalle luovina eettiset periaatteet saattavatkin osaltaan lisätä sosiaalityöntekijän epätoivon/toivottomuuden kokemisen mahdollisuutta.

Vaikka yleistä puhetta toivosta sosiaalityön yhteydessä ei nähdäkseni kuulu, on toivo läsnä pienemmässä mittakaavassa erilaisilla **sosiaalityön menetelmäpuheen** kentillä. Sosiaalityön menetelmistä tulevaisuuteen suuntautuvat menetelmät antanevat toivon käsitteelle suurimman roolin. Esimerkiksi empowerment-näkökulmasta voi työskennellä kestävästi ainoastaan, jos uskoo syvästi, että ihmiset voivat muuttua ja ympäristöihin voidaan vaikuttaa. Sosiaalityöntekijän omalla asenteella nähdään tässä menetelmässä olevan ratkaiseva vaikutus itse työlle, ja työntekijän toiveikkuudella

on merkitystä asiakkaalle. (Simon, 1994, 1–10) Empowermentia ei suoraan mainita aineistossani kertaakaan, mutta muutamissa kohden puhutaan voimaantumisesta. Kenties empowerment-traditio henkii aineistossani myös asiakkaan subjektiuden korostamisena (mt., xiv). Empowermentin lisäksi ainakin ratkaisukeskeisen sosiaalityön, jossa keskitytään tulevaan, voi ajatella sisältävän ajatuksen toivosta.

Tutkielmani kannalta mielenkiintoisina näkemyksinä löysin kaksi mallia, joissa toivon käsitettä on käytetty sosiaalityön jäsentämisessä. Borenstein (2003) on esittänyt kokemustietoonsa perustuvan kuvauksen sosiaalityöntekijästä asiakkaan unelmien ja toiveiden säilyttäjänä. Hänen näkemyksensä mukaan sosiaalityöntekijä voi toimia toivon tai unelman säilyttäjänä sellaisessa tilanteessa, kun (lapsi)asiakkaalla itsellään ei kaoottisessa elämäntilanteessaan ole voimia toivoa. Oikeassa tilanteessa asiakkaalle palautettuna unelma voi palauttaa tämän toivon ja antaa voimia jatkaa epätoivoiselta vaikuttavassa tilanteessa. (Borenstein, 2003.) Izhaky (2004) puolestaan on luonut mallin parantumattomasti sairaiden parissa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden toivon ylläpitämiseksi työnohjauksen avulla. Toivon ylläpitäminen heillä on merkittävää, sillä Itzhaky on todennut sosiaalityöntekijöiden omien tunteidensa vuoksi vähentävän suoraa kanssakäymistä asiakkaiden kanssa ja jopa eristäytyvän heistä. Itzhaky määrittelee toivovat sosiaalityöntekijät sellaisiksi, joilla on ”positiiviset odotukset asiakkaiden tulevaisuuden suhteen ja joilla on motivoitunutta voimaa niiden toteuttamiseksi”. Toivo suhteutuu siis paitsi positiiviseen odotukseen tulevista myös aktiiviseen toimintaan. Toivon tulee olla todellisuuteen pohjautuvaa (mt.; ks. myös Mattila, 2003; Juvakka, 2000, 35–36), mikä voi tarkoittaa sitä, että on valmistautunut pettymyksiin ja osaa arvostaa pieniä saavutuksia ja osittaistakin onnistumista (Yaakob, 1987, ref. Itzhaky, 2004). Itzhakyn mukaan toivolla on olennainen merkitys positiiviselle ongelmanratkaisulle. Toivoa tukevana Itzhaky pitää muun muassa ongelmaperustaista selviytymistä, oman työn tarkoituksen tiedostamista ja positiiviseen keskittymistä. On myös tärkeää hyväksyä työntekijän epätoivon ja toivottomuuden tunteet ja kohdella heitä empaattisesti ja kunnioittavasti tunteineen. (Itzhaky, 2004.)

Toivoa sosiaalityössä voi lähestyä monella tapaa. Olen edellä löytänyt perusteita sosiaalityöllisen toivon etsintään sosiaalityön muutosluonteesta, etiikasta ja menetelmällisistä jäsennyksistä. Olen myös esitellyt muutamia malleja, joissa toivoa on käytetty sosiaalityön välineenä. Yksi luonteva lähestymistapa tutkia toivoa myös sosiaalityössä olisi ollut spirituaalisuus (spirituaalisuudesta sosiaalityössä ks. Abels, 2000; Watkins, 2001), millä en tässä viittaa uskonnollisuuteen vaan henkisyteen (ks. Abels, 2000, 3–4). Henkisyshän on osa sosiaalityössä yleisesti hyväksyttyä ihmiskäsitystä (ks. Rauhala, 2005). Nähdäkseni suomalaisessa sosiaalityön keskustelussa spirituaalisuus ei kuitenkaan

ole juuri läsnä eikä aineistossani toivosta kerrota – sääntöä vahvistavaa poikkeusta lukuun ottamatta – spirituaalisuuteen liittyen. Siten toivo ei tule tutkielmassani esille spirituaalisena kysymyksenä.

2.3 Epätoivon ja toivottomuuden uhka sosiaalityössä

Olen edellä pyrkinyt perustelemaan, miksi toivon käsite on sosiaalityössä tarpeellinen, jopa olenainen. Kuten alussa totesin, toivon kysymys ei olisi järkevä ilman epätoivon/toivottomuuden mahdollisuutta. Tässä luvussa tarkoitukseni on pohtia, miksi epätoivon ja toivottomuuden kokeminen on sosiaalityössä mahdollista. Näitä syitä paikantaessani suuntaan katseen sosiaalityön sisältä ulos yhteiskuntaan. Sosiaalityö ja sitä kautta sosiaalityöntekijä on aina vahvasti sidoksissa ympäröivään yhteiskuntaan (Kemppainen ym., 1998, 12; Cree, 2003a, 4; Karvinen-Niinikoski & Meltti, 2003, 43), joten sosiaalityöntekijän kokemusten kannalta ei ole merkityksetöntä, mitä ympäröivässä yhteiskunnassa tapahtuu. Käsitykseni mukaan yhteiskunnalla on vaikutusta sosiaalityöntekijän toivolle, epätoivolle tai toivottomuudelle kahdesta syystä. Ensimmäinen näistä on nykyinen yhteiskunnallinen tilanne, johon yleisesti liitetään epävarmuuden ja pysyvän muutoksen kaltaisia määreitä myös sosiaalityötä koskien (Juhila, 2006, 12–13; Kemppainen ym., 1998, 12–14, 21). Aikamme tarkastelu on mielenkiintoista siksikin, että toivotutkimus ja toivosta kirjoittaminen ovat viimeisen viidentoista vuoden aikana lisääntyneet. Toinen yhteiskunnallinen sosiaalityölliseen toivoon vaikuttava seikka on sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Sosiaalityön tehtävä ja asema langettavat eittämättä omanlaisiaan varjoja työntekijän toivon ylle.

Nykyisen sosiaalityön ympäristöä, hyvinvointivaltiota, luotiin toivon ilmapiirissä, jossa ainakin osa toimijoista uskoi utopiaan tasa-arvoisesta yhteiskunnasta (Rorty, 1999, 230). Sosiaalityön yleisen toivon ajattelen olleen osa tuota yleisempää yleisen hyvinvoinnin tavoitteluun liittyvää toivoa (ks. Harris, 2005; Mutka, 1998, 178). Hyvinvointivaltion luomisessa vaikutti vahvasti usko siihen, että asiat on mahdollista yhteisesti järjestää siten, että kaikilla on mahdollisuus ihmisarvoiseen elämään (Kantola & Kautto, 2002, 11–12). Viimeisten vuosikymmenten aikana on kuitenkin sekä Suomessa että muualla alettu puhua **hyvinvointivaltion kriisistä** ja hyvinvointivaltio-käsitteen sijaan on alettu puhua hyvinvointiyhteiskunnasta (Kantola & Kautto, 2002, 13; Juhila, 2006, 13). On tapahtunut ja tapahtumassa muutoksia, joiden myötä sosiaalityön toimintapuitteet ja -mallit ovat muuttuneet valtavasti 1990-luvulta alkaen (Karvinen-Niinikoski & Meltti, 2003, 34; Kemppainen ym., 1998, 10–11; Piirainen, 2005). Kansallisesti sosiaalityön ympäristöön vaikuttavat yhä 2000-luvun alussa 1990-luvun laman jälkimainingit, mutta kyse on myös yleisemmästä yhteiskunnallisesta muutoksesta (Kemppainen ym., 1998, 10–11). Laman jälkikaikuja koetaan sosiaalityössä esimerkiksi pitkäai-

kaistyöttömyyden pysyvyyden ja lasten huostaanottojen lisääntymisen kaltaisten ilmiöiden myötä (Kantola & Kautto, 2002, 69–74; Mutka, 1998). Moniongelmaisuus on kasvanut työttömyyden, päihteiden väärinkäytön, väkivallan ja mielenterveysongelmien kaltaisten vaikeuksien kasautuessa yhä pysyvämmiin syrjäytyneiden osaksi. Puhutaan myös Suomen taloudellisesta kahtiajakautumisesta rikkaiden rikastuessa ja köyhien köyhtyessä. Syrjäytymiskierteistä on vaikea päästä irti. (Kantola & Kautto, 2002, 83–87; Marjamäki, Mäntysaari ja Ristimäki, 1998, 20–28) Nämä ja muut yhteiskunnalliset muutokset ovat sosiaalityön asiakkaiden todellisuutta ja sitä kautta sosiaalityöntekijöiden arkea. Sosiaalityön asiakkaiden ongelmat tuntuvatkin yhä haastavammilta. (ks. esim. Kemppainen ym., 1998) Työssään sosiaalityöntekijä väistämättä huomaa, kuinka entisessä hyvinvointivaltiossa voidaan monella tapaa pahoin.

Opiskeluni aikana olen väistämättä huomannut, että myös suomalaiselle sosiaalityölle kuuluu usein huonoa. Sosiaalityöntekijöiden tilanteesta kuulee paljon negatiivisia asioita: palkat ovat pieniä, pätevästä työntekijöistä on pulaa, työntekijät uupuvat ja kiire on. Jo pidemmän aikaa onkin puhuttu **sosiaalityön kriisistä** (mm. Mäntysaari, 1997, Satka, 1997, 27). Tutkimuksissa on todettu suuren osan sosiaalityöntekijöistä olevan uupuneita ja työskentelevän voimiansa ääri rajoilla (mm. Siltala, 2004, 244, 310, Viinamäki 1997, Sulisalo 2003). Työtä on usein yksinkertaisesti liikaa (Kemppainen ym., 1998, 133–137, Karvinen-Niinikoski ym., 2005, 39). Suomalaista työelämää tutkinut Siltala (2004, 244) kirjoittaakin ”toivon kadonneen julkiselta sektorilta” 1990-luvun laman myötä. Tilannetta raskauttaa myös se, että vaikka sosiaalityö on ammatillisesti kehittynyt monin tavoin, ovat sen mahdollisuudet yhteiskunnallispoliittisena toimijana vähentyneet (Karvinen-Niinikoski & Meltti, 2003, 31).

Yhteiskunnallinen muutos näkyy sosiaalityön arjessa myös aatteellisena muutoksena esimerkiksi ekonomisen ajattelutavan ja puheen lisääntymisenä sekä tulostavoitteisen ja numeerisesti arvioitavan sosiaalityön vaatimuksena (Harris, 2005; Piironen, 2005, 61–63). Sosiaalityölle voidaan asettaa menestymisen vaatimus ja menestys voidaan yhteiskunnallisesti määrittää kansalaisen muuttamiseksi jälleen yhteiskuntaa hyödyttäväksi. Tämä sosiaalityön ulkopuolinen sosiaalityön tavoitteiden määrittely ja logiikka ei toimi ongelmitta. (ks. Jokinen ym., 2003; Harris, 2005) Omalla tavallaan aatteellista on myös työn rakenteiden muutos, eli se mitä työssä painotetaan. Työntekijöiden voimia voivat viedä jatkuva kehittäminen, projektit ja työn eriytyminen (Siltala, 2004, 330, 342–344). Tutkimuksissa on todettu sosiaalityön paineiden ja muutoksen olevan radikaalia (Karvinen-Niinikoski & Meltti, 2003.; ks. myös Banks, 2006, 1–2; Kemppainen ym., 1998). On jopa arvioitu sosiaalityön ammatin juurien olevan kadoksissa ja profession aseman ja tehtäväkuvan uhattuna (Karvinen-

Niinikoski & Meltti, 2003, 40–41; ks. myös Kemppainen ym., 1998, 147; Harris, 2005). Lisäksi yhteiskunnan sosiaalityölle asettamat odotukset ja paineet voivat olla ristiriidassa sosiaalityön ammattietiikan kanssa (Banks, 2006, 100, Juhila, 2005, 182). Huolestuttavaa muutoksessa on myös se, että sosiaalityön näyttäisi olevan yhä vaikeampaa perustella olemassaoloaan omista lähtökohdistaan ja arvoistaan käsin (ks. Karvinen-Niinikoski & Meltti, 2003; Harris, 2005). Yhteiskunnallinen epävarmuus ja paineet luovat haasteita sosiaalityöntekijän toivolle. Epävarmuus sinänsä voi olla sekä toivon että epätoivon lähtökohta, mutta hallitsemattomuuden kokemus voi aiheuttaa epätoivoa (Wallenius, 2005; Itzhaky, 2004). Aika, jolloin sosiaalityön resurssit ovat niukkoja ja välillä sosiaalityön olemassaolo kohtaa voimakastakin kritiikkiä, ei ole omiaan ylläpitämään sosiaalityöntekijän toivoa (ks. Shechter, 1999).

Toinen, edellä käsiteltyä muutosta pysyvämpi sosiaalityöntekijän epätoivon/toivottomuuden mahdollisuutta lisäävä tekijä on nähdäkseni **sosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä**. Yhteiskunnallista tehtävää tiivistää seuraava vanhahko lainaus ammattilehdestä:

”Mahdottomien tehtävien delegoinnin avulla yhteiskunta on taannut sosiaalityön maksimaalisen epäonnistumisen. Ilman sosiaalityöntekijöiden alttiutta vastaanottaa muiden spesialiteettinsa ulkopuolelle rajaamia mahdottomia tehtäviä tilanne kouluissa, päivähoitossa, työvoimatoimessa jne. muodostuisi pian hyvin tukalaksi” (Spoof, 1990, 19)

Vaikka edellä oleva on ehkä turhankin kärkevästi sanottu, käy siitä hyvin ilmi sosiaalityön viimesijaisuus (ks. Kemppainen ym., 1998, 24). Sosiaalityön tehtävänä pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa on ollut syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ihmisten integroiminen yhteiskuntaan (Raunio, 2000, 12–15). Raunio (mt., 15) määrittelee tämän tehtävän yhdeksi sosiaalityön paradokseista: ”(--)) hyvinvointivaltion periaatteet edellyttävät sosiaalityöltä syrjäytyneiden ihmisten elämää normaalistavia toimenpiteitä samalla kun ihmisten syrjäytyneisyys johtuu siitä, etteivät elämän normaaliutta ensisijaisesti ylläpitävät mekanismit yhteiskunnassa ja hyvinvointivaltiossa toimi siten kuin niiden tulisi toimia” (ks. myös Kemppainen ym., 1998, 150). Näin ajateltuna näyttää siltä, että sosiaalityön onnistuminen on loppujen lopuksi mahdotonta. Tämän voi ajatella olevan melko pysyvä sosiaalityöntekijän toivottomuutta/epätoivoa mahdollisesti vahvistava tekijä, voidaanhan sosiaalityön aseman ja tehtävän ajatella olevan yhtä vanhoja, kuin ammattikunta itse (Simon, 1994). Sosiaalityön paikka on nimenomaan marginaalissa elävien tai marginalisoitumassa olevien ihmisten parissa (Piironen, 2005, 15). Tehtävän toivolle aiheuttama haaste ajankohtaistuu, mikäli on niin kuin Raunio esittää, että viime aikoina sosiaalityön kohteena olevien ihmisten auttaminen vaikuttaisi tulleen huomattavasti vaikeammaksi toteuttaa (ks. Raunio, 2000). Ongelmien onkin todettu kas-

vaneen samalla kun resurssit niiden ratkaisemiseksi ovat vähentyneet. (Simon, 1994, x; Kempainen ym., 1998, 10).

Kaikki sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan uuvu. Työn raskaudesta huolimatta tutkimuksissa on todettu ainakin osan sosiaalityöntekijöistä viihtyvän töissään (Kempainen ym., 1998, 129–131 ; Cree, 2003a, 166–167). Ristiriitainen mielikuva lähes nääntyvästä, mutta silti töissään viihtyvistä sosiaalityöntekijästä olikin yksi syy, joka herätti minut pohtimaan, mikä pitää sosiaalityöntekijän toivoa yllä. En halua väittää – eikä aineistonikaan sellaista näkemystä tue –, että muutos kulkisi yksinomaan huonoon suuntaan (ks. Kantola & Kautto, 18–19; Kempainen ym., 1998, 147–148; Metteri, 2004, 14–15). Viimeisten vuosikymmenten aikana on sosiaalityössä tapahtunut myös paljon positiivista muun muassa sosiaalityön tutkimuksen vahvistuttua (Kempainen ym., 1998). Viimeimpänä suurena toivoa herättävänä muutoksena voinee pitää lakia sosiaalialan pätevyyksistä, joka osaltaan vahvistaa sosiaalityön asemaa yhteiskunnassamme.

Toivon kokemisen kannalta selkeän negatiivisia tai positiivisia muutoksia olennaisempaa lieneekin yleinen epävarmuus ajassamme (epävarmuudesta sosiaalityössä ks. Piironen, 2005). Viimeistään 1990-luvulta lähtien Suomessakin on eletty suurten aatteellisten ja järjestelmällisten muutosten aikaa, jolle on tyypillistä yhtenäisten suurten linjojen puute, pirstaloituminen ja pluralisoituminen (ks. Satka ym., 2003a). Piironen (2005) on tutkinut muutoksen tuomaa epävarmuutta 1990-luvun sosiaalityössä. Oletan, että 2000-luvun tilanne ei ratkaisevasti eroa 1990-luvusta, vaikka tilanne onkin epäilemättä lama-ajan ahdistusta helpompi. Rorty (1999) esittää, että postmoderniin liittyvä kaiken pirstaloitumisen tuntu on seurausta siitä, kun menetetty usko yhteen totuuteen maailmasta liitetään kyvyttömyyteen toivoa parempaa tulevaisuutta (ks. myös Plunkett, 1990, 118–119). Hän väittää jopa, että viimeisten vuosikymmenten aikana kyky uskoa yhteiseen globaaliin tasa-arvoon on heikentynyt (Rorty, 1999, 230, 262). Elämme aikaa jälkeen yleisten yhteisten totuuksien, mikä voi olla lisäämässä toivottomuuden/epätoivon kokemisen mahdollisuutta (ks. Sykes, 2000; ks. myös Piironen, 2005). Yhteisten suurten totuuksien puuttuessa voi olla niin, että toivo – kuten muutkin asiat ajassamme – jää yhä enemmän yksilön asiaksi ja vastuuksi (ks. Sagy & Sami, 2006, 132; Mutka, 1998, 178).

2.4 Toivo ja muut tunteet sosiaalityöntekijän kokemuksina

Olen edellä kuvannut yleisellä tasolla, miksi ajattelen toivon olevan tärkeää ja toisaalta miksi pidän epätoivoa/toivottomuutta mahdollisina sosiaalityössä. Tutkielmassani lähestyn toivoa, epätoivoa ja

toivottomuutta yksittäisten työntekijöiden kokemusten kautta. Teorialukuni viimeisen osan tavoitteena onkin pohtia sosiaalityöntekijää kokijana. Lähtiessäni tutkimaan toivoa sosiaalityössä en määritellyt toivoa ainoastaan tunteeksi, joskin aineistoa hankkiessani puhuin myös tuntemisesta (ks. liite1). Saamissani kirjoituksissa toivo, epätoivo ja toivottomuus jäsenyvätkin myös tunteina, minkä vuoksi katson tarpeelliseksi perehtyä hieman tunteiden merkitykseen sosiaalityössä.

Tunteiden olemuksesta on olemassa monenlaisia näkemyksiä. Aineistoni kannalta pidän mielekkäänä Molanderin (2003) tiivistämää passio- ja aktio-näkökulmaa. Mikäli tunne ajatellaan passioksi, ihmiseltä itseltään puuttuu tahdonvalta sen suhteen, eikä hän siten ole myöskään vastuussa tunteistaan. Aktiona tunne on tahdonalaista toimintaa, johon ihminen voi vaikuttaa ja on tällöin myös vastuussa tunteistaan. Aikojen saatossa tunteita on jaoteltu vastinpareihin ja tunteiden kokemisen on ajateltu muokkautuvan vastinparien virittämässä jännitekentässä asettuen johonkin vastapoolien rajaamalla jatkumoilla. Näin ajateltuina tunteet eivät näyttäyty selkeärajaisina, vaan monivivahteisina sekä että -elämyksinä. (ks. Molander, 2003, 24–25.) Näin ajateltuna toivo ja epätoivo/toivottomuus tunteina muokkautuisivat jännitteisessä suhteessa toisiinsa. Tunteilla on myös yhteys moraaliin. Tunteisiin liittyvien arvoasetelmien vuoksi tietyt tunteet ovat oikein tietynlaisissa tilanteissa ja hyväksytyjä tunteita pitää olla sopiva määrä. Hyvään työntekijyyteen liitetään tietynlaisia tunteita. (Molander, 2003, 24, 29) Sosiaalityön osalta tunteisiin liittyvästä moraalista kuvaavan esimerkin voi lukea Laitisen (2003) tutkimuksesta, jossa vihan hillintä ja hallinta osoittautuivat sosiaalityöntekijöille itsestään selväksi normiksi.

Sosiaalityön tutkimuksessa tunteita on pohdittu työn kohteina ja työntekijän kokemuksina, yleensä toisiinsa liittyen. Sosiaalityö ei jäsenny samalla lailla tunteisiin kohdistuvaksi työksi kuin esimerkiksi psykiatria, mutta tunteet ovat eittämättä osa sosiaalityöntekijän arkea (Forsberg, 1996; Rostila, 1990; Tarkiainen, 2006; Tuomi, 1990). Hyvällä syyllä sosiaalityön voikin määrittää tunnetyöksi, jossa tunteiden hallinnalla ja käsittelyllä on olennainen osansa (tunnetyön käsitteestä ks. Hochschild, 2003). Myös vakiintunut käsitys sosiaalityöntekijän omasta persoonasta tärkeänä työvälineenä kertoo sosiaalityöstä tunnetyönä ja toisaalta sosiaalityön tekijälleen asettamasta vaatimuksesta (Rostila, 1990). Tunteiden käyttöä sosiaalityön arjessa voi ajatella kokonaisvaltaisena tiedonkäyttönä, jossa tunne- ja teoriatieto ovat vuorovaikutuksessa (Forsberg, 1996, 391–392). Tunteiden keskeisyydestä huolimatta tietoa tunteista sosiaalityössä on Suomessa alettu enenevässä määrin tuottaa vasta 1990-luvulta alkaen (Forsberg, 1999, 116–117; Tuomi, 1990, 3). Tunnetutkimuksen vähyyden valossa ei olekaan yllättävää, ettei suomalaisia toivotutkimuksia sosiaalityön saralta löydy.

Tutkimuksissa, joissa on tutkittu tunteita, on tunnekokemusten ja tunnetyön todettu olevan merkittävää sosiaalityössä (esim. Tuomi, 1990; Tarkiainen, 2006; Forsberg, 1996; 1999; 2006; Rostila, 1990; Eräsaari, 1990). Usein asiakkaan ja omien tunteiden säätely on nähty osaksi sosiaalityöntekijän työtä (Rostila, 1990; Tarkiainen, 2006; Forsberg, 2006). Toivo ja epätoivo/toivottomuus tulevat joskus esille osana näiden tunnetutkimusten tuloksia. Tarkiaisen (2006) tutkimuksessa toivon merkitys tulee esille osana muita tutkimustuloksia sosiaalityöntekijöiden määrittäessä toivon herättämisen yhdeksi työn lähtökohdista. Toivoa pidettiin tärkeänä paitsi asiakkaiden myös sosiaalityöntekijöiden jaksamisella. Toivon tunteen etsiminen ja ylläpitäminen määrittyi tunnetyöksi, jolla mahdollistetaan asioiden muuttumista. (Tarkiainen, 2006, 62) Eräsaaren (1990) omiin kokemuksiin pohjautuvaa kirjoitusta voisi puolestaan osittain lukea epätoivon/toivottomuuden kokemusten kuvauksena. Forsbergin (2006, 29) mukaan epätoivo on yksi keskeisistä lastensuojelutyöntekijän tunteista. Forsberg ja Vaglin (2006) esittävät kuitenkin positiivisen näkökulman epätoivoon ja epävarmuuteen. Heidän tutkimuksessaan havaittiin, että vaikeissa tilanteissa, joissa ratkaistavissa on epäselviä asioita, epätoivon – ja siihen liittyvän epävarmuuden – sietäminen voi auttaa työntekijää pysähtymään ja kypsyttämään ratkaisua, sen sijaan, että kiirehittäisiin ratkaisemaan tilanne ”varman tiedon” mukaan. Siten epätoivon tunteita ei pitäisi tulkita esimerkiksi osaamattomuudeksi. (ks. Forsberg, 2006, 33–35) Negatiivisten tunteiden hyväksyminen niiden kieltämisen sijaan voikin kääntyä voimavaraksi (ks. myös Forsberg, 2001, 6). Tätä tukee myös Youngin ja Oliverin (1997) tutkimus, jossa he esittävät työhön liittyvien kielteisten tunteiden – kuten epätoivon – hyväksymisen ja ymmärtämisen auttavan työntekijää jaksamaan työssään ja ehkäisemään itsen tai asiakkaan syyllistämistä. Kielteisten tunteiden hyväksyntä ja ymmärtäminen koituvat lopulta asiakkaan parhaaksi arvostavampana suhtautumisena ja parempana asiakastyönä. (Young ja Oliver, 1997).

Arvatenkin yksi sosiaalityöntekijöiden raskaimpia tunnekokemuksia on syyllisyys, jota ympäristö saattaa syventää syyllistämällä. Banks (2006) kuvaa, kuinka syyllisyyden kokemukset voivat olla erityisen raskaita lastensuojeluun liittyen, jos tilanteessa tapahtuu jotain erityisen epätoivottua, kuten vaikkapa lapsen kuolema. Sosiaalityöntekijä voi kokea syyllisyyttä, vaikka olisikin toiminut tilanteeseen nähden parhaalla mahdollisella tavalla. (Banks, 2006, 20–25.)

Syyllisyys, epätoivo, viha ja muut raskaat tunteet ovat osa sosiaalityöntekijän arkea, kuten myös positiiviset tunteet (ks. Tarkiainen). Työssään sosiaalityöntekijä elää omien ja asiakkaiden tunteiden keskellä ilman, että ne olisivat hänen työnsä varsinainen kohde. Tutkimus on ollut kasvavassa määrin kiinnostunut tästä sosiaalityöntekijän tunnekestästä ja myös oman tutkielmani voi ajatella liittyvän yleisempään keskusteluun sosiaalityöntekijän tunteista. Olennaista on kuitenkin muistaa, että

toivo ei määriy ainoastaan tunteeksi (ks. Juvakka, 2000). Mikäli toivoa ajattelee myös esimerkiksi tiedollisena resurssina (ks. Sagy & Sami, 2006, 128), käsitys lähenee tunteiden aktio-luonnetta (ks. Molander edellä) ja siinä on kyse myös asenteesta. Tutkielmassani olen ollut avoin toivon määritelmille. Tavoitteenani on ollut antaa kirjoittavien sosiaalityöntekijöiden itse määrittellä, mistä toivossa on kyse (vrt. Jokinen ym., 2003, 149).

2.5 Toivon käsite sosiaalityössä

Aloitin teorialukuni aiemman toivotutkimuksen esittelyllä, jonka myötä selvisi, että toivo on paitsi toimiva käsite monen auttamistyön jäsentämisessä myös suosittu tutkimuskohde erityisesti hoitotieteen ja psykologian aloilla. Kuten edellä totesin, sosiaalityössä toivoa on tarkasteltava sosiaalityön omista lähtökohdista käsin. Muiden alojen toivotutkimuksen tulokset eivät ole suoraan sovellettavissa sosiaalityöhön. Sosiaalityön muutosluonteen vuoksi oletan toivon voivan olla olennainen käsite myös sosiaalityössä. Näkemystäni tukee toivon käyttäminen sosiaalityön menetelmällisenä välineenä sekä ne harvat aiemmat sosiaalityön tutkimukset, joissa toivon merkitys sosiaalityöntekijän tunteena on tullut ilmi. Sosiaalityön raskaan yhteiskunnallisen tilanteen ja tehtävän vuoksi ajattelen, että myös epätoivon ja toivottomuuden uhka on sosiaalityön arjessa läsnä. Tätä näkemystä vahvistavat muutamia tutkimuksia, joissa epätoivon on todettu olevan yleinen tunne sosiaalityössä (ks. Forsberg, 2006).

Sen, ettei toivosta sosiaalityön piirissä juuri puhuta, arvelen johtuvan jostakin seuraavista neljästä seikasta: 1) toivosta puhutaan muilla käsitteillä 2) toivon liittyvä tieto kuuluu hiljaisen tiedon alueelle tai 3) toivo ei ole järkevä käsite suomalaisen sosiaalityön piirissä. Neljäntenä – ja omalta kannaltani epätoivotuimpana – vaihtoehtona on, että toivosta keskustellaan, mutta tätä tutkielmaa tehdessäni olen epäonnistunut lähes totaalaisesti noiden keskustelujen kohtaamisessa. Olen taipuvainen kallistumaan ensimmäisen ja toisen vaihtoehdon suuntaan. Ajattelen, että sosiaalityöllinen toivo on hiljaista tietoa, josta ei ääneen juuri puhuta tai sitten siitä puhutaan muilla käsitteillä. Hiljaisen tiedon voi ajatella muodostuvan ”oivalluksesta, että usein tiedämme enemmän kuin osaamme sanoa ääneen”. Hiljainen tieto on henkilökohtaista ja se liittyy esimerkiksi ihmisen kokemuksiin, muistiin ja tuntemuksiin. Se on tekijän ja toimijan tietoa. (Hänninen, 2005, 107) Mikäli toivo on jollakin tasolla tärkeää sosiaalityössä, siihen liittyvä tieto lienee sellaista hiljaista tietoa, josta ei käsitykseni mukaan juuri puhuta (vrt. Metteri, 2004, 27–28). Kokemustietoa tutkivan lähtökohtana onkin virallisen tiedon ulkopuolisen tiedon tavoittelu ja tiedoksi hyväksyminen (ks. Mutka, 1998).

Olen tässä pääluvussa esitellyt osittain jo esiyymmärryksenä olleita käsityksiäni toivon ilmiöstä sosiaalityössä. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole ollut käyttää teoreettista viitekehystä siten, että olisin tietoisesti asettanut tutkimusta ohjaamaan jonkin kohdetta ennalta määrittävän teoreettisen mallin (ks. Laine, 2001, 31–33). Pikemminkin olen pyrkinyt hahmottamaan sitä ymmärtämiskokonaisuutta, joka pitäisi huomioida tutkittaessa sosiaalityöntekijän toivon ja epätoivon/toivottomuuden kokemuksia (ks. Varto, 1992, 60–61). Teorialuvun kirjoittamisen lisäksi tärkeä osa pyrkimyksessä lähtökoh-
tien tiedostamiseen ja sitä kautta tieteellisyyteen on menetelmällisten valintojen selvittäminen, mikä onkin seuraavan luvun tehtävä (ks. Eskola & Suoranta, 1996, 13).

3 SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN TOIVOKIRJOITUKSIA TUTKIMASSA

Lähtiessäni ottamaan selvää toivosta sosiaalityössä halusin perehtyä toivoon arjen työtä tekevien näkökulmasta. Minua kiinnosti kokijan tieto. Tämän lähtökohdan ja aineistoon tutustumisen myötä keskeisiksi menetelmällisiksi käsitteiksi valikoituivat tarinallisuus, kokemus ja merkitys. Koska tutkielman perusajatuksena on ollut merkitysten tutkiminen, viimesijaiset menetelmät ovat tulkinta ja ymmärtäminen (ks. Varto, 1992; Laine, 2001, 39–41). Tässä luvussa esittelen merkitysten tutkimiseen liittyviä kysymyksiä (ks. Varto, 1992, 57–58) ja tutkielmani menetelmällisiä ratkaisuja. Merkityksiä korostavan tutkimuksen kysymykset ovat yleensä mitä-kysymyksiä ja tutkimuksen pääpaino on sisällössä (Jokinen & Juhila, 1999, 66). Näin on tässäkin tutkielmassa, jossa en tutki sitä, miten merkityksiä tuotetaan, vaan minkälaisia merkityksiä tuotetaan. Keskeinen kiinnostukseni kohde ovat merkitykset, joita ”kertojat antavat esiin tuomilleen elämäntapahtumille ja kokemuksilleen juuri tässä kerrontakontekstissa”, kuten toinen kokemustutkija asian tiiviisti ilmaisee (Nousiainen, 2004, 36). Kysymys on siitä, mitä kirjoittajat kertovat ja minkälaisia merkityksiä he rakentavat. Pääpaino on merkityksissä, ei merkityksellistämisen tavoissa. Tätä kenties epämuodikastakin näkökulmaa tukee narratiivisen ja ymmärtävän tutkimusotteen valinta. Merkityksen käsitteen voi katsoa tukevan myös tutkimusaiheeni näennäistä itsestäänselvyyttä: merkitysten tutkimisessa kyse on nimenomaan tavanomaisen tietoiseksi tekemisestä (Lehtonen, 1998, 13).

3.1 Ymmärtävä tutkimusote

Tutkielmani perusvire on siinä mielessä fenomenologishermeneuttinen, että tavoitteena on tehdä näkyväksi ja tietoiseksi tottumuksen huomaamattomaksi ja itsestään selväksi häivyttämä ja se ”mikä on koettu, mutta ei vielä tietoisesti ajateltu” (Laine, 2001, 31). Fenomenologiaa tai hermeneutiikkaa on mahdotonta määritellä täysin yhtenäisesti (Koski, 1995, 32), eikä se tutkielmalleni keskeistä olekaan. Yleisenä tavoitteena voidaan kuitenkin mainita jo tunnetun tiedetyksi tekeminen (Laine, 2001, 29–31). Oman tutkielmani kannalta tällaisen ajattelun voi tietenkin kyseenalaistaa. Kuten edellä olen kertonut, en ennen tutkielman aloittamista ollut lainkaan varma, olisiko toivo sosiaalityössä tällainen tunnettu, muttei tiedetty asia.

Fenomenologis-hermeneuttinen metodi ei ole selkeä menetelmä, vaan se saa yksittäisessä tutkimuksessa muotonsa ennen kaikkea tutkijan, tutkittavan ja tilanteen erityislaatuisuudesta. (Laine, 2001, 31) Käsitteellisenä apuna prosessissa käytetään hermeneuttista kehää (ks. Varto, 1992, 69), joka voidaan laajasti ymmärrettynä määritellä ”tutkimukselliseksi dialogiksi tutkimusaineiston kanssa”.

(Laine, 2001, 34). Dialogi on kehämäistä liikettä oman tulkinnan ja aineiston välillä, minkä kuluessa tutkijan esiymmärrys jatkuvasti korjautuu ja syventyy. Vaikka täydellinen vapaus subjektiviteetistä on mahdotonta, pitää kehämäinen liike yllä tulkitsijan kriittistä tietoutta omasta rajoittuneisuudesta. (Laine, 2001, 32–34) Omassa tutkielmassani kehämäinen liike on tarkoittanut toistuvaa palaamista aineiston ääreen. Luvussa 4.1. esittelen analyysin kulkua, joka on ollut prosessinomaista ja käsittänyt useita kierroksia. Kierroksia kierrellessäni pohjimmaisena kysymyksenä kysyin aineistol-tani – ja samalla väistämättä itseltäni aineiston tulkitsijana – yhä uudelleen ”mistä tässä puhutaan, mistä tämä kertoo”.

Laadullisen analyysin haastavin osa on tulkinta (Eskola & Suoranta, 1996, 111). Tulkinnassa aineis-tosta löydettyjä merkityssuhteita avataan ja pyritään löytämään mahdollisimman oikea tulkinta (Varto, 1992, 64, Laine, 2001). Tulkintaa seuraa ymmärtäminen, joka Varron mukaan tarkoittaa tutkimuskohteen tematisoivaa luomista uudeksi kokonaisuudeksi (Varto, 1992, 64). Granfelt (1998) muistuttaa ymmärtämisen rajoista ja pohtii olisiko oikeampi nimitys kysyvä tutkimus. Omassa tutkimuksessaan hän kokeekin onnistuneensa siinä, että on voinut kysyä tutkittavilta omien olettamus-tensa osuvuutta (mt., 22–23). Tämän tutkielman rajoissa mahdollisuutta aitoon vuorovaikutukselli-seen analyysiin ei ollut. Käytännössä olen käynyt dialogia aineiston, en sen tuottajien, kanssa.

Hermeneuttisessa tutkimuksessa analyysiä ja tulkintaa ei erotella tiukasti toisistaan vaan analyysin edetessä aineistosta tehdään tulkintoja, jotka puolestaan vaikuttavat analyysin etenemiseen (Eskola & Suoranta, 1996, 115). Analyysi puolestaan johtaa uusiin tulkintoihin, jotka vaikuttavat analyysiin. Käytännössä ensimmäisessä vaiheessa muodostetaan kuvaus siitä, mitä aineistossa on sanottu. Kuvaus toimii perustana tutkimuksen seuraaville vaiheille, eli itse analyysille (ks. Laine, 2001, 37–38). Tässä vaiheessa merkitysten kuvaamisen tulisi olla mahdollisimman riippumatonta teoriasta ja nojautua aineistoon. (Moilanen ja Räihä, 2001, 50.) Ensimmäinen aineiston jäsenystapani olikin jaotella aineistoa kirjoittajien itsensä jäsentämien teemojen mukaan (ks. kappale 4.1.). Sen jälkeen tulkintakierroksia oli useita.

Tutkimuksen tavoitteena on aina päästä esiymmärrystä pidemmälle. Pyrkimys siihen lähtee tutki-muskohdetta ennakolta selittävien mallien tiedostamisella. Esiymmärrys ei kuitenkaan ole vain vält-tämätön riesa, sillä tulkitsijalle ja tulkittavalle yhteinen ja tuttu on merkitysten ymmärtämisen läh-tökohtana. Yhteinen luo mahdollisuuden yleisemmälle toisten ymmärtämiselle ja toisten kokemus-ten ja ilmaisujen tulkinnalle. (Laine, 2001, 30–31) Tulkinnan merkitys on yleistettävyydessä. Laa-dullisessa tutkimuksessa yleisempiä johtopäätöksiä ei voida tehdä suoraan aineistosta vaan aineis-

tosta tehdyistä tulkinnoista (Sulkunen, 1990, 275). Eskola ja Suoranta (1990, 38) esittävät, että analyysitulosten yleistettävyyden kannalta aineisto tulisi koota siten, että tutkittavilla olisi riittävän samanlainen kokemusmaailma, ongelmasta tekijän tietoa ja heidän tulisi olla kiinnostuneita tutkimuksesta. Nämä kriteerit täyttyivät omassa tutkimuksessani kiitettävästi: kirjoittajat ovat eläneet samankaltaisessa kokemusmaailmassa, heillä on kokemuksista tekijän tietoja ja valitessaan kirjoittaa minulle he ovat osoittaneet olevansa kiinnostuneita aiheesta. Aineistoni antaa siten hyvät mahdollisuudet tutkimustulosten yleistettävyyteen. (ks. Eskola & Suoranta, 1996, 39) Yleistämisessä onnistuminen onkin sitten tutkijan onnistumisesta kiinni (Varto, 1992, 109–110).

Tulkinnan suhteen on muistettava tutkijan subjektiivisuus. Ymmärtäminen ei onnistu yrittämällä eläytyä kirjoittajan ajatusmaailmaan (Vilkko, 1988, 61). Paremminkin vaaditaan ”jonkinlaista osallisuutta kertojan kanssa yhteiseen merkityksmaailmaan” (Vilkko, 1988, 61). Granfelt (2000) tosin kuvaa käyttäneensä nimenomaan eläytymistä ymmärtämisen välineenä. Hän tiedostaa kuitenkin ymmärtämisen rajat ja painottaa tutkijan avoimuutta asettua tutkittavien arvioitavaksi tulkintoineen, mihin kirjoitusten luentaan perustuvassa tutkimuksessa ei ole ollut mahdollisuutta. Eläytymisen hedelmällisyys tutkielmassani on kyseenalaista. Oma vähäinen kokemukseni sosiaalityön kentältä on voinut kaventaa tulkintaani. Toisaalta ilman minkäänlaista kokijan tietoa sosiaalityöstä olisi ymmärtäminen voinut olla vielä vaikeampaa. (ks. myös Varto, 1992, 15) Ymmärtämisen ja tulkinnan suhteen pelastukseni löytyy siitä faktasta, että tulkintojen tekeminen on väistämättä subjektiivista. Tutkijan on yksinkertaisesti mahdotonta tavoittaa kokonaisvaltaista ja ristiriidatonta todellisuuden kuvausta (Granfelt, 2000, 102–104). Toinen tutkija tekisi samoista kahdeksastatoista kirjoituksesta erilaisia tulkintoja (Moilanen ja Räihä, 2001, 50), ainoaa oikeaa ei löydy (Vilkko, 1998, 13).

3.2 Kirjoittaen kerrotut kokemukset tutkimuskohteena

Sosiaalityöntekijöiden toivoa voisi tutkia monella tapaa. Ounastelisin hedelmällisiksi lähtökohdiksi esimerkiksi työn kehittämisraportit, asiakastilanteiden vuorovaikutuksen tai vaikkapa sosiaalityöntekijöiden kahvipöytäkeskustelut. Valitsin tutkimuskohteekseni juuri kokemukset, koska ajattelen nimenomaan toivon kokemisella olevan merkitystä ihmisen hyvinvoinnille ja toiminnalle (vrt. Kulmala, 2006, 75; Metteri, 2004, 27). Ymmärrän kokemuksen Laineen (2001) tavoin ihmisen ”kokemuksellisena suhteena omaan todellisuuteensa, maailmaan jossa elää”. Kokemuksellisen suhde on intentionaalinen: kaikki merkitsee ihmiselle jotakin. Ihmisen jokaisessa kohtaamisessa todellisuuden kanssa hänen pyrkimyksensä, kiinnostuksensa ja uskomuksensa ovat läsnä ja määrittävät kohtaamista. (Laine, 2001, 26–27) Koska tutkielmani kohdistuu kokemusten merkityksiin, on kie-

len merkitys tutkielmalleni keskeinen vähintään kahdesta syystä. Ensinnäkin toisen ihmisen kokemukseen itseensä ei pääse käsiksi. Ainoa vaihtoehto on tutkia kokemusta jonkinlaisen ilmaisun kautta (ks. Kulmala, 2006, 77; Laine, 2001). Toiseksi kokemusten merkityksellistäminen tapahtuu kielellisesti eli myöskään merkityksiin ei pääse käsiksi muutoin kun ilmaisun kautta (ks. Laine, 2001, 29). Toivon ja epätoivon/toivottomuuden kokemusten merkitysten tutkijana ainoaksi mahdollisuudekseni jää tutkia (kielellisiä) ilmaisuja aiheesta. Tutkielmassani on huomattavaa, että ilmaisut, joita analysoin, ovat kirjallisia. Tutkin kirjoittamalla kerrottuja kokemuksia.

Vaikka ensisijainen mielenkiintoni kohde on kokemus, sain vastauksena tietoa myös käsityksistä. Laineen (2001) mukaan kokemuksiin päästään käsiksi konkreettisilla, toiminnallisilla, havainnollisen todellisuuden kuvailemisella houkuttelevilla kysymyksillä. Kokemus on aina omakohtainen ja heijastelee elettyä elämää. Käsitykset puolestaan eivät läheskään aina synny omien kokemusten reflektiossa, vaan suurin osa yksilön käsityksistä on kotoisin yhteisöstä. Ne muodostuvat informaation, kasvatuksen, opetuksen ja sosialisoinnin kautta. Siten käsityksen ja kokemuksen välillä ei välttämättä ole yhteyttä. (Laine, 2001, 37.) Lähtiessäni pyytämään aineistoa minulla ei ollut riittävästi tietoa toivosta sosiaalityössä, jotta olisin osannut Laineen tarkoittamia toiminnallisia ja havainnollisia kysymyksiä esittää. Ehkä siksi aineistossani onkin paljon käsityspuhetta. Kirjoittajat eivät ainoastaan kerro elämänsä tapahtumia vaan refleктоivat niitä aktiivisesti (vrt. Laine, mt., 30) ja kertovat yleisempiä käsityksiään aiheesta. Aineistoni tarjoaa mahdollisuuden tutkia molempia, sekä käsityksiä että kokemuksia. Analyysissäni olenkin jäsentänyt kokemusten ohella käsityksiä. Nuo käsitykset ovat sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä toivosta, epätoivosta ja toivottomuudesta ja niiden merkityksestä sosiaalityössä. Myös käsitykset ovat mielenkiintoisia, sillä ne antavat uutta tietoa toivosta sosiaalityössä ja myös palautetta siitä, onko toivon tutkiminen sosiaalityön viitekehystä ylipäättään mielekästä.

Kokemuksen ajatellaan usein olevan kokemusta jostakin. Tutkielmani kannalta on kuitenkin tärkeää, että kokemus voi olla myös eriytymätöntä kokemista. Ihminen ei aina ole tietoinen siitä, mitä ja mistä oma kokemus on. (ks. Särkelä, 1993, 32) Nähdäkseni juuri kokemuksen eriytymättömyyden takia sen kielellinen merkityksellistäminen jälkikäteen on mahdollista. Kokemus voi olla olemassa itsenäisesti, mutta se saa merkityksensä kulttuurisesti ja sitä merkityksellistetään kertomalla. Toivon, epätoivon ja toivottomuuden kokemukset ovat kokemuksina tosia niiden kertojille siinä mielessä, että ihminen on todella kokenut jotain. Kokemukselle annettu merkitys on kuitenkin kulttuurista ja kontekstisidonnaista (Jokinen ja Juhila, 1999, 56). Kokemus on omakohtaista, mutta merkitysten lähteenä ei ole yksilö, vaan yhteisö. Ajattelen sosiaalityöntekijyyden olevan siten yhteisöllis-

tä, että sosiaalityöntekijät ammattikuntana muodostavat yhteisön, johon uudet jäsenet opiskelun ja työkokemuksen myötä sosiaalistetaan. Tutkielmani kirjoittajasosiaalityöntekijät kuuluvat tähän yhteisöön, millä otaksun olevan vaikutusta sille, kuinka he merkityksellistävät työkokemuksiaan. Nähdäkseni tietty tapahtuma sosiaalityön arjessa merkityksellistyy sosiaalityöntekijän toivoa herättäväksi nimenomaan osana laajempaa kokonaisuutta, jossa sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetillä ja ammatillisilla tavoitteilla on oma paikkansa. Merkitysten intersubjektiivisuus ei kuitenkaan tarkoita ihmisen yksilöllisyyden unohtamista (Laine, 2001) vaan ymmärtävässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita myös ainutkertaisesta ja ainutlaatuisesta.

Tarinallisuus

Koska aineistoni koostuu sosiaalityöntekijöiden omakohtaisten kokemusten kirjallisesta kerronnasta, päätin analyysia tehdäkseen kääntyä narratiivisen tutkimusotteen puoleen. Hänninen (2000, 15) määrittää tarinallisen tai narratiivisen tutkimuksen tutkimukseksi, ”jossa tarinan, kertomuksen tai narratiivin käsitettä käytetään ymmärrysvälineenä”. Itse olen käyttänyt tarinallista otetta aineiston analysoinnissa kirjoitettuja kokemuksia jäsentäneekseni ja tulkitakseni. Tarinallinen tutkimus on käsitteenä varsin laaja ja monisyinen. Sitä harjoitetaan useilla eri tieteenaloilla eikä kyse ole mistään tietystä metodologisesta systeemistä (Hänninen, 2000, 16).

Tarinallisen tutkimuksen peruskysymyksiä on kertomisen ja todellisuuden suhde, mistä myös vallitsee erilaisia käsityksiä (ks esim. Nousiainen, 2004, 33; Hänninen, 2000, 20–23; Vilkkonen, 1997, 54). Itselleni todellisuuden ja kertomisen suhdetta on mielekkäimmin selkiyttänyt Jokirannan (2003) esittelemä Öbergin (1997) määrittely tarinoiden ja todellisuuden välisistä kerroksista. Öbergin kerroksista ensimmäinen on eletty elämä, jolla tarkoitetaan konkreettisia tapahtumia, joissa ihminen on elämänsä aikana mukana. Seuraava kerros on koettu elämä, joka koostuu mieleen ja tunteisiin painautuneista ”eletyn elämän jäljistä”. Kolmas kerros on kerrottu elämä, joka on ihmisen kertoma kertomus omasta elämästään. Neljäs kerros on luettu ja tulkittu elämä eli tutkijan tulkinta kerrotusta elämästä. (Öberg, 1997, 80, ref. Jokiranta, 2003, 54) Varsinainen kokeminen kuuluu nähdäkseni ensimmäiseen ja toiseen kerrokseen. Aineistoni kirjoitukset ovat kolmatta kerrosta, kerrottua elämää. Se, mitä tutkielmani lukija saa silmiensä eteen, onkin jo neljättä tasoa, tulkintaani kirjoittajien kertomista kokemuksista. (ks. myös Hänninen, 2000, 55)

Omien kokemusten pohtimista ja tarinoiden kerrontaa pidetään ihmiselle luontevana tapana merkityksellistää maailmaa (Lehtonen, 1998, 16). Kertomalla ihminen järjestää maailmaansa ja paikantaa itseään. Kertomalla ihminen ”tuottaa tolkkua” (Lehtonen, 1998, 117) ja ”antaa mieltä” (Vilkkonen,

1997, 77) elämälleen. Vaikka kerronta usein kohdistuu menneeseen, on sillä mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaa yhdistävä voima: tarina auttaa ymmärtämään mennyttä, paikantamaan itseään ja ennakkoimaan tulevaisuutta (Hänninen & Valkonen, 2000, 142; Vilkkö, 1997, 77). Voidaan jopa ajatella, että johonkin elämäntilanteeseen liittyvät tunnekokemukset määrittyvät esimerkiksi toivoa herättäviksi tai pettymystä tai syyllisyyttä tuottaviksi nimenomaan siksi, että ne tulevat tulkituksi tietyn tarinallisen kehyksen kautta (Kerby, 1991, ref. Hänninen & Valkonen, 2000, 142). Merkitykset eivät ole pysyviä, vaan samaan tapahtumaan voidaan liittää eri merkityksiä (Lehtonen, 1998, 32). Kerronta on aktiivista ja intentionaalista toimintaa, jolla on sosiaaliset seurauksensa (Hänninen, 2000, 56). Vaikka tarina ei suoraan määrittele, kuinka elämä jatkossa etenee, se avaa näkökulmia tulevaisuuteen (Hänninen & Valkonen, 1998, 8). Kerronnan funktiona voi olla myös kokemusten reflektointi ja jakaminen sekä sosiaalisen vahvistuksen hakeminen omille jäsenyksille (Hänninen, 2000). Kertomalla ja muistelemalla ihminen myös vahvistaa ja rakentaa identiteettiään (ks. Vilkkö, 1997, 220–221). Kerronnan reflektointia ja merkityksellistävää luonnetta kuvaa hyvin erään aineistoni kirjoituksen aloitus: ”*Kirjoitan tähän muutamia mieleen palautuvia poimintoja, palasia työuran ajalta, joita tutkailen nyt siis toivon ja toivottomuuden näkökulmasta*”. Kyse on omakohtaisista muistoista tai yleisemmästä työn pohdinnasta, jota jäsenetään toivon ja epätoivon/toivottomuuden kautta. Kirjoittaja on tietoinen itsestään tulkitsijana (ks. Vilkkö, 1997, 54). Aineistoni on osittain myös muisteluluontoinen. Joillakin kirjoittajilla varsinaisesta asiakastyöstä on kulunut useita vuosia ja silti he kirjoittavat tilanteista tuolta ajalta. Aineiston muisteluluonnetta kuvaa hyvin erään tarinan alku: ”*Siitä on jo vuosia, mutta muistan edelleen elävästi ne epätoivon tunteet (--)*”.

Mikä sitten on tarina tai kertomus? Kertomus ei voi koostua pelkistä asiantiloista, eli kuvailu sinälään ei ole kertomus. Kerronnasta kertomuksen tekevät ajallisen ulottuvuuden omaavat tapahtumat (Lehtonen 1998, 119; Hänninen, 2000, 19–20). Kertomus on elämäntapahtumien tulkinnan kielellistä jäsentämistä (Hänninen, 2000, 55; vrt. Öberg edellä) Tarinan puolestaan ajatellaan olevan juonellinen kokonaisuus, jossa tapahtumat liittyvät juonellisesti toisiinsa. Tarinan kulun peruskaava on alkutila, muutos ja lopputila (Hänninen 2000). Tarinassa ihminen esiintyy sekä subjektina, että objektina. Hän on sekä toimija, että tapahtumien kohde. Tarinassa henkilö on kokonaisvaltainen ja kontekstisidonnainen, joten tarina kertoo henkilöidensä lisäksi myös yhteisön normeista ja arvoista. (Hänninen, 1994, 176–177) Omassa aineistossani olen tulkinnut tarinan juonikriteeriä melko löyhästi. Olen esimerkiksi määritellyt tarinaksi tekstinpätkän, joka kertoo oikeastaan vain onnellisesta

lopusta, mutta josta lukija kuin lukija pystyy päättelemään tarinan alun ja keskivaiheet.¹ Aineistoni kirjoituksia ei voi kokonaisuuksina pitää tarinoina. Tarinallisuuden suhteen tekemiäni ratkaisuja esittelen luvussa 4.1.

Siihen mitä ja miten kerrotaan vaikuttaa aina monta tahoa. Ympäröivä kulttuuri osallistuu kirjoittamiseen sanomista rajoittavina ja muovaavina normeina, tapoina ja konventioina (Lehtonen, 1998, 46). Kaikkiin kulttuureihin sisältyy tarinallisia muotoja ja malleja, joita omasta elämästä kerrottaessa käytetään. Kertoja muokkaa omaa tarinaansa näiden muotojen ja mallien mukaan hyväksyttävyyden ja ymmärrettävyyden saavuttamiseksi. (Vilkko, 1997) Myös erilaisilla osakulttuureilla voi olla mallitarina, joka määrittelee mitkä ominaisuudet, toiminnot ja suhtautumistavat ovat sen piirissä arvostettavia (ks. Hänninen, 2000, 50–52; Jokinen ym., 2004, 16). Mikäli omat kokemukset eivät sovi ryhmän mallitarinaan, on mahdollista että yksilö kokee itsensä ulkopuoliseksi (ks. Valkonen & Hänninen, 1998, 13–14). Myös aineistoni tarinoista on löydettävissä kerrontaa sosiaalityöntekijää ja hänen kirjoitustaan ohjaavista kulttuurisista mallitarinoista.

Lukijana en ole viaton hämmästelijä vaan vaikutan kirjoitukseen kohdistamalla siihen odotuksia (Vilkko, 1988, 32–33). Siten minusta — ja muista kirjoituksia suoraan tai tämän tutkielman kautta lukevista — tulee tavallaan kirjoitusten kanssatuottaja (Vilkko, 1997, 78–81). Sosiaalityöntekijät kirjoittivat tekstit kirjoituspyyntöni perusteella osana opintojaan, millä uskon olleen merkitystä sille mitä ja miten kirjoituksissa käsitellään. Vaikka kyse on kirjoittajan omista kokemuksista ja niiden kokemusten tulkinnoista, kirjoitus ei – lukuun ottamatta yhtä tarinaa, jonka kirjoittaja mainitsee esitelleensä aiemmin muussa yhteydessä – tässä tapauksessa olisi edes olemassa ilman lukijaa. Kirjoittajan itsenäisyyden kannalta pidän erityisen arvokkaina sitä, että paitsi että kirjoitusten aiheena on nimenomaan ammattissa koettu, kirjoitusten tuottamisen koko konteksti on läpikotaisin ammatillinen: kirjoittaja kuuluu opiskelevien ammattilaisten ryhmään ja kirjoituspyyntö välitettiin kyseisen ryhmän ohjaajan kautta samaa ammattia opiskelevalta tutkielman tekijältä. Kirjoittajat ovat myös tehneet valintansa siitä, että hyväksyttävät kirjoitukset osaksi tutkintoaan ja siten ovat ne omilla nimillään – yhtä lukuun ottamatta – palauttaneet ammatillisen koulutuksen ohjaajalleen.

¹ Tarina kuuluu tiukasti tiivistettynä näin: *Tapasin mielenterveyskuntoutuja äidin ja hänen lapsensa. Äiti näytti hyvinvoivalta, lapsi iloiselta ja aikuisiin luottavalta. Kaikki oli hienosti ja äiti totesi perheen arjen olevan nykyisillä tukitoimilla täyteläistä ja hyvää. Perhe sai paljon apua. Sosiaalityöntekijänä olin iloinen, siitä, että rooliksi jäi tilanteen ylläpitämisen varmistaminen ja seuranta. Asiakastyöstä saan uskoa työni vaikuttavuuteen.*

Kirjoituskieli onkin eittämättä kollegoiden välistä kieltä. Forsbergin (2001) mukaan työntekijät kollegiaalisella kielellä tunteista puhuessaan uusintavat ja luovat ammatillista tietoa ja arvoperustaa, joka säätelee työntekijän tunteita. (Forsberg, 2001, 9) Tutkielmani vaikutus elämismailmaan (ks. Varto, 1992, 57–58) sitoutuukin kielen ja kokemusmailman vuorovaikutuksellisuuteen (Lehtonen, 1998). Sosiaalista todellisuutta luodaan kielellisesti ja nämä kertomukset sosiaalityöstä ovat osa tuon todellisuuden luomista, kuten toki tämä tutkielmakin.

Tutkijan vaikutusta aineistoon ei kuitenkaan pidä liioitella. Tilanteen vuorovaikutuksellisuudesta huolimatta kirjoittaja on subjekti, joka on valinnut esimerkiksi kirjoituksensa aiheet. Haluan Vilkon (1988, 8) tavoin ajatella, että kirjoittava yksilö on tässäkin tapauksessa pääosassa ilmaisten ”ennen muuta itseään ja vasta toissijaisesti ympäröivää, hänet tuottanutta yhteiskuntaa”. Kertominen tapahtuu loppuviimeksi aina kirjoittajan ehdoilla hänen valitessaan miten ja mitä elämästään kertoo. (Vilko, 1988, 7–8, 45.)

Kertomuksia ja tarinoita voidaan analysoida monin tavoin muun muassa jakamalla tarinat sekvensseihin ja segmentteihin (Vilko, 1997, 135), konstruoimalla ja analysoimalla mallitarinoita (Hänninen, 2000, 160), kehyskertomusten avulla (Jokiranta, 2003) tai kerrontaskeemoihin jakamisen kautta (ks. Vilko, 1997, 104–105). Omassa analyysissäni olen käyttänyt tarinoiden tyypittelyä ja kertomusten teemoittelua (vrt. Jokiranta, 2003). Käytännön valinnoista olen kertonut analyysiluvussa 4.

3.3 Tutkimusasetelma

Alusta asti tavoitteenani oli saada kokijan tietoa asiasta. Halusin tietää, miten sosiaalityöntekijät toivon työssään kokevat vai kokevatko mitenkään. Sinällään pidän lähtökohtaani melko rohkeana ja olin henkisesti valmistautunut myös siihen, ettei aiheeni saa kentältä vastakaikua. Alkuperäinen ajatus aineiston hankkimiseksi oli kerätä haastatteluaineisto lumipallomenetelmällä siten, että ”toivo-va” sosiaalityöntekijä suosittelisi haastateltavaksi toista työntekijää, jonka ajattelisi olevan sopiva tutkimukseen. Yhden alustavan haastattelun teinkin, mutta tämä menetelmä kaatui siihen, että heti toinen haastateltava ei osoittanut mielenkiintoa osallistumiseen. Muutoinkin ryhdyin pohtimaan aineistonkeruuta ja koin, ettei sen aika vielä ollut. Ohjaajani viisaasta neuvosta päädyin myöhemmin aineistonkeruussa kirjoituspyyntöön. Välitin kirjoituspyynnön ohjaajien välityksellä sosiaalityön ammatillisen lisensiaattikoulutuksen opiskelijoille (ks. liite 1). Samankaltaista aineistonkeruuta ovat käyttäneet tutkimuksessaan Jokinen ym. (2003) tutkiessaan onnistumista ja epäonnistumista muu-

tostyössä. Aiheeseeni nähden arvioin kirjoituspyynnön olleen onnistunut aineistonkeruumenetelmä. Epätoivon ja toivottomuuden kaltaisia negatiivisia kokemuksia lienee helpompi käsitellä yksityisesti ja kirjoittaminen voi olla jopa haastattelua henkilökohtaisempi väylä kokemusten pohdintaan. Lähetyskertojen välissä muokkasinkin pyyntöä hieman, millä en katso olleen merkitystä saamaani aineistoon (ks. liite 1).

Kirjoituspyyntöni välitettiin kaikkiaan neljälle ammatillisen lisensiaattikoulutuksen (amlis) ryhmälle. Kahdelle ryhmistä pyyntö välitettiin ainoastaan sähköpostitse ohjaajien välityksellä. Toiselle näistä ryhmistä oli välitetty myös ainoastaan ryhmien ohjaajille tarkoittamani melko suorasukainen viesti, jonka tarkoitus oli lähinnä markkinoida tutkimusaiheeni (ks. liite 1). Näistä ryhmistä sain yhden kirjoituksen. Kahdelle muulle amlis-ryhmälle pyyntöni välitettiin ryhmien tapaamisella ja näiden ryhmien kirjoittajat saivat kirjoituksestaan yhden opintoviikon suuruisen suoritusmerkinnän. Kirjoituspyynnön jakotilanteessa en ollut itse läsnä eikä minulla ole tietoa näissä tilanteissa mahdollisesti käydyistä keskusteluista, kuten ei myöskään muusta koulutukseen aiemmin liittyneestä aiheesta lähenevästä keskustelusta (vrt. Jokinen ym., 2003). Näiden ryhmien kirjoittajat lähettivät kirjoituksensa sekä minulle, että koulutusryhmän ohjaajille. Näistä ryhmistä sain yhteensä seitsemäntoista kirjoitusta. Kaiken kaikkiaan vain yksi sosiaalityöntekijä kirjoitti ilman opintosuoritusmerkintää. Kirjoituspyynnössäni olin tarjonnut kirjoittajille mahdollisuutta lähettää kirjoitus nimettömänä postitse. Sain kuitenkin kaikki kirjoitukset sähköpostin liitetiedostoina ja siten myös kirjoittajien nimet tulivat tietooni. Nimien ja yhteistietojen saaminen olisi tietenkin mahdollistanut sen, että olisin voinut palata keskustelemaan aineiston tuottajien kanssa myöhemmin. Tämä mahdollisuus jäi tutkielmassani kuitenkin käyttämättä.² Kirjoituspyyntöni välitettiin myös johtavan sosiaalityöntekijän kautta suuren sairaalan sosiaalityöntekijöille. Tätä kautta ei kuitenkaan tullut yhtään kirjoitusta. Tutkielmaraporttia kirjoittaessani sain sähköpostitse vielä yhden kirjoituksen. Tätä kirjoitusta en enää ottanut mukaan varsinaiseen analyysiin, mutta luin sen reflektoiden tutkimustuloksia kirjoittaessani. Tämä ”ylimääräinen” kirjoitus todistaa saturaatiopisteen saavuttamisesta: merkittävästi uutta ei siinä enää tule.

² Dialogi analyysivaiheessa olisi voinut olla hedelmällistä. Pro Gradu –tutkielman rajoissa totesin sen kuitenkin olevan mahdotonta. Lisäksi ryhmät eivät välttämättä analyysini ollessa sopivassa vaiheessa olleet enää samoja. On myös muistettava, että ryhmiin osallistujista vain osa halusi kirjoittaa minulle, joten kasvotaisen vuorovaikutustilanteen järjestäminen olisi ollut hankalaa. Sähköpostiyhteys olisi sen sijaan voinut toimia. Kirjoitusten saamisen jälkeen kului kuitenkin melko paljon aikaa ennen analyysini valmistumista. Niin pitkän ajan jälkeen ”perään soittelu” tuntui kaukaa haeulta ja – hieman nololta. Minulle kävi juuri Sulkusen (1990, 275) kuvaamalla tavalla nolosti; side tutkittaviin katkesi ennen tulkintavaihetta. Näin en palannut aineistoni tuottajien tykö, vaan analyysi on tehty aineiston pohjalta

Pyrin muotoilemaan kirjoituspyynnön siten, että antaisin virikettä aiheen käsittelyyn, mutten ohjaisi liikaa kirjoittamista. Halusin jättää kirjoittajien päätettäväksi, kuinka he aihetta käsittelevät. Alustava haastatteluni oli kuitenkin osoittanut, että jonkinlaisten työkalujen tarjoaminen toivon pohdintaan on paikallaan. Koska toivosta ei yleisesti puhuta, voi työtä olla vaikea yhtäkkiä ajatella siltä kannalta. Pyynnössäni kerroin tutkivani aihetta työntekijän näkökulmasta. Näin halusin kertoa, että olen kiinnostunut nimenomaan työntekijöiden omista kokemuksista ja tunteista, enkä esimerkiksi asiakkaan toivosta tai epätoivosta. Kirjoitin myös, että halusin kuunnella sosiaalityön arjen ääntä. En määritellyt pyynnössäni sosiaalityön arkea. Huolimatta kirjoittajien runsaasta nykyisestä sijoittumisesta muihin tehtäviin kirjoittajien pohdinnat keskittyivät suurelta osin nimenomaan asiakastyöhön. Kirjoittajat mieltävät sosiaalityön arjeksi nimenomaan asiakastyön, eivät niinkään hallinnollista työtä, vaikka se heidän nykyistä arkipäiväänsä lieneekin. Voi toki olla myös niin, että toivon ja epätoivon/toivottomuuden tunteet liittyvät nimenomaan asiakastyöhön.

Pyysin kirjoittajia kirjoittamaan vapaamuotoisesti ja omakohtaisesti siitä, *miten toivo ja toivottomuus/epätoivo työssäsi näkyvät ja tuntuvat*. Tällä toivoin pääseväni käsiksi arjen kokemukseen. Toki samalla tulin määritelleeksi kokemuksen *näkymiseksi ja tuntumiseksi*, mikä tietenkin saattoi rajoittaa muiden kokemuksen ulottuvuuksien esiin tulemistä. Olisiko puhe vaikkapa toivon kuulumisesta tuonut lisää kerrontaa sosiaalityön julkisuuskuvasista tai vaikkapa virallisista strategiajulistuksista? Kirjoituspyynnössäni annoin myös muutaman esimerkin. Nämä esimerkit pohjautuivat toivon käsitteeseen perehtymiseeni ja niiden tarkoituksena oli auttaa kirjoittajaa pääsemään toivon ja epätoivon tilanteisiin käsiksi. Voi olla, ettei tuollaista esimerkin omaista ohjaustakaan olisi tarvittu, mutta esihaastatteluni perusteella katsoin, että jonkinlainen 'tunnelmaan virittäytyminen' on paikallaan.

Pyrin kuitenkin pitämään kirjoituspyynnön mahdollisimman avoimena, sillä halusin, että sosiaalityölliseen toivoon ja epätoivoon/toivottomuuteen liittyville ilmiöille jäisi tilaa tulla vapaasti esiin. Kirjoitusten heterogeenisyys todistaa mielestäni avoimuuden onnistumisesta: kaikissa kirjoituksissa ei puhuttu samoista teemoista ja aihetta oli käsitelty eri tavoilla. Granfelt (2000, 108) esittää, että kertomuksia saa parhaiten esiin tekemällä 'yksinkertaisia ja selkeitä kysymyksiä, jotka kohdistuvat suoraan elämäkokemuksiin'. Tutkielmani aihepiiri näyttäytyi aineistonkeruuvaiheessa niin rajamattomalta, etten oikein osannut esittää tuollaisia selkeitä kysymyksiä. Ehkä tästä johtuen en saanutkaan vastaukseksi pelkkiä kertomuksia, vaan myös paljon pohtivaa ja analysoivaa tekstiä. Sosiaalityöhön liittyvän toivoteorian puuttuessa tällainen lähestyminen on kuitenkin mielekästä saadak-

seni esiin niitä ilmiöitä, joita toivon sosiaalityössä liitetään. Toivon, että seuraava sosiaalityöntekijöiden toivosta kiinnostunut tutkija saa tutkielmastani virikettä päästäkseen lähemmäs elämismailmaa.

Tutkimuskysymykset

Alun perin lähdin avoimin mielin etsimään sosiaalityöllistä toivoa. Tutkielman teon erinäisten vaiheiden jälkeen ja aineistoon alustavasti perehdyttyäni lopullisiksi tutkimuskysymykseni muodostuivat seuraavat kysymykset. Kaksi ensimmäistä ovat kontekstoivia kysymyksiä, joihin vastaamalla tarkoitukseni on selvittää, mistä toivossa ja epätoivossa/toivottomuudessa on sosiaalityön arjessa kysymys. Kolmannen kysymyksen myötä pyrin syventymään tutkimieni ilmiöiden merkityksiin sosiaalityössä. Neljännen kysymyksen muotoilin tulkinnan rakentamista ajatellen. Tutkielmani tavoite on:

- **Kuvailla millaisena sosiaalityön arjen toivon ja epätoivon/toivottomuuden dynamiikka näyttäytyy työntekijöiden kertomana.**
- **Selvittää minkälaisia ilmiöitä sosiaalityöntekijät liittävät toivoon ja epätoivoon/toivottomuuteen työssään.**
- **Analysoida toivon ja epätoivon/toivottomuuden kokemuksille kerrottuja merkityksiä.**
- **Tulkita ja ymmärtää noita merkityksiä laajemmassa kontekstissa.**

Tutkimuksen eettiset lähtökohdat

Varron (1992) mukaan tutkimuksella on aina pysyviä seurauksia elämismailmassa. Pro gradu – tutkielman lukijakunta on hyvin rajallinen, joten tutkielmani vaikutukset elämismailmaan omaa kasvuani lukuun ottamatta lienevät varsin vähäiset. Kuitenkin tutkijana minun on tunnistettava ja kannettava vastuuni. Olen pyrkinyt häivyttämään kirjoittajien tunnistamisen mahdollistavat tekijät vaihtamalla kirjoittajien nimet keinoitekoisiin ja olemalla mainitsematta kirjoittajien työskentelypaikkakuntaa, tarkkaa työpaikkaa tai muita tunnistamisen mahdollistavia seikkoja. Aineiston keruussa pyrin eettisyyteen sillä, että kirjoittajille annettiin mahdollisuus toimittaa tekstinsä minulle postitse nimettömänä. Työstämistä varten tallensin aineistot tiedostoiksi kotikoneelleni nimettöminä ja numeroin ne. Tunnistettavuuden on kannalta ongelmallista, että sain kirjoitukset rajallisesta ryhmästä. Toisaalta vain pieni osa ryhmien opiskelijoista kirjoitti. Tunnistamattomuuden turvaamiseksi en mainitse aineistonkeruun tarkkaa ajankohtaa. Analyysissäni käsittelen kirjoituksia siten, ettei lainauksista ole mahdollista saada liian kokonaisvaltaista kuvaa tietystä kirjoituksesta. Toivon ja epätoivon/toivottomuuden kokemukset tulevat lisäksi enemmän esiin asiakastapausten kuin yksittäi-

seen sosiaalityöntekijään liittyvien ominaisuuksien kautta. Tunnistettavuus pienenee huomattavasti, sillä asiakkaita on sosiaalityöntekijöitä kohden satoja tai tuhansia. Asiakastilanteiden kuvauksista olen pyrkinyt häivyttämään tunnistetiedot, kuten sairausdiagnoosit ja paikannimet.

4 TOIVON JA EPÄTOIVON/TOIVOTTOMUUDEN KIRJOITETUT KOKEMUKSET

Olen edellä esiteltyt toivon ilmiötä sosiaalityön näkökulmasta sekä kerrottujen kokemusten tutkimiseen liittyviä kysymyksiä. Olen näin pyrkinyt asettamaan ja perustelemaan kysymykseni toivosta sosiaalityössä. Saadakseni kysymyksiini vastauksen olen lukenut ja tulkinnut sosiaalityöntekijöiden kirjoituksia. Tästä luennasta ja tulkinnasta muodostuu tutkielmani empiricaluku. Esittelen ensin saamaani aineistoa ja analyysin kulkua (luku 4.1). Varsinainen analyysi on kaksiosainen. Ensimmäisessä osassa (luku 4.2) käsittelen toivon, epätoivon ja toivottomuuden ilmiötä aineiston pohtivista osuuksista nostamieni keskeisten teemojen kautta. Analyysin toisessa osassa (luku 4.3) keskityn toivon, epätoivon ja toivottomuuden kokemuksiin analysoimalla kirjoitusten tarinallisia osuuksia. Empiirisen osion päätän johtopäätöslukuun (luku 4.4), jossa tiivistän tutkimustulokseni ja pyrin katsomaan niitä laajemmassa kontekstissa. Läpi koko empiricaluvun olen käyttänyt *kursiivia* aineistolainauksen merkinä. Luettavuutta helpottaakseni en ole käyttänyt lainausmerkkejä. Empiricaluvussa kaikki kursiivilla kirjoitettu on suoraa lainausta aineistostani. Useimmiten olen merkinnyt lainauksen perään kirjoittajalle antamani nimen. Yksittäisten ilmaisujen kohdalla en ole aina kirjoittajan nimeä merkinnyt, sillä lainaus on joka tapauksessa irrotettu yhteyksistään. Noissakin lainauksissa olen toki pyrkinyt käyttämään ilmaisua samassa merkityksessä, kun kirjoittaja itse.

4.1 Aineisto ja analyysin kulku

Aineistoni muodostui kahdeksastatoista kirjoituksesta, jotka olivat pituudeltaan 3,5–10 sivua. Ulkoisesti yhdenmukaistettuna ja tulostettuna aineistoa oli noin sata sivua. Kirjoitukset olivat hyvin intensiivisiä ja heterogeenisiä. Verrattuna haastatteluaineistoon kirjoitukset ovat nähdäkseni hyvin tiiviitä ja keskittyneitä. Niissä ei ole pitkiä harhareittejä, eikä täytesanoja. Kirjoitukset sisälsivät kertomuksia tapahtumista sosiaalityön arjessa sekä toivon ja epätoivon/toivottomuuden käsitteellistämistä, erittelemistä ja arvottamista. Kaksi kirjoituksista koostui yhdestä pitkästä tarinasta ja tuon tarinan lyhyestä analyysistä. Yksi kirjoittaja oli puolestaan luokitellut asiakastilanteita toiveikkaan olon ja ei-toiveikkaan olon asiakastilanteiksi ja määritellyt toivoa ja epätoivoa/toivottomuutta noiden kategorioiden kautta. Yhteen kirjoitukseen ei sisältynyt lainkaan esimerkkitarinoita. Loput 14 kirjoitusta sisälsivät eripituisia esimerkkikertomuksia ja yleisempää pohdintaa. (ks. liite 2)

Kaikki kirjoittajat olivat aineistonkeruun aikana ammatillisessa lisensiaattikoulutuksessa olevia sosiaalityöntekijänaisia. Heillä kaikilla on takanaan useiden vuosien työkokemus. Pyynnöstäni huolimatta kaikki eivät kirjoittaneet työhistoriastaan ja –kuvastaan. Kuitenkin suurin osa kirjoittajista

kertoi, kuinka pitkä työkokemus heillä oli ja millaista työtä he tällä hetkellä tekevät. Kirjoittajien työkokemus oli hyvin monipuolinen. Aineistossani on kuvauksia monelta sosiaalityön saralta. Kirjoittajista useat työskentelevät tällä hetkellä muualla kuin asiakastyössä, mutta kaikilla on asiakastyön kokemusta. Suurin osa kirjoittajista oli työskennellyt useissa eri paikoissa erilaisten asiakasryhmien kanssa, joskin muutamat kirjoittajat olivat tehneet pitkää uraa samassa työpaikassa. Pidän kirjoittajien kokeneisuutta tutkielmaani rikastuttavana seikkana. Kirjoittajat ovat pohtineet toivoa ja epätoivoa/toivottomuutta vuosien kokemuksen perusteella.

Olen miettinyt paljon, keneksi kutsun minulle kirjoituksia lähettäneitä henkilöitä. Kyse on naisista, mutta en ole tulkinnut tekstejä naisnäkökulmasta. Kyse on aineiston tuottajista, mutta mielestäni ”aineiston tuottaja” terminä latistaa kirjoittajan subjektiivutta ja ihmisyyttä. Kirjoittajat ovat sosiaalityöntekijöitä, mutta teksteissä he kertovat myös muista sosiaalityöntekijöistä, enkä halua kirjoittajien luettaessa sekoittuvan heihin. Yksinkertaisuuden vuoksi päätin käyttää heistä – aina kun keksimäni nimen käyttö ei ole sopivaa – termiä kirjoittaja. Koska kyse on nimenomaan sosiaalityössä koetusta, luotan lukijan muistavan liittää sosiaalityöntekijä-määreen kirjoittaja-sanaan. Minulle kirjoittaneet ovat kirjoittaneet nimenomaan sosiaalityöntekijänä. He muistelevat ja kertovat työelämänsä tapahtumia ja työhön liittyneitä kokemuksia.

Aloitin aineistoon tutustumisen lukemalla kirjoitukset läpi. Seuraavalla lukukerralla kirjasin pääpiirteittäin, mistä kirjoituksissa kerrottiin. Sen jälkeen luin aineiston läpi moneen kertaan. Aineisto osoittautui tiiviiksi ja sitä oli tutkimusaiheeseeni ja menetelmällisiin suunnitelmiini nähden runsaasti. Jonkinlainen raja-osa osoittautui siten välttämättömäksi. Aineiston tuntemisen, arki ajatteluni ja tutkielman teon myötä saavuttamani esiymmärryksen pohjalta rajasin analysoitavakseni kohdat, joissa ymmärrykseni mukaan kerrotaan toivon ja epätoivon/toivottomuuden kokemuksista (ks. Eskonen, 2005, 52; Satka, 2000, 42). Aineiston rajaaminen oli haastavaa, sillä toivo ja epätoivo eivät ole yksiselitteisiä ja selvärajaisia. Tutkielmanteon alkuvaiheissa hankkimani esiymmärryksen pohjalta ymmärsin, ettei ole tarkoituksenmukaista tutkia esimerkiksi pelkästään kohtia, joissa toivo, epätoivo tai toivottomuus mainitaan. Vaikka kaikki kolme sanaa mainitaan teksteissä kymmeniä tai satoja kertoja, on teksteissä myös paljon kuvauksia ja pohdintaa, joissa noita sanoja ei käytetä. Kuitenkin usein myös nuo kohdat kertovat toivosta, epätoivosta ja toivottomuudesta. Erityisesti tarinoissa toivo tai epätoivo/toivottomuus ovat usein läsnä tunneilmapiirinä. Sellaisena, jonka lukijana aistin, mutta jota en pysty mistään tietyistä kielenkäänneistä osoittamaan. Toisaalta useat kirjoittajat onnekseni nimesivät tarinansa kuvaavasti, kuten *yksi epätoivoisimmista tapauksista* tai vaikkapa *parhaimmista tapauksista esimerkiksi toivon ja epätoivon vaihtelusta sosiaalityön kentällä*.

Tunneilmapiiriin liittyvistä tulkinnoistani huolimatta en katsonut oikeudekseni muuttaa kirjoittajan omaa tulkintaa. Olen jättänyt analyysin ulkopuolelle kohdat, joissa kirjoittaja nimeää jonkin kokemuksen nimenomaisesti joksikin muuksi, kun toivoksi, epätoivoksi tai toivottomuudeksi. Näin olen rajannut tutkimukseni ulkopuolelle ne kohdat aineistosta, jossa selkeästi mainitaan kyseessä olevan jokin muu emootio: *ei ehkä toivottomuutta, mutta surullisuutta sen sijaan; silloin säälin noita lapsia; pelottava kokemus*. Olen myös karsinut kirjoituksista rönsyjä, jotka sinänsä liittyvät aiheeseen, mutta menevät kuitenkin tutkimuskysymyksiäni ohi toimien kirjoituksissa enemminkin kontekstoivina ja tarkentavina ilmauksina. Tällaisiksi olen määritellyt esimerkiksi kirjoittajan oman työn sisältöön liittyvät määrittelyt ja arviot, kuten vaikkapa selvitykset oman työn lapsikeskeisyydestä. Aineistoa karsittuani varsinaisen analyysin kohteena minulla oli noin 60 sivua tekstiä. Analyysin edessä olen tulkintaani varmistaakseni tarvittaessa palannut tarkistamaan asioita alkuperäisestä aineistosta.

Luettuani aineiston muutamaan kertaan huomasin, että aineistoni jakautui yleisesti kahteen kertomisen tapaan: yhtäältä pohtivaan ja analysoivaan puheeseen ja toisaalta suoran kerronnan omaisiin esimerkkitertomuksiin. Pohdintapuhetta voi lukea kerrontana, jossa sosiaalityöntekijä jäsentää käsityksiään toivosta, epätoivosta ja toivottomuudesta työssään ja tulee samalla usein jäsentäneeksi ja määritelleeksi itse sosiaalityötä (vrt. Hall, 1997, 3). Näissä **pohtivaksi puheeksi** nimeämässäni osissa kirjoitus on määrittelevää, analysoivaa, erittelevää ja pohtivaa. Esimerkkitarinat puolestaan ovat usein hyvin suorasanaisesti kerrottuja tarinoita koetuista tilanteista ja tapahtumista työelämän varrelta. Olen lukenut niitä **tarinoina**, joita kertomalla sosiaalityöntekijä jäsentää ja merkityksellistää toivon ja epätoivon/toivottomuuden kokemuksia työssään (ks. Hänninen & Valkonen, 2000, 142). Kyse on tyylillisesti hyvin erilaisista tekstiosuuksista: pohtivista ja tarinoivista. Pohtiva puhe on kirjoituksissa yleisimmin hallitsevassa asemassa tarinoiden toimiessa kerrontaa värittävinä esimerkkeinä. Toisinaan kirjoittajat ovat itse lyhyesti analysoineet tai kommentoineet tarinoita. Vaikka tarinat rakenteellisesti vaikuttavat kirjoituksissa esimerkeiltä, halusin lukea ne huolella niiden suuren määrän ja arkisuhteen vuoksi. Ajattelin, että tarinat kertomuksina arjen tilanteista saattaisivat tarjota tilaisuuden astua askel lähemmäs työn arkea, jossa kokemukset syntyvät (ks. Piironen, 2005, 58–59). Tarinat ovat tavallaan myös kirjoitusten tiheitä kohtia, joilla voisi ajatella juuri tiheydensä perusteella olevan erityinen merkitys (ks. Nousiaisen, 2004, 53, 101). Olen muutoinkin pyrkinyt lukemaan aineistoani siten, että pyrin antamaan painoarvoa sille, mitä kirjoituksissa korostetaan. Tässä tavoitteessa numeeriset hahmotelmat ovat ajoittain toimineet ajatteluni apuna.

Pääteemojen etsintä

Ensimmäinen analyttinen tavoitteeni oli etsiä aineistosta pääteemat (ks. Laine, 2001, 39). Useiden lukukertojen ja erinäisten teemoitteluyritysten³ jälkeen paikallistin aineistossani toistuviksi kahdeksan teemaa. Teemat ovat omia abstrahointejani vastauksena pyrkimykseni selkeyttää, mistä aineistossa kerrotaan. Teemat ovat: **rajat ja vaatimukset; toivon dynamiikka; onnistuminen ja epäonnistuminen; ongelmien kasautuminen; toivon merkitykset; asenteet; vuorovaikutus; vastuunotto**. Myöhemmässä vaiheessa yhdistin vastuunoton teeman asenneteemaan, koska se oli itsenäisenä teemanaan hyvin pieni. Näin minulla oli selvillä seitsemän teemaa, joita pidän sikäli oikeutettuina, että teemat esiintyvät aineistossani melko kattavasti. (ks. liite 2)

Seuraavaksi jaoin aineistoni teemojen mukaan ja irrotin siitä sitten esimerkkitarinat erikseen myöhemmää tarkastelua varten. Perehdyin ensin kirjoitusten pohtiviin osuuksiin, jotka järjestin teemoitain. Katsoin teemojen määrää sivumääräisesti hahmottaakseni mitkä asiat ovat paljon kirjoitusta herättäneitä. Mainintojen laskeminen oli mahdotonta ja hyödytöntä, sillä teemoissa oli kyse omista tulkinnallisista abstraktioistani, joita ei sanoina kirjoituksissa välttämättä mainita. Vakuututtuani teemojeni jonkinasteisesta aineiston läpäisystä, halusin katsoa, kuinka paljon puhetta aineistossani kustakin teemasta on. Tiheän kerronnan periaatteen (ks. Nousiainen, 2004, 53, 101) mukaan ajatellen sillä olevan merkitystä, mainitaanko joku asia sivulauseessa ohimennen vai käytetäänkö asian käsittelyyn vaikkapa kokonainen sivu. Pidän teemojen määrällisen esiintyvyyden katsomista hyödyllisenä tutkielmassa, jonka peruskysymyksiin kuului myös selvittää, mistä sosiaalityöntekijät kirjoittavat kertoessaan toivosta. Määrällisesti teemat jakautuivat seuraavasti:

³ Ensimmäisellä teemoittelukierroksella jäsenystapani oli pitkälle samanlainen, kuin kirjoitusten rakenne. Käytössäni olivat esimerkiksi teemat 'toivoa tuovat tekijät' ja 'toivoa vievät tekijät'. Teemat jakautuivat toivon ja epätoivon suhteen erikseen. Analyysin pohjaksi tuosta jaottelusta ei ollut vaan tuloksena oli luettelomainen irrallisten ajatusten kasauma. Teemoittelun toisella kierroksella ryhdyin muodostamaan teemoja sen mukaan mistä – tai oikeammin keistä – teemojen sisällä kerrottiin. Näin muodostuivat teemat, jotka jäsenyivät ikään kuin viiteryhminä, joihin suhteessa toivoa koetaan. Näitä teemoja olivat asiakkaat, muut viranomaiset, yhteiskunnalliset reunaehdot ja ammatilliset rakenteet. Tätä teemoittelun vaihetta olin toteuttanut pohtivista puheista erikseen. Halusin kuitenkin etsiä kokoa aineiston — pohdinnat ja tarinat — kattavia teemoja. Palasin lukemaan sekä tarinoita että pohdintoja tavoitteenani ymmärtää mistä niissä puhutaan. Halusin — mikäli mahdollista — löytää pääteemat, jotka toistuvat koko aineistossa. (teemoittelusta ks. Moilanen ja Räihä, 2001, 53-55)

Taulukko 1. Teemojen esiintyminen kirjoitusten pohtivissa osuuksissa

Teema	Sivut
Rajat ja vaatimukset	9
Toivon dynamiikka	8
Onnistuminen ja epäonnistuminen	6,5
Toivon merkitykset	4,5
Ongelmien kasautuminen	4
Asenteet (sis. vastuunotto)	4
Vuorovaikutus	3

Määrällisesti eniten tekstiä oli rajoista ja vaatimuksista ja seuraavaksi eniten toivon dynamiikasta sekä onnistumisesta ja epäonnistumisesta. Näitä hieman vähemmän oli puhetta toivon merkityksistä, ongelmien kasautumisesta, asenteista ja vuorovaikutuksesta. Luvut ovat suuntaa antavia, sillä useissa kohdissa oli vaikea päättää, mihin teemaan tekstipätkä kuuluu. Lisäksi myöhemmin jotain kohtaa uudelleen tulkittuani jouduin vielä hieman siirtelemään kirjoitusten pätkiä teemasta toiseen. Jaotteluprosessi olikin tulkinnallinen. Taulukkoon kirjoittamani määrät antavat kuitenkin viitettä siitä, mistä aineistoni sosiaalityöntekijät kertoivat saadessaan tehtäväkseen toivon, epätoivon ja toivottomuuden kokemusten kuvailun.

Löytämäni teemat toistuvat myös tarinoissa. Testattuani hylkäsin ajatuksen tarinoiden analysoimisesta teemoittain, sillä silloin tarinoiden kokonaisuus kärsi. Sen sijaan päätin analysoida ne tarinatyypit mukaan, jolloin tarinoiden juoni ja toimijat pääsevät mielekkäämmiin esiin (ks. Hänninen, 2000).

4.2 Pohtivien osuuksien tulkinta

Tässä luvussa analysoin kirjoitusten pohtivia osuuksia viiden alaluvun verran. Alaluvut muodostuvat edellä esittelemieni pääteemojen pohjalta. Kirjoitusten pohtivissa osuuksissa teksti on useimmiten erittelevää ja analysoivaa, monesti myös toteavaa. Pohdinnoissa määritellään toivon, epätoivon ja toivottomuuden olemusta ja merkitystä omassa työssä. Toisinaan teksti on muistelunomaista, mutta toteavaa: *Sosiaalitoimistossa työskentelyn aikana toivo ja toivottomuus olivat läsnä erityisesti lastensuojelussa ja päihdetyössä. Päihdeongelmaisten asiakkaiden kanssa epätoivo hiipi usein mieleen, kun (- -)* (Kaisa). Käsittelen ensin toivon, epätoivon ja toivottomuuden kerrottua arkipäivän dynamiikkaa. Toisessa luvussa esittelen onnistumista ja epäonnistumista, jotka liitettiin aineistossani vahvasti toivon ilmiöön. Kolmannessa alaluvussa erittelen toivon kokemiseen liittyviä rajoja ja

vaatimuksia. Neljännessä alaluvussa käsittelen ongelmien kasautumista ja pysyvyyttä. Viimeisessä teemaluvussa lähestytään seuraavan luvun tarinoiden keskeisintä tapahtumapaikkaa — sosiaalityöntekijän vuorovaikutussuhteita. Pohtivaa puhetta analysoidessani käytän aineistopätkiä esimerkkeinä. Tarkoitus ei ole todistella tulkintani pätevyyttä vaan pikemminkin käyttää kirjoittajien omia sanoja ja termejä (ks. Laine, 2001, 38). Aineistoa hankkiessani yksi ajatuksenihan oli kysyä mitä toivon ilmiö sosiaalityössä on ja siten aloittaa hyvinkin tyhjältä pöydältä. Samankaltaista määrittelytyhjiötä ovat käyttäneet Jokinen, ym. (2003, 149) tutkiessaan sosiaalityön vaikuttavuutta. Myös minä halusin kuunnella, kuinka määrittelytyhjiöön vastattiin.

4.2.1 Toivo ja epätoivo/toivottomuus sosiaalityön arjessa

Tässä alaluvussa erittelen sosiaalityöntekijöiden kirjoittamaa toivon dynamiikkaa. Toivon dynamiikalla tarkoitan aineistossani olevaa puhetta siitä missä, miten ja millaisena toivo ja epätoivo/toivottomuus sosiaalityön arjessa ilmenevät. Toivon dynamiikasta kerrotaan usein määrittelevästi ja toteavasti: *toivo ja epätoivo ovat molemmat tunteena koko ajan työssä; (t)oiivottomuus voi vaikeista tilanteista huolimatta muuttua toivoksi*. Moni kirjoittaja kuvaa toivon ja epätoivon olevan sosiaalityössä läsnä lähes jatkuvasti: *päivittäin; lähes aina; tunteena koko ajan työssä*. Kirjoituksista ei juuri käy ilmi, ovatko kirjoittajat ennen tätä kirjoittamista pohtineet toivoa työssään. On mahdollista, että toivo ja toivottomuus/epätoivo ovat työssä kokemuksina läsnä, muttei niitä jäsennetä näiden termien avulla. Toivon arkista dynamiikkaa kuvaa nähdäkseni hyvin se, kuinka yksi kirjoittajista oli otsikoinut kirjoituksensa: *Toivon ja toivottomuuden kentällä*. Kyseinen kirjoitus on lähes kokonaan tarina yhdestä asiakastapauksesta. Tarinassa ei puhuta toivosta ja epätoivosta näillä sanoilla, mutta toivo ja epätoivo ovat vahvasti läsnä tunneilmapiirinä. Lopuksi kirjoittaja arvioi tarinassa epätoivon kääntyneen toivoksi. Näin toivo ja epätoivo/toivottomuus ovat arjessa läsnä, vaikkei niitä siinä tilanteessa toivoksi ja epätoivoksi nimetä. Aina toivon ja epätoivon kenttä ei rajoitu työpaikalle, vaan työssä koettu toivo ja epätoivo voivat ulottaa lonkeronsa työntekijän omaan elämään: *Huomaan joskus päivän jälkeen olevani toivoton, ahdistunut ja tulevaisuuteni menettänyt* (Paula). Lause kuvaa hyvin toivon perimmäistä voimaa. Toivottomuudessa on pohjimmiltaan kyse juuri tulevaisuuden näköalojen puutteesta.

Toivo ja epätoivo/toivottomuus määritellään teksteissä tarttuvaksi: *Sosiaalityössä on aina oma persoona mukana ja toivo sekä toivottomuus näkyvät helposti myös asiakkaalle* (Pauliina). Toivo on jotain, joka paitsi näkyy, myös vaikuttaa asiakkaaseen. Useat kirjoittajat määrittelevät sosiaalityöntekijän tehtäväksi toivon välittämisen asiakkaalle. Se on yksi sosiaalityöntekijän vastuulla olevista asioista. Koska myös epätoivo kuvataan tarttuvaksi ilmiöksi, rajautuu sosiaalityöntekijän toivoteh-

täväksi toivon välittäminen asiakkaalle ja raskaasta arjesta heräävän epätoivon pysäyttämisen ja torjumisen: *Epätoivolle ei saa antaa suurta sijaa eikä siihen saa jäädä junnaamaan, vaikka se ajoittain ponnahtaa pintaan* (Kaisa). Välillä kirjoituksia lukiessa tuli mieleen kuva päättäväisestä taiteilusta – tai taistelusta – toivon ja epätoivon välillä. Vaikeissa tilanteissa sosiaalityöntekijän tulee löytää keino päästä toivon puolelle: *Näissä tilanteissa on ajoittain perusteellisesti tarkasteltava itseään – suorastaan kaivettava ammatillisuus itsestään –, jotta pystyy tekemään työtä asiakkaan kanssa ja luomaan tilanteita, joissa työntekijän toivo pystyy elämään ja mahdollistamaan myös asiakkaan toivon heräämisen.* (Soile) Sitaatista näkyy, kuinka kirjoittaja mieltää asiakkaan toivon riippuvaiseksi sosiaalityöntekijän toivosta ja sosiaalityöntekijän velvolliseksi ylläpitämään toivoa. Sama toimii myös toisin päin. Epätoivoinen sosiaalityöntekijä voi välittää epätoivoa asiakkaalleen. Toivon tarttuvuuden voi ajatella toimivan molempiin suuntiin ja asiakkaiden toivon ja toivottomuuden vaikuttavan sosiaalityöntekijän *oman työni onnistumiseen tai epäonnistumiseen* (Soile).

Useissa kirjoituksissa korostettiin **pienen asioiden merkitystä toivolle**. Sosiaalityön arjessa pienet muutokset asiakkaan tilanteessa, pienet onnistumiset voivat olla toivon lähde. Pienen huomaamiseen ja arvostamiseen vaaditaan taitoa: kykyä huomata pienet muutokset ja iloita pienistä onnistumisista. Sosiaalityössä muutokset ovat usein pieniä, joten pienen muutoksen arvostaminen ja huomaaminen on sosiaalityöntekijän toivolle olennaista: *Toivo on yritettävä löytää pienistäkin asioista ja tapahtumista ja niitä on korostettava niin paljon, että epätoivo ei jää hallitsevaksi* (Kaisa). Toivon löytyminen pienestä näyttäytyy mahdollisuutena löytää toivo epätoivoisiltakin näyttävissä tilanteissa. Sosiaalityöntekijä tarvitsee kykyä nähdä pieni ja iloita siitä. Pienen ja toivon yhdistäminen voidaan esittää myös vaatimuksena.. Pienen huomaamisen kyvyn korostaminen kertoo sosiaalityöntekijän omasta vastuunotosta toivon suhteen. Sosiaalityöntekijä voi ajatella olevansa velvollinen löytämään ja huomaamaan hyvää niin, että toivon ylläpito mahdollistuu.

Muutamit kirjoittajat korostivat **toivon realistista lähtökohtaa** sosiaalityössä: *Suuret unelmat ja muutostavoitteet luovat vain epätoivoa* (Pauliina). Kirjoittajien näkemyksen mukaan asiakkaalle välitetyn toivon tulee perustua tosiasioihin: *Oma kamppailu on vääränlaisen toivon ylläpitämisessä ja reaali maailman tuomisesta tilalle* (Taina). Toisaalta viimeisen sitaatin kirjoittanut Taina kertoo tulleensa epävarmaksi toivon realistisuuden suhteen. Hän pohtii, tuleeko toivoa pitää yllä, jos vääränkin toivon ylläpitämisellä on mielenterveyttä ylläpitävä vaikutus, vaikka työntekijä tietää toivon lähtökohdan epärealistiseksi. Tainan pohdinnoissa näkyy se, että toivo on mahdollista mieltää myös valituksi sosiaalityön välineeksi, jonka käytöstä sosiaalityöntekijä kantaa vastuuta.

Keskeinen toivoa määrittävä piirre aineistossani oli **toivon ja epätoivon/toivottomuuden vaihtelu**. Toivo ja epätoivo/toivottomuus kerrottiin vaihteleviksi ilmiöiksi. Niiden kokeminen voi vaihdella ajallisesti esimerkiksi saman päivän aikana tai jopa samassa asiakastilanteessa. Sama tilanne saattaa eri näkökulmista katsottuna aiheuttaa toivon tai toivottomuuden kokemusta. Limittäisyyden ja päällekkäisyyden vuoksi toivon ja epätoivon kokemusten jäsentäminen voi olla vaikeaa: *Toivon ja epätoivon kokemuksia on osittain vaikea erotella erillisiksi kokonaisuuksiksi, koska sama asia voi toisessa tilanteessa tai toiselta näkökannalta asiaa tarkastellen olla jompaakumpaa. Ajoittain liukutaankin ”toivon ja epätoivon rajamailla”* (Soile). Toivon kokeminen vaihtelee myös eri työtilanteiden mukaan. Toivon koettiin vaihtelevan *erilaisten ihmisten kanssa eri tavalla* (Paula). Toivon ja epätoivon vaihtelu liitettiin myös sosiaalityössä läsnä olevaan epävarmuuteen: *Sosiaalityö on asiakastyötä ja sellaista vuorovaikutustyötä, jossa tehdään aktiivisesti työtä ihmisten kanssa eikä koskaan voi olla varma tai tietää mitä huomienen tuo tullessaan. Jokaisessa ratkaisussa, jonka sosiaalityöntekijä tekee, on epävarmuustekijöitä.* (Pauliina) Sosiaalityössä ei ole valmiita ratkaisuja, vaan tilanteissa toimitaan tapauskohtaiseksi. Ymmärtääkseni epävarmuus tulee sosiaalityöhön sitä kautta, että sosiaalityön (näkyvä) onnistuminen riippuu yleensä loppujen lopuksi toisten ihmisten toiminnasta. Noissa tilanteissa sosiaalityöntekijä voi vain toimia parhaansa mukaan ja toivoa parasta.

Osa kirjoittajista nimesi uraltaan tiettyjä ilmiöitä (perheväkivalta), työpaikkoja (sosiaalitoimisto, terveydenhuolto, päihdetyö), työtehtäviä (isyydentunnustukset, lastensuojelu) tai asiakasryhmiä (lapset, päihdeongelmaiset, pysyvästi sairaat) joihin he erityisesti liittivät toivon ja epätoivon/toivottomuuden kokemuksia. Erityisesti lapsista ja lastensuojelutyöstä kerrottiin sekä toivoa, että epätoivoa herättävinä. Toivoa työntekijälle tuo lapsen ikävaihe: vaikeasta alusta huolimatta uskotaan, että lapsella on mahdollisuudet hyvään elämään. Onnistuneet lastensuojelulliset interventiot antavat toivoa paremmasta: *Ainakin minä uskon sosiaalityöntekijänä, että lastensuojeluun sisältyy paljon toivoa: toivoa avusta, paremmasta huomisesta ja hyvästä nykyisyydestä* (Noora) Toisaalta lasten vaikeat elämäntilanteet olivat aineistossa vahvasti läsnä ja lasten auttamismahdollisuuksien puutteet kerrottiin epätoivoa aiheuttaviksi.

Toivon kokemisen arvioitiin liittyvän myös työuran vaiheeseen. Yksi kirjoittaja kuvasi, kuinka epätoivon tuntemukset ovat lisääntyneet vuosien myötä. Toinen puolestaan näki toivon osana ammatillista kehittymistä: *Usko ja toivo hakevat paikkaansa ammatillisen kasvun prosessissa, joka voi kestää tältä(kin) osin pitkäänkin. Siihen kuuluu toivottomuuden hetkiä, epäuskoa ja pettymystä niin omiin ja sosiaalityön mahdollisuuksiin kuin asiakkaiden toimintaa kohtaan* (Eila). Kolmas koki toivon löytymisen helpottuneen oman uupumuksen jälkeen. Toivo, epätoivo ja toivottomuus vaihtelevat siten paitsi sosiaalityön arkipäivässä, myös sosiaalityöntekijän uralla. Ne vaihtelevat sosiaali-

työntekijän kokemuksen monella tasolla. Aineistoni perusteella uskallan sanoa, että toivon ja epätoivon/toivottomuuden vaihtuvat kokemukset kuuluvat sosiaalityöntekijän työelämään.

Toivoa merkityksellistettiin myös **sosiaalityön ammatillisuuden kautta** esimerkiksi ammatinvalinnallisena kysymyksenä. Muutamat kirjoittajat kertoivat toivon liittyneen jo ammatinvalintaan tai sitten he nyt saavat toivoa ammatinvalinnastaan: *Peruslähtökohta on tekemäni vakaumuksellinen valinta: ryhtyminen sosiaalityöntekijäksi ja sitoutuminen sen ytimessä olevaan ajatukseen elää ihmisen kanssa hänen vaikeassa elämäntilanteessaan* (Kirsti); *Sosiaalityö on ammatin valintana ollut mahtava Missä asiassa sinä voit tehdä niin tärkeitä asioita joka päivä kuin sosiaalityössä (--)* (Kirsti). Näille kirjoittajille toivo on vahvasti sidoksissa itse valittuun sosiaalityöntekijyyteen. Ammatinvalinnallisena kysymyksenä toivo näyttäytyy jonakin muuna kuin tunnekokemuksena. Nähdäkseni kysymys on pikemminkin valitusta asenteesta. Jotakin toivon uhasta nimenomaan profession tasolla kertoo kuitenkin yhden kirjoittajan kokemus sosiaalityön omasta toiminnasta toivon lähteenä: *Kaikesta huolimatta sosiaalityössä tapahtuu paljon hyviä asioita. Ihmiset jaksavat innostua oman työssä kehittämisestä ja löytyy uudenlaisia tapoja kohdata asiakkaita. Tämä ihme on se, joka pitää uskoani yllä ja luo toiveikkuutta.* (Vuokko) Sosiaalityöntekijän toivon kannalta on mielenkiintoista, että kirjoittaja pitää ihmeenä sitä, että työntekijät jaksavat ylipäättään innostua ja kehittää työtään. Sitaatti heijastelee hyvin yleistä käsitystä sosiaalityöstä raskaana ammattina. Innostumista ja työn kehittämistä voi pitää raskaalla alalla niin suurena ihmeenä, että se itsessään pitää toivoa yllä.

Olen edellä kuvannut minkälaiseksi ilmiöksi sosiaalityöntekijät toivon kuvaavat. Olennaista on myös kysyä, mikä merkitys arjessa koetulla toivolla, epätoivolla ja toivottomuudella on. Kirjoituksissa sosiaalityöntekijät määrittivät **toivolle funktioita**. Useat kirjoittajat kertoivat toivon välttämättömäksi työssä jaksamiselle. Kirjoittajat kuvaavat, kuinka ilman toivoa työtä ei jaksaisi tehdä lainkaan: *Jos kaikki asiat olisivat epätoivoisia yrityksiä auttaa ihmisiä, kukaan ei jaksaisi tätä tehdä* (Anna); *Päällimmäisenä on kuitenkin usko ja toivo, sillä tällaista työtä on mahdotonta tehdä edes kutakuinkin hyvinvoivana ja terveenä uskomatta ihmisten, yhteistyön ja sosiaalityön mahdollisuuksiin* (Eila). Toivon kokeminen kerrotaan motivoivaksi voimaksi, jolla työtä jaksaa tehdä. Toisaalta yksi kirjoittajista kuvaa, kuinka myös epätoivon voi kokea motivoivana tekijänä. Epätoivosta voi lähteä *kehittämisen ja uudistamisen halu sekä mahdollisuus löytää uusia toivoa tuottavia asioita* (Soile). Siten sekä toivo, että epätoivo voidaan kokea liikkeellepanevana voimana. Sosiaalityöntekijät kuvaavat kuitenkin, kuinka täysin ilman toivoa työtä ei jaksaisi: *Jos kokisin tehtäväni toivotto- mana, en voisi ajatella työskenteleväni lastensuojelussa* (Noora). Toivon lisäksi positiivisen kokeminen ylipäättään määriteltiin työnteolle välttämättömäksi.

Siinä, missä toivo kerrotaan työssä jaksamiselle keskeiseksi, tulee osassa kirjoituksia esiin se, että tietty epätoivo ja toivottomuus on hyväksyttävä osaksi työtä: *Alkoholistien kanssa työskennellessä joutuu kohtaamaan lähes päivittäin epätoivon ja toivon vaihtelun. Jos työtä haluaa tehdä pidempään, täytyy hyväksyä se. Tulos voi tulla vasta vuosien jälkeen, eikä sitä ole itse näkemässä. Täytyy vain toivoa* (Paula). Jäljempänä puhun rajoista toivon kokemisen mahdollistajina. Epätoivon hyväksyminen on mielestäni osaltaan omien rajojen löytämistä ja hyväksymistä ja sitä kautta toivon puolella olemista.

Paitsi että toivon kokeminen kerrotaan useissa kirjoituksissa oman jaksamisen ja motivaation edellytykseksi, toivosta puhutaan ylipäättään **sosiaalityön keskeisenä elementtinä**. Kirjoittajista viisi mainitsee toivon merkittäväksi tekijäksi sosiaalityössä. Seuraavassa sitaatissa Eija rakentaa oman teoriansa toivon merkityksestä: *Jos ei ole uskoa ja toivoa, ei ole mahdollisuuksia muuttaa mitään – ilman toivoa ei ole elämää eikä kehitystä. Useimmiten sosiaalityön tavoitteena on jonkinlainen muutos (--)* Tämä muutos rakennetaan toivon, uskon ja halun varassa – näiden ehtojen tulee vallita, jotta muutos olisi mahdollinen. *Ilman toivoa ei ole uskoa, ilman uskoa ei ole halua ja ilman halua ei mikään muutu.* (Eila) Eilan analyysissä tiivistyy monta aineistossa yleisemminkin esiintyvää tekijää: sosiaalityö on muutostyötä ja toivon kannalta keskeistä on muutoksen mahdollisuus. Sitaatissa näkyy hyvin toivon ja muutoksen dynaaminen suhde: muutos edesauttaa toivoa, joka puolestaan mahdollistaa muutosta.

Aineistossani toivo, epätoivo ja toivottomuus näyttäytyvät sosiaalityöntekijän arkipäiväisinä kokemuksina. Niiden kuvataan olevan läsnä sekä työssä ylipäättään, että joissakin työtilanteissa erityisesti. Kirjoituksissa toivo ja epätoivo kerrotaan monin tavoin vaihteleviksi, tarttuviksikin kokemuksiksi. Ne ovat paitsi tunteita myös jotakin, johon sosiaalityöntekijä voi – tai johon hänen jopa pitää – vaikuttaa. Siten toivo näyttäytyy myös asenteellisena ja toiminnallisena kysymyksenä. Toivo, epätoivo ja toivottomuus vaihtelevat arjessa dynaamisesti. Ne ovat limittäisiä ja päällekkäisiä. Toivon löytämisessä korostuivat ammatillisuus ja pienten onnistumisen huomaaminen.

4.2.2 Onnistuminen ja epäonnistuminen

Onnistuminen ja epäonnistuminen toistuvat teemoina aineistossani sekä pohtivassa puheessa että tarinoissa. Kahta lukuun ottamatta kaikissa kirjoituksissa käsiteltiin tavalla tai toisella onnistumista ja/tai epäonnistumista. Onnistumisesta ja epäonnistumisesta kerrottiin monin tavoin niin pohtivassa

puheessa kuin tarinoina. Useat kirjoittajat korostivat pienten onnistumisen merkitystä. Pienikin onnistuminen antaa toivoa siitä, että muutkin asiat voivat onnistua. Myös suuria onnistumisia kuvattiin. Ne olivat sellaisia, joissa asiakkaan lähtötilanne on ollut erittäin vaikea, mutta ajan kanssa on saatu muutosta aikaan. Suuri onnistuminen voi motivoida kauan: *Tietenkin ”suurten” onnistumisten myötä saa toivoa ja uskoa tehdä työtä. Muutama yllättävä onnistuminen kantaa pitkää ja antaa toivoa yrittää myös toisten asiakkaiden kanssa.* (Pauliina) Sitaatissa Pauliina tiivistää hyvin onnistumisen merkityksen toivolle: onnistuminen luo muutosuskoa ja voimaa muutoksen toteuttamiseen. Tätähän toivo on, uskoa parempaan ja halua sen toteuttamiseen.

Työssä onnistuminen herättää toivoa. Sosiaalityöntekijälle onnistuminen on yksinkertaisimmillaan sitä, että pystyy auttamaan asiakasta, mahdollistamaan parempaa. Onnistuminen voi olla työn tuloksen näkemistä tai asiakkaalta saatua positiivista palautetta. Onnistumisen huomaamiselle ja sitä kautta toivon kokemiselle voi ajan kulumisella olla positiivinen vaikutus. Yksi kirjoittajista kuvaa, kuinka pitkän ajan kuluessa voi huomata työntekijän muuttuneen *edelläkulkijasta – voi sanoa, melkeinpä lieassa vetäjästä – enemmän vierellä kulkijaksi* (Soile). Jo toimiva asiakassuhde on onnistumista ja voi siten olla toivo lähde. Ollakseen toivoa herättävä onnistumisen ei kuitenkaan välttämättä tarvitse olla työntekijään liittyvä. Toivoa herättää myös se, että asiakas itse onnistuu muuttamaan tilannetta, voimaantuu toimimaan tilanteen parantamiseksi tai asiakkaan tilanne ylipäättään muuttuu paremmaksi. Onnistumisen kokemuksia saa myös hyvästä viranomaisyhteistyöstä. Yhdessä onnistuminen antaa toivoa ja toisaalta jo onnistunut vuorovaikutus on toivoa herättävää. Onnistumisesta seuraa toivoa ja vastaavasti epäonnistumisesta seuraa epätoivoa/toivottomuutta. Kun on yrittänyt kaikkensa, mutta asiakkaan ei tilanne muutu vaan jatkuu huonona, tulee työntekijälle toivoton olo. Epätoivon tuntemuksia kuvattiin syntyvän myös epäonnistuneesta asiakassuhteesta, kun asiakas ei koe tulevansa ymmärretyksi. Hyvä asiakassuhde näyttäytyy yhtenä keskeisenä sosiaalityön onnistumisen merkinä ja sitä kautta merkittävänä toivolle.

Olen tulkinnut onnistumisen keskeisyyden johtuvan **sosiaalityön muutosluonteesta**. Muutos oli aineistossa keskeinen pohjateema, jota käsiteltiin kaikissa kirjoituksissa. Jos sosiaalityötä ajatellaan muutostyönä, määrittyy muutoksen edesauttaminen sosiaalityöntekijän tehtäväksi. Onnistuminen on sidottu muutokseen ja epäonnistuminen muutoksen mahdottomuuteen/hidastumiseen. Muutos aiheuttaa ja vaatii toivoa ja muutoksen mahdottomuus luo epätoivoa. Käänteisesti epätoivo ja toivottomuus (esimerkiksi asenteissa) voivat hankaloittaa muutoksen onnistumista. Aineistoni perusteella näyttää siltä, että sosiaalityön arjessa muutos, onnistuminen ja toivo sekä kaikkien kolmen negatiot

kietoutuvat jännitteisesti toisiinsa. Ne ovat toisistaan riippuvaisia, mutteivät mitenkään suoraviivaisessa ja yksinkertaisessa suhteessa.

Pidän onnistumista ja epäonnistumista aineistoni merkittävimpänä sisällöllisenä teemana. Se liittyy kaikkiin seuraavaksi käsiteltäviin teemoihin ja on vahvasti läsnä luvussa 4.3. käsiteltävien tarinoiden juonissa. Seuraavien alalukujen teemoihin onnistuminen liittyy tiivistetysti seuraavanlaisesti: Rajoilla ja vaatimuksilla on toivoa vievä tai tuova funktionsa siinä, että ne estävät tai edesauttavat onnistumista. Ongelmien kasautuminen puolestaan asettaa onnistumiselle melkoisen haasteen ja tilanteen pysyvyys todistaa muutoksen onnistumattomuudesta, kun taas ongelmien helpottuminen tai lakkaaminen luo onnistumiskokemuksen ja sitä kautta toivoa. Myös työn ihmissuhteet luovat epätoivoa tai toivoa suurelta osin sen mukaan minkälainen merkitys niillä on onnistumiselle. Tiivistän onnistumisen merkityksen toivon kokemiselle Riitaksi nimeämäni kirjoittajan sanoin: *Onneksi sosiaalityöntekijän työ on myös onnistumisia, tilanteita jotka tekevät työn mielekkääksi ja antavat uskoa eteenpäin.* (Riitta) Kokemus onnistumisesta on toivon keskeisin ylläpitäjä.

4.2.3 Rajat ja vaatimukset

Tässä alaluvussa käsittelen toivon kokemiseen aineistossani liitettyjä rajoja ja vaatimuksia. Rajoilla ja vaatimuksissa tarkoitan erilaisia reunaehtoja, joita toivon mahdollisuuksiin kirjoituksissa liitetään. Kyse on sekä työntekijän ulkopuolelta tulevista rajoista, että kirjoittajan omasta rajanvedosta työn vaatimuksille. Rajoista ja vaatimuksista kertominen oli aineistossani hyvin yleistä. Kahta kirjoittajaa lukuun ottamatta kaikki kirjoittavat rajoista ja vaatimuksista toivoon ja epätoivoon/toivottomuuteen liittyen.

Omien rajojen asettaminen merkityksellistyy useissa kirjoituksissa toivoa mahdollistavaksi tekijäksi. Rajojen asettaminen voi olla konkreettista työmäärän rajaamista ja määrittämistä, mutta myös sen hyväksymistä, ettei kaikkia voi auttaa. Rajaa voidaan vetää myös sille, mitkä asiat ovat omalla vastuulla. Kaikesta ei tarvitse ottaa vastuuta, sillä esimerkiksi *(a)ikuisten ihmisten kanssa työskennellessä asiakas lopulta itse tekee ratkaisunsa, valitsee vaihtoehdoista jonkin* (Anna). Rajojen asettaminen kerrotaan välttämättömänä toivon säilyttämiselle, jopa koko työnteolle: *(--) sillä suojelee myös itseään liialta kuormitukselta ja liialta uppoamiselta asiakkaiden tilanteisiin. Liiaaksi asiakkaan asioihin ja elämään mukaan meneminen ei aiheuta kuin epätoivoa ja tuskastumisia, koska asiakkaan puolesta ei voi elää ja toimia. Täytyy pystyä rajaamaan työtehtävänsä ja oma roolinsa, jotta sosiaalityötä voi tehdä.* (Pauliina) Myös epäonnistumisen hyväksyminen voi olla oman tehtä-

vän rajaamista ja siten toivoa tukevaa. Kun epäonnistuminen hyväksytään osaksi työtä, se ei uhkaa sosiaalityöntekijän toivoa: *kaikkien nuorten tai lasten kanssa ei tietenkään onnistuta näin hyvin. Osa on ”menetettyjä”, teipä mitä tahansa hänen auttamisekseen, toisille riittää pieni apu* (Tiina). Omien rajojen asettamisella on merkitystä toivolle siksi, että kun työmäärä on rajattu, ovat onnistuminen ja jaksaminen mahdollisia. Työtä voidaan tehdä hyvin ja onnistuneesti, kun työmäärä ja tavoitteet ovat sopivia.

Ulkopuoliset reunaehdot kuvattiin useimmiten epätoivoa aiheuttaviksi. Erityisesti resurssien niukkuudesta kerrottiin epätoivon aiheuttajana. Sosiaalityöntekijä kokee epätoivoa, jollei resurssien niukkuuden vuoksi pysty auttamaan asiakasta, tai jos riittäviä palveluja ei ole saatavissa. Sosiaalityöntekijä saattaa tietää, kuinka tulisi toimia, muttei jostakin syystä pysty toimimaan siten. Kun oman työn onnistuminen on mahdotonta muun systeemin toimimattomuuden vuoksi, kokee sosiaalityöntekijä epätoivoa. Välillä itsestä riippumattomista syistä jopa oman työn jatkuminen voi olla uhattuna: *Talousahdingolta ei voi vältyä, ja kun rahaa toimintaan ei ole ja koko toiminta on vaaka-laudalla, niin väistämättä epätoivo iskee ja tarttuu koko työyhteisöön* (Kaisa). Resurssien vähyyttä on myös kiire. Joissakin kirjoituksissa epätoivon kuvattiin tuntevan kiireenä ja riittämättömyytenä: *Arkityössä epätoivo on ainaista kiirettä. Haluaisin tehdä työtehtäviä kiireettömämmässä tahdissa. Todellisuudessa hyppään liian tiukalla aikataululla ”sammutelemassa tulipaloja”* (Noora). Vastaavasti se, että resursseja on riittävästi, voi edistää toivoa. Toivoa edistävinä resursseina mainittiin usein sosiaalityön ammatillinen kehitys. Uudet työmenetelmät ja muu ammatillinen kehitys takaavat riittävät ammatilliset resurssit, mikä lisää toivon kokemista.

Rahan ja kiireen lisäksi työntekijän ulkopuolisena työtä rajaavana tekijänä kirjoituksissa kerrotaan **toimintaympäristöstä**. Epätoivoiseksi mainitaan sosiaalityön ristiriitainen asema asiakkaan ja taloudellisten resurssien välissä: *Sosiaalityöntekijä joutuu esimerkiksi päihdehoitoon ohjaamisessa tekemään todella suurta karsintaa — aivan kuin olisi lottoarvonnan keskellä: kuka saa mahdollisuuden päihdehoitoon ja kuka ei* (Tiina) Epätoivoa sosiaalityöntekijät kertovat kokevansa myös silloin, kun järjestelmä toimii asiakasta vastaan. Vastaavasti systeemin toimivat ratkaisut voivat lisätä toivoa yksittäisen asiakkaan kohdalla. Tavallaan sosiaalityön ulkopuolisia rajoja ovat myös asiakkaan rajat. Muutamissa kirjoituksissa epätoivon kokemukset liitetään asiakkaan kyvyttömyyteen ottaa vastuuta, erityisesti kyvyttömyyteen olla riittävä vanhempi.

Resurssien ja muiden konkreettisten reunaehtoien lisäksi sosiaalityötä rajoittavat **vaatimukset**. Vaatimukset ja rajat liittyvät läheisesti toisiinsa. Vaatimukset ovat ikään kuin edellä kuvattujen rajojen

lisävoima, joka sosiaalityöntekijään kohdistuu. Kirjoituksissa vaatimukset jakaantuivat **ulkoapäin tuleviin**, usein epätoivon lähteeksi koettuihin vaatimuksiin, ja **omiin vaatimuksiin**. Olen lukenut myös kirjoittajien omat vaatimukset suurimmalta osalta epätoivoa lisääviksi. Omat vaatimukset merkityksellistyvät epäonnistumisen mahdollistajina, koska ne mahdollistavat epäonnistumisen kokemista.

Ulkoapäin tulevat vaatimukset kuvataan usein järjestelmän vaatimuksiksi. Ne ovat vaatimuksia toiminnan tehokkuudesta, mahdottomia tulostavoitteita tai vaikkapa vaatimusta sosiaalityön mitattavuudesta. Toivottomuuden valtaan voi joutua silloin, kun työhön ulkoapäin kohdistuvat odotukset ovat epärealistisen suuria. Pirjo tiivistää vaatimusten merkitystä toivolle näin: *Mahdoton yhtälö, jossa mahtavan suuret vaatimukset yhdistyvät surkean pieneen palkkaan ja yhteiskunnalliseen aliarvostukseen tuntuu joskus suorastaan epätoivoiselta* (Pirjo). Myös esimerkiksi nykyisten työmarkkinoiden vaatimukset työttömille työnhakijoille voivat aiheuttaa työntekijällekin epätoivoa, jos työntekijä kokee, että asiakkaan on mahdotonta sijoittua työmarkkinoille. Ulkopuoliset vaatteet olen tulkinnut lisätaakaksi, joka heikentää onnistumisen kokemisen mahdollisuutta.. Tutkielmani alkupuolella mainitsin, että toivon on kohdistuttava mahdolliseen. Jos tehtäväksi määritellään sosiaalityöntekijän näkökulmasta mahdottoman tavoittelu, on toivon löytäminen vaikeaa.

Edellä kerroin, kuinka työntekijän rajanveto omalle työlle kerrottiin toivoa lisäävänä. Toivon kannalta toisenlaisen näkökulman oman työn määrittelyyn tarjoavat kirjoitetut vaatimukset. Työntekijän omina toivon liittyvinä vaatimuksina kirjoitetaan esimerkiksi vaatimus toivon välittämisestä asiakkaille tilanteessa kuin tilanteessa: *Olenkin sitä mieltä, että työntekijän täytyy pystyä ylläpitämään toivoa vaikka asiakas olisikin epätoivoinen* (Pauliina). Toisaalta joissakin kirjoituksissa toivon välittäminen nimettiin erityisen tärkeäksi jonkun tietyn asiakasryhmän kohdalla. Esimerkiksi kirjoittaja, joka on myöntänyt ajoittaisen toivottomuutensa päihdeongelmaisten kanssa, kirjoittaa lastensuojelutyöstä eri tavoin: *Perheenjäsenten kasvoissa heijastui milloin toivo ja milloin epätoivo, ja aina oli yritettävä jatkaa* (Kaisa). Kaisa jopa arvioi, että jollei toivoa paremmasta olisi lapsiperheen hankalassa tilanteessa onnistunut luomaan, *eikä rakentamaan perheenjäsenten luottamusta tulevaisuuteen, saattoi monen elämä haavoittua* (Kaisa). Vaatimus toivon välittämisestä on melko tiukka ja joissakin kirjoituksissa omaa työtä myös arvioidaan sen perusteella, onko tässä onnistuttu. Seuraava sitaatti arviona onnistumisesta toivon välittämisessä on lakonisuudessaan mielenkiintoinen. Ehkä se kuvaa jotakin työn rajaamisen välttämättömyydestä. Sitatissa Riitta kuvaa onnistumista ja epäonnistumista toivon välittämisen vaatimuksen suhteen: *Joillekin sain välitettyä uskoa ja toivoa tulevaisuuteen – jotkut toteuttivat lopulta aikeensa ja hyppäsivät Koskeen* (Riitta). Enemmän

kuin epätoivon ilmauksena ymmärrän Riitan sitaatin kerrontana siitä, että epäonnistumisen hyväksyminen on sosiaalityössä välttämätöntä. Sosiaalityöntekijän on hyväksyttävä, ettei toivon välittäminen aina onnistu. Epäonnistumisen hyväksyminen osaksi työtä estää epäonnistumista lamauttamasta sosiaalityöntekijää toivottomuuteen.

Koska sosiaalityöntekijän on välitettävä asiakkaalle toivoa, on hänen itsensä **löydettävä toivo jostakin**. Toivoa ammennetaan monista lähteistä, joista yksi on yksityiselämä. Yksityiselämästä ei aineistossani paljon kerrota, mutta muutamissa kirjoituksissa mainitaan yksityiselämän merkitys vastapainona työlle: *Kun päivät pohtii ihmisten ongelmia, on osattava vapaa-ajalla irrottautua niistä ja nauttia elämän keveydestä ja ilosta. Vain niin voi säilyttää toiveikkuutensa* (Riitta). Toisaalta sosiaalityöntekijä voi kokea työn värittävän myös yksityiselämää, jolloin on vaarana, että vapaaajallakin *astun sosiaalityöntekijän rooliin, järjestelemään asioita, luomaan toivoa ja poistamaan epätoivoa* (Paula). Tällöin sosiaalityöntekijä on samanlaisessa toivoa itsestään ympäristöönsä ammentavassa asemassa kun töissään, eikä päinvastoin. Kenties synkin kuvaus toivon löytämisen vaatimuksesta onkin Paulan kuvaus siitä, kuinka *Yön pimeinä tunteina täytyy löytää motivaatio nousta seuraavana aamuna ylös, nähdä yli harmauden* (Paula). Sitaatissa toivon löytäminen merkityksellistyy sosiaalityöntekijän raskaaksi velvollisuudeksi.

Toivon välittämisen lisäksi aineistosta nousee esiin **ratkaisun löytämisen vaatimus**. Tällaisen vaatimuksen esittää ainakin viisi sosiaalityöntekijää, joista seuraavana sitaatti Annalta: *Tällöin hyvän lapsuuden turvaamiselle meidän on löydettävä ratkaisut (--)*. Samoin kun muutkin vaatimukset, ratkaisun löytämisen vaatimus on yksi mahdollinen epätoivon lähde, sillä tavoitteessa epäonnistuminen voi lisätä epätoivoa. Yksi kirjoittaja arvioikin juuri sosiaalityöntekijöiden omien tavoitteiden voivan olla toivottomuuden lähde: *Toivottomuus puolestaan voi syntyä siitä, että itsellä on liian suuria tai epärealistisia odotuksia toisen (asiakkaan) suhteen. Työntekijä asettaa tavoitteita, toiveita ja odotuksia, joihin asiakas ei vastaakaan. Asiakas ei joko halua samoja asioita tai ei jostain syystä ole juuri nyt kykenevä niitä saavuttamaan, tekemään suuria tai edes pieniä muutoksia elämässään. Työntekijän omat väärät, siis asiakkaan toiveista poikkeavat, odotukset, mutta myös muutoksen vauhti tai sen puute voivat saada työntekijän toivottomaksi.* (Eila) Mikäli sosiaalityöntekijä on määritellyt tavoitteensa kohtuuttomiksi, on hän tavallaan itse edesauttamassa epätoivon kokemista.

Aineistossani sosiaalityön ulkopuoliset rajat ja vaatimukset merkityksellistyvät useimmiten epätoivon/toivottomuuden aiheuttajina. Ne joko estävät tekemästä työtä kunnolla tai toimivat muutoin

asiakasta vastaan. Sosiaalityöntekijöiden itselleen kirjoittamat rajat ja vaatimukset ovat toivon kannalta ristiriitaisempia. Toisaalta omien rajojen pitäminen merkityksellistyy toivoa mahdollistavana, kun tavoitteet on mahdollista saavuttaa eikä kaikkea oteta vastuuta. Toisaalta juuri omasta ammatillisesta positiosta katsotaan nousevan toivon välittämisen ja ratkaisun löytymisen vaatimusten. Tämä näennäinen ristiriita lienee yksi sosiaalityöllisen toivon paradigmoista ja osoitus siitä vaativasta tai teilusta toivon ja epätoivon rajamailla, jota sosiaalityöntekijät arjessaan käyvät.

4.2.4 Ongelmien pysyvyys ja kasautuminen

Asiakkaiden ongelmien pysyvyys ja kasautuminen ovat aineistossani vahvasti esillä epätoivon/toivottomuuden tuottajina. Vastaavasti ongelmien helpottuminen ja loppuminen merkityksellistyvät toivon tuottajiksi. Ongelmien pysyvyys –tematiikkaan olen liittänyt myös kuoleman, jota käsiteltiin erityisesti tarinoissa.⁴ Pysyvyyteen liitetään kirjoituksissa epätoivoa, kun asiakkaan ongelmallinen tilanne pysyy samana tai uusiutuu: *Epätoivo työssäni on turhautumisista ja kyllästymistä siihen, että olen jonkun asiakkaan kanssa yrittänyt vaikka minkälaisilla tavoilla saada yhdessä hänen kanssaan asioista järjestykseen, mutta aina on sama tilanne edessä* (Pauliina).

Asiakkaan leimaamista epätoivoiseksi/toivottomaksi ei aineistossani juuri esiinny. Ongelmien pysyvyyden suhteen muutama kirjoittaja kuitenkin uskaltaa myöntää epätoivon: *Täytyy myöntää, että sellaisten* (aina uudelleen retkahtavien päihdeongelmaisten, AT) *asiakkaiden kohdalla toivoa paremmasta ei juurikaan jaksanut ylläpitää itsellä eikä myöskään välittää sitä heille. Heitä kuvasi usein sanonta ”toivoton tapaus”, jota muistan niin itseni kuin kollegoidenkin käyttäneen heistä.* (Kaisa) Työntekijä kertoo, kuinka toivoa ei yksinkertaisesti enää jaksaa pitää yllä ongelman jatkues- sa kauan tai toistuessa yhä uudelleen. Sen, että Kaisan ’täytyy myöntää’ tulkitsemisen kertovan edellä esittelemästäni toivon välittämisen vaatimuksesta: sosiaalityöntekijän tulisi jaksaa toivoa ja välittää tuota toivoa asiakkailleen. Vahvasta normista asiakkaan leimaamattomuuden ja sosiaalityöntekijän toivon suhteen kertoo myös Lailan varovainen pohdinta: *Toivottomilta tuntuvat joskus myös ne päihdeongelmaiset, joista ei sovi sanoa, että ovat toivottomia tapauksia. Ovatko he? Jotka ovat juoneet perheensä, työnsä, asuntonsa, omat ja läheistensä rahat? Jotka eivät haluakaan lopettaa juomista. Ja jotka lopulta juovat terveytensä ja itsekunnioituksensa. Mistä toivoa sen toivottomuuden keskelle?* (Laila) Kirjoittaja tuntuu kysyvän lupaa nimetä asiakas toivottomaksi edes tässä tilanteessa. Ja kuitenkin sama kirjoittaja hetken kuluttua kuvailee, kuinka toivo pilkahtaa usein nimen-

⁴ Kuolema oli kirjoituksissa yllättävän yleinen aihe. Tarinoista noin viidesosassa kuolema oli tavalla tai toisella läsnä.

omaan asiakastyössä ja miten päihdeongelmaisetkin ovat usein sairaalaan joutumisen pysäyttämänä valmiita muutokseen. Toisessa tilanteessa epätoivoiselta tuntuvaan asiakasryhmään voidaan uudelleen arvioituna liittää toivoa. Myös parantumattomasti sairast tulivat kirjoituksissa esiin asiakasryhmänä, johon liitettiin epätoivon kokemuksia. Heidän – samoin kuin kuolleiden – kohdalla epätoivoa herättää tilanteen lopullisuus. Muutos parempaan ei yksinkertaisesti ole mahdollinen, tekipä sosiaalityöntekijä mitä tahansa: *Mitään toivon tunteita ei voi tuntea, jos monen lapsen nuori isä sairastaa etenevää sairautta ja kuolema on läsnä keskusteluissa. Sosiaalityöntekijä on aika voimaton, toivoa ei ole.* (Paula)

Myös ongelmien pysyvyys -tematiikan liitän onnistumiseen. Kun tilanne on esimerkiksi fyysisen sairauden myötä sellainen, ettei muutosta parempaan voida saavuttaa, on sosiaalityöntekijän suoranaisten onnistumisten – asiakkaan parempi elämäntilanne tulevaisuudessa – mahdotonta. Samoin toistuvat ongelmat herättävät epätoivoa, koska onnistumiskokemuksia ei tule. Kirjoituksista käy kuitenkin selkeästi ilmi, että välillä työ on myös onnistumista. Edellä (s. 49) lainatun jälkeen Kaisa jatkaakin välittömästi kuvaamalla, kuinka *ne muutamit harvalukuiset onnistuneet raitistumiset toivat toivon kipinän päihdetyöhönkin ja sen mielekkyyteen ja ne muistaa pitkään. Eli onnistuneet tapaukset auttoivat ja auttavat jaksamaan.* (Kaisa) Siinä missä ongelmien kasautuminen ja pysyvyys näyttävät epätoivoa ja toivottomuutta tuovina seikkoina, ongelmien helpottaminen tai loppuminen kerrotaan toivoa luovaksi.

Asiakkaan moniongelmaisuus tai ongelmien pysyvyys merkityksellistyvät haasteiksi sosiaalityöntekijän toivolle. Sosiaalityöllisen toivon kannalta tämä on mielenkiintoista, sillä ongelmien kasautumisen ja pitkäaikaisuuden voisi yleisesti ajatella olevan sosiaalityön asiakkaille tyypillistä. Myös aineistossani on mainintoja siitä, että ihminen kohtaa sosiaalityön usein nimenomaan silloin, kun elämässä on kriisi. Ongelmien kasautumisen ja pitkäaikaisuuden voi ajatella olevan sosiaalityön arjessa tavallinen tilanne, mutta samalla myös haaste sosiaalityöntekijän toivolle. Kuvailtuaan asiakaidensa ympäristön ja jopa yhteiskunnan puolesta vaikeaa ja moniongelmaista tilannetta eräs kirjoittaja toteaaakin: *Näistä lähtökohdista käsin asiaa tarkastellessa joutuu välillä pohtimaan, mistä löytyy toivo, kun epätoivo tai toivottomuus näyttää ilmeisimmältä.* (Soile) Epätoivo ja toivottomuus lienevät usein ilmeisimpiä, mutta kuitenkin sosiaalityöntekijän on omasta ammatillisuudestaan käsin ja pienten ja suurten onnistumisten luoman toivon voimin mahdollista pysytellä toivon puolella.

4.2.5 Toivo (asiakas)suhteissa

Tärkeimmäksi toivon ja epätoivon/toivottomuuden kokemisen paikaksi aineistossani kerrotaan sosiaalityöntekijän vuorovaikutussuhteet, joista ehdottomasti tärkeimpänä näyttäytyy asiakassuhde. Asiakassuhteet merkityksellistyvät keskeisinä toivon, epätoivon ja toivottomuuden kokemisen tiloina. Useimmat kirjoittajat kertovat kuitenkin jotakin myös muista työhön liittyvistä suhteista – viranomaisverkostoista, yhteistyökumppaneista tai työtovereista. Asiakassuhteen ulkopuolisissa suhteissa toivon kannalta merkittävänä kerrotaan erityisesti asenteista. Suhteista kerrotaan kuitenkin myös ylipäättään merkittävinä toivon kokemiselle.

Yksi keskeinen tekijä asiakassuhteissa heräävälle toivolle, on itse suhteen onnistuminen. Välillä jo asiakassuhteen jatkuminen on osoitus sen onnistumisesta ja sinällään toivoa herättävää. Useat kirjoittajat mainitsevat asiakkaalta saadun palautteen toivoa herättävänä tekijänä. Asiakassuhteessa sosiaalityöntekijät paitsi voivat itse kokea toivoa esimerkiksi omasta onnistumisestaan tai asiakkaan asenteista, myös kokevat olevansa velvollisia toimimaan toivon välittäjinä. Ja käänteisesti: asiakassuhde on paikka, jossa työntekijä kokee toivon hiipuvan ja epätoivon tulevan tilalle. Edellä esittelin, kuinka toivo ja epätoivo/toivottomuus kuvataan kirjoituksissa usein tarttuviksi ilmiöiksi. Asiakassuhteissa asiakkaan epätoivo voi tarttua työntekijään. Kirjoittaja kuvaa tunnelmiaan raskaan asiakastilanteen jälkeen: *Sellaisten keskustelujen jälkeen oli itsekkin hyvin uupunut ja epätoivoinen. Epätoivoisuuden ilmapiirillä on voimaa ja se tarttuu, ellei tule vastavoimia, joilla kumota sitä. (--) tapaamisten jälkeen menin mielelläni taukokuoneeseen vaihtamaan ajatuksia työkavereitten kanssa jostain aivan muista asioista.* (Kaisa). Sitaatista on luettavissa epätoivon tarttuva voima ja aineistossani niin ikään toistuva työyhteisön merkityksellistyminen toivoa tuottavaksi. Asiakassuhteiden ja –tilanteiden ajoittaisesta raskaudesta huolimatta asiakastyö on se, mikä usein kuvataan eniten toivoa herättävämmäksi: *Asiakastyö on kuitenkin se, mikä kaiken aikaa on antanut myös eniten toivoa ja uskoa oman työn tärkeyteen ja siten myös voimia tehdä tätä työtä. Asiakassuhteissa toivoa pilkahtaa usein* (Laila).

Asiakassuhteessa voivat konkretisoitua sosiaalityöntekijän ja asiakkaan tavoitteiden ja toiveiden erot. Asiakkaan asenteet merkityksellistyvät sosiaalityöntekijän toivoa lisäävinä silloin, kun asiakas haluaa muutosta. Toivoa vieväksi asiakkaan asenne merkityksellistyy, kun hän ei ota vastuuta tilanteestaan – tai lapsestaan – tai ei halua ottaa apua vastaan. Epätoivo herää, koska asiakkaan auttaminen voi tulla hänen omien asenteidensa vuoksi mahdottomaksi. Tuolloin asiakkaan asenne estää sosiaalityöntekijää onnistumasta, sillä *(s)osiaalityö on yhteistyötä asiakkaan kanssa, (a)siakasta ei voi*

auttaa, jos hän ei ole valmis ottamaan apua vastaan (Pirjo). Näin asiakas omalla asenteellaan tekee sosiaalityöntekijän työn onnistumisen mahdottomaksi. Riitta kuvaa asiakkaiden ongelmallisia asenteita seuraavasti: *Useampia kertoja asiakasvastaanotolla asiakas totesi alkajaisiksi, että 'Hyppään Koskeen, miksi enää elää'. Itsetuhoajatuksistaan huolimatta nämä miehet eivät olleet halukkaita menemään mielenterveystoimistoon, lääkärille tai ainakaan mihinkään terapiaan* (Riitta). Asiakkaan asenne aiheuttaa sosiaalityön onnistumisen mahdottomuuden ja on siten epätoivon mahdollistaja. Kirjoittaja jatkaa hetken perästä tunnelmien kuvailulla: *Keskusteluissa näiden miesten kanssa omakin oloni oli usein epätoivoinen; mutta toki pyrin olemaan näyttämättä sitä asiakkaalle* (Riitta). Asiakkaan asenne merkityksellistyy sosiaalityöntekijän epätoivona. Edellinen sitaatti sinänsä on mainio esimerkki myös itselle toivon suhteen asetetuista vaatimuksista ja ajatuksesta toivon ja epätoivon/toivottomuuden tarttuvuudesta. Sosiaalityöntekijän toivo näyttäytyy normina. Epätoivoa ei ole soveliasta näyttää asiakkaalle.

Asiakassuhteen lisäksi toivon kannalta merkittävänä suhteena kerrotaan vuorovaikutuksesta kollegoiden ja muiden viranomaisten välillä. Työntekijöiden väliset suhteet merkityksellistyvät aineistossa sekä toivon että epätoivon ja toivottomuuden lähteenä. Hyvästä työyhteisöstä kirjoitettiin toivoa lisäävänä tekijänä, samoin kuin työnohjauksesta. Seuraavassa sitaatissa Pirjo kuvaa suhdetta muihin työntekijöihin ja kiteyttää samalla useita kirjoituksissa kerrottuja merkityksiä työntekijöiden vuorovaikutuksesta toivolle: *Moniammatillisen työryhmän tuki ja työnohjaus auttavat ylläpitämään toivoa. Joskus voi asiakastyössä joutua tilanteeseen, jossa ei näe enää oman työnsä tarkoitusta. Silloin on hyvä selkeyttää ajatuksiaan ja näkökulmiaan refleктоimalla tilannetta työryhmän kanssa. Myös kollegiaalinen oman ammattiryhmän vertaistuki on tärkeää. Lisäksi työnohjaus tukee omaa ammatillista kasvua ja auttaa ylläpitämään toivoa silloin, kun se tuntuu vaikealta* (Pirjo). Työyhteisö, työnohjaus ja kollegan tuki toistuvat kirjoituksissa työntekijän toivoa lisäävinä tekijöinä.

Aina yhteistyötä ei kuvata toivoa luovaksi. Osa kirjoittajista kuvaa muiden viranomaisten asenteiden herättämää epätoivoa: *Epätoivo omassa työssä on tullut melko suureksi suhteessa sosiaalityöntekijöiden kanssa tehtävään yhteistyöhön lastensuojelun osalta* (Tiina). Kirjoituksissa kuvastuu turhautuminen tilanteissa, joissa työntekijä yrittää toimia parhaansa mukaan asiakkaan tilannetta edistävasti, mutta muutos pysähtyy toisen työntekijän asenteisiin. Tällöin epätoivon mahdollisuus on suuri. Muiden viranomaisten asenteissa epätoivoa herättävänä kuvattiin negatiivista tai toivotonta suhtautumista asiakkaisiin. Negatiiviset asenteet merkityksellistyvät asiakkaan voimaantumista tai sosiaalityöntekijän oman työn onnistumista hankaloittavina tekijöinä: *Viranomaisyhteistyössä törmäsi välillä myös asenteellisuuteen ja asiakkaiden leimaamiseen heppoisin perustein. Toivotto-*

muutta aiheutti joissain tilanteissa kun yritti viedä asiakkaan asioita eteenpäin eivätkä muut mukana olevat nähneet asiakasta muutoin kuin tämän ongelman läpi (Riitta). Kuten Tiinan sitaatissa edellä muissakaan kirjoituksissa ei omaa ammattikuntaa säästetty moitteilta. Vuokko kuvaa viranomaisten epätoivoa herättävää asennoitumista seuraavasti: *Näitä asiakkaita pompotellaan, kohdellaan asiattomasti, kieltäydytään palvelemasta, ohitetaan ja syyllistetään. Ja tätä tekevät sosiaalityöntekijät siinä missä muutkin viranomaiset* (Vuokko). Epätoivon aiheuttajina viranomaisten kielteiset asenteet merkityksellistyvät onnistumisen kautta. Toisten toimijoiden asenteet hankaloittavat sosiaalityöntekijän onnistumista. Toisten viranomaisten ei-toivottu toiminta aiheuttaa sosiaalityöntekijälle myös pettymystä ja turhautumista.

Osa kirjoittajista kertoo yhteiskunnan asenteesta, joka merkityksellistyy epätoivoa herättäväksi ollessaan negatiivista sosiaalityötä, sosiaalityöntekijöitä tai asiakkaita kohtaan. Yhteiskunnan toivoa vievän asenteen kuvataan näkyvän esimerkiksi mediassa ja sosiaalityöntekijöiden palkkauksessa. Pauliina kuvaa median kautta välittyviä asenteita seuraavasti: *Mielestäni sosiaalityön julkisuuskuvaa vaivaa epätoivo. Sosiaalityötä kuvataan puuhasteluksi tai mielivaltaiseksi pakkotoimiksi epätoivoisten ihmisten parissa. Asiakkaita leimataan syrjäytyneiksi, huono-osaisiksi ns. toivottomiksi tapauksiksi. (--) Sosiaalityön merkitykseksi ja tehtäväksi riittää huono-osaisten hiljaisina ja näkymättöminä pitäminen. Välillä joidenkin onnettomien ja paljon julkisuutta saaneiden juttujen myötä sosiaalityöltä vaaditaan/toivotaan mahdottomia. Muutoksia pitäisi saada yksilöiden elämässä napin painalluksella ilman taloudellisia panostuksia tai rakenteellisia muutoksia* (Pauliina). Kuvatusti yhteiskunnan asenteet voivat luoda yleistä epätoivoa. Ne voivat kuitenkin vaikuttaa myös konkreettisesti auttamistyön arkeen. Kun asiakkaita leimataan tai kategorisoidaan ulos systeemeistä, voi auttaminen hankaloitua. Riitta kuvaa epätoivoaan auttamisjärjestelmän suhteen: *Palvelujärjestelmän jäykkyys ja pompottelu on ollut myös toivotonta, jopa raivostuttavaa. (--) Asiakkaat eivät istuneet minkään instituution määräyksiin ja jäivät väliinputoajiksi. Työvoimapoliittiset linjaukset ja karenssipäätökset olivat nekin välillä aivan järjettömiä ja epäoikeudenmukaisia* (Riitta). Muutamissa kirjoituksissa yhteiskunnan asenne merkityksellistyy toivoa herättäväksi. Näin voi tapahtua, kun yhteiskunta on muuttunut sosiaalityötä tukevaan suuntaan, esimerkiksi tulemalla lapsikeskeisemmäksi tai kehittämällä sosiaaliturvaa.

Aineistossani kirjoittajan oma asenne kirjoitetaan välillä näkyväksi ja välillä se tulee muutoin ilmi. Mielenkiintoisia ovat sosiaalityöntekijöiden omat vahvat asenteenotot toivon suhteen. Olen tulkinut tällaiseksi esimerkiksi erään kirjoituksen alaotsikon *'Minun valintani – lastensuojelun sosiaalityö'*. Otsikon alla kirjoittaja muun muassa kertoo, kuinka: *Työntekijänä olen jo huomannut, että las-*

tensuojelussa voi tulla vastaan myös tilanteita, jossa joutuu toteamaan työntekijän näkökulmasta tilanteen epätoivoiseksi joiltakin osin (Noora, alleviivaukset AT). Sitaatista alleviivaamani kohdat osoittavat vahvaa asennetta toivon puolesta. Epätoivon mahdollisuutta lievennetään noissa kohden monin tavoin. Työ ei ole epätoivoisia tilanteita, vaan työssä voi myös tulla vastaan joiltain osin työntekijän näkökulmasta epätoivoisia tilanteita. Joissakin kirjoituksissa toivo merkityksellistetäänkin asenteisiin pohjaavaksi. Sosiaalityöntekijän on mahdollista asennoitua toivon puolelle.

Sosiaalityöntekijän vuorovaikutussuhteet merkityksellistyvät kirjoituksissa toivon ja epätoivon/toivottomuuden paikkana. Asiakassuhteet merkityksellistyvät sekä toivoa luovina että vievinä. Samoin viranomaissuhteet näyttäytyvät toivon kannalta ambivalentteina: toimiva yhteistyö ja kollegan tuki lisäävät toivoa, mutta erityisesti negatiiviset asenteet ovat sosiaalityöntekijän toivolle uhka. Yleisempi yhteiskunta puolestaan merkityksellistyy useimmiten epätoivoa ja toivottomuutta kuin toivoa herättävänä. Kaikista suhteista asiakassuhde on kirjoituksissa keskeisin sosiaalityöntekijän toivon ja epätoivon/toivottomuuden kokemisen paikka.

Toivon ja epätoivon dynaaminen rajamaasto

Olen tässä luvussa eritellyt seikkoja, jotka aineistoni pohtivissa osuuksissa merkityksellistetään sosiaalityöntekijän kokeman toivon, epätoivon ja toivottomuuden kannalta keskeisiksi. Toivon ilmiötä määrittävät kirjoituksissa dynaamisuus ja arkisuus: epätoivo ja toivo ovat vaihtelevina läsnä sosiaalityön arjessa. Epätoivo ja toivottomuus merkityksellistyvät sosiaalityössä kohdattavien vaikeiden elämäntilanteiden, eri toimijoiden ongelmallisten asenteiden, muutosta estävien tahojen ja erilaisten onnistumisen kokemista hankaloittavien rajojen ja vaatimusten aikaansaannokseksi. Toivo puolestaan merkityksellistyy arjen pieninä onnistumisina ja onnistuneina (asiakas)suhteina sekä toisaalta ammatillisena kysymyksenä. Toivon ja epätoivon kokeminen vaihtelee. Sosiaalityö ei ole työtä toivon ja toivottomuuden selvärajaisessa välissä tai jommallakummalla puolella, vaan kentällä, jossa toivo, epätoivo ja toivottomuus ovat läsnä ajallisenä tai yhtäaikaisena vaihteluna: arjen onnistumisina ja epäonnistumisina, muutoksena ja pysyvyytenä. Toivon ja epätoivon/toivottomuuden jännitteinen rajamaasto paikallistuu ennen kaikkea asiakassuhteisiin, mutta sille ovat merkittäviä niin sosiaalityöntekijän omat sisäiset kuin lukuisat sosiaalityöntekijästä tai asiakkaasta riippumattomat tekijät.

4.3 Tarinoiden tulkinta

Olen edellä analysoinut toivoon ja epätoivoon/toivottomuuteen sosiaalityössä liitettäviä ilmiöitä sekä pyrkinyt selvittämään toivon ilmenemisestä sosiaalityössä. Tutkielmani empiirisen osan jälkimmäisessä luvussa otan askeleen lähemmäs arjen tilanteita. Luvun tarkoituksena on analysoida toivon kokemista erittelemällä toivosta, epätoivosta ja toivottomuudesta kerrottuja tarinoita. Luvussa esittelen löytämäni tarinatyyppit ja katson jokaista näitä lähemmin tyyppitarinaksi nimeämäni esimerkkitarinan kautta.

Löysin aineistostani neljäkymmentäseitsemän tarinaa. Suurin osa tarinoista kertoo jostakin yksittäisestä asiakastapauksesta kirjoittajan työuralta. Osa tarinoista on kuitenkin yleisempiä, kirjoittajan jo valmiiksi tyypittelemiä tarinoita. Kirjoituksissa ne kerrotaan esimerkkeinä epätoivoa tai toivoa herättäneistä tilanteista. Kaikista tarinoista en tiennyt, muisteleeko kertoja todellisuudessa tapahtunutta vai onko kyse tyyppittelystä. Analyysini kannalta sillä ei kuitenkaan ole merkitystä. Olennaista on, että kirjoittajat ovat valinneet nuo tarinat kerrottaviksi kuvatakseen toivon ja epätoivon/toivottomuuden tilanteita työssään. Tarinoiden nimeäminen tarinoiksi ei ollut aina yksinkertaista. Analyysin edetessä huomasinkin, että neljä aiemmin tarinaksi tulkitsemaani tekstikappaletta eivät täyttäneet tarinan kriteerejä. Huomasin tämän pohtiessani minkälaisesta toimijuudesta tarinoissa on kyse. Kyseiset tekstit eivät toimineet tarinoina ja näin ollen jätin ne pois taulukoista ja analyysistä. Siten minulle jäi nuo neljäkymmentäseitsemän tarinaa. Yksittäisistä asiakkaista ja tilanteista kerrotut tarinat oli yleensä helppo tunnistaa tarinaksi. Ne oli helppo irrottaa teksteistä, sillä ne olivat rajattuja tarinallisia kokonaisuuksia, joissa oli juoni (ks. Hänninen, 2000, 19–20). Tarinoita oli kuitenkin myös toisenlaisia, enemmänkin kuvailun oloisia, mutta joissa puhuttiin jostakin konkreettisesti. Kerronnallisen tyylinsä vuoksi laitoin nuo yleisemmätkin esimerkit tarinoiden luokkaan. Muutama tarina on kertomus yleisemmästä ilmiöstä – kuten Suomesta laman aikana – mutta olen määritellyt ne tarinoiksi niiden tarinallisen luonteen ja juonellisen kulun vuoksi.

Osa tarinoista on hyvinkin dramaattisia, ollaan tekemisissä jopa elämän ja kuoleman kanssa. Monet tarinoista ovat kuitenkin ”pienempiä”, arjen hiljaisia tarinoita. Useimmat tarinat rakentuvat siten, että alussa tilannetta esitellään kuvaamalla (usein kaaosmainen) tilanne, jossa asiakas elää. Juonellisesti tarina kulkee auttamisyriyksissä, asiakkaan omassa elämänsäkulussa tai systeemin kehityksen käännteissä. Lopuksi kuvataan onnellinen tai onneton loppu tai vaihtoehtoisesti tarinan kerronnan hetkellä vallitsevaksi jäänyt asiantila. Osassa tarinoita juoni on kesken ja tarina kerrotaan tämänhetkiseen tilanteeseen peilaten. Näihin tarinoihin liittyy paljon epävarmuutta, joka mahdollistaa sekä

toivon että epätoivon kokemisen. Osalle tarinoita on kerrottu ”loputon loppu”, eli tilanteen jatkuminen ennallaan. Monien tarinoiden lopussa oli lyhyt analyysi tilanteesta. Kaikkien aineistoni tarinoiden juoni ei ole niin eheä kuin millaiseksi se tarinoissa yleensä ymmärretään. Hännisen (2000, 96) mukaan tyypittelyssä olennaista ovat kerrottujen tapahtumien sisältämät moraaliset jännitteet ja looginen rakenne. Olen katsonut aineistoni tarinoiksi määrittelemieni osioiden täyttävän kriteerit loogisesta rakenteesta ja moraalisisista jännitteistä ja pidän siten perusteltuna niiden analysoimisen tarinoina.

Olen tyypitellyt tarinoita kahden tyyppikategorian mukaan. Ensimmäisellä kierroksella jaoin tarinat toivon ja epätoivon/toivottomuuden mukaan. Tällä jaottelulla kolmannen ryhmän muodostivat tarinat, jotka kertoivat toivon ja epätoivon vaihtelusta. Seuraavalla kierroksella katsoin — edellisestä jaottelusta riippumatta — millaisina toimijoina tarinoiden päähenkilöt kerrotaan (ks. Hänninen 2000, 96). Toiminta oli mielekäs tarkastelunäkökulma, koska aineistossani toivo ja epätoivo liittyvät usein toiminnan mahdollisuuksiin. Toimijuutta tarkastelemalla saatoin myös päästä lähemmäs kysymystä siitä, millaisena sosiaalityöntekijä kokee itsensä toivoa, epätoivoa ja toivottomuutta herättäneissä tilanteissa. Toimijuus on toivon kannalta olennaista myös, mikäli ymmärrämme toivon tulevaisuuteen suuntautuvaksi motivoivaksi voimaksi. Freireläisittäin voi ajatella, että toivolla ja toiminnalla on kiinteä suhde (ks. edellä s. 3). Toimijuuden mukaan nimesin tarinoista seuraavat tarinatyyppit: sankaritarina, epäonnistujatarina, kanssauhritarina ja sivustakatsojatarina.

Luomiani kategorioita tarkastellessani havaitsin, että toivosta kertovat tarinat ovat tyypiltään tietynlaisia ja epätoivosta/toivottomuudesta kertovat tarinat toisen tyyppisiä. Näin oli mahdollista yhdistää kategoriat ja esitellä tarinatyyppit pääaiheideni toivon, epätoivon ja toivottomuuden mukaan. Taulukossa 2. olen ryhmitellyt tarinat näiden kahden kategorian mukaan.

Taulukko 2. Tarinatyyppit toivon, epätoivon/toivottomuuden ja näiden vaihtelun suhteen

Tarinatyyppi	Toivo	Epätoivo/ toivottomuus	Vaihtelu
Sankari: 24 tarinaa			
Vahva sankari	8		5
Epävarma sankari			11
Epäonnistuja: 11 tarinaa		11	
Kanssauhri: 8 tarinaa		8	
Sivustakatsoja: 4 tarinaa		4	
yhteensä: 47 tarinaa	8	23	16

Taulukko on suuntaa antava, mutta se havainnollistaa sitä tyypittelyni keskeistä havaintoa, että kaikki toivon tarinat ovat tulkittavissa sankaritarinoiksi. Sen sijaan yksikään epätoivosta tai toivottomuudesta kertova tarina ei sellainen ole. Kun katsoo lisäksi toivon ja epätoivon vaihtelusta kertovien tarinoiden joukkoa, huomaa, että tulkintani mukaan toivon mukanaolo vaatii tarinoissa sen, että sosiaalityöntekijä (tai muu päähenkilö) näyttäytyy jossain määrin aktiivisena, onnistuvana toimijana – sankarina. Täysin passiivisia rooleja ei toivon ja epätoivon vaihtelun kategoriassa sosiaalityöntekijälle kerrottu. Tarinoiden määrällinen jakautuminen on mielenkiintoista epätoivon ja toivottomuuden kirvoittaessa toivoa lukuisampia tarinoita. Syytä voi toki etsiä tavastani tyypitellä. Ajattelen kuitenkin, että kyse on pikemminkin siitä, että negatiiviset kokemukset muistetaan paremmin. Muutamit kirjoittajat pahoittelivatkin kirjoitustensa negatiivista sävyä.

Olen seuraavassa analysoinut tarinoita tyypeittäin. Aluksi esittelen tarinatyyppin, minkä jälkeen tulkiten ”tyyppitarinana” yhden kyseiseen kategoriaan laittamani tarinan. Tyyppitarinat ovat todellisia aineistoni tarinoita ja siten yhtä lailla ainutkertaisia kuin muutkin aineistoni tarinat. Tyyppitarinoiksi olen kuitenkin pyrkinyt valitsemaan sellaisia tarinoita, joissa ilmenee mahdollisimman paljon aineistossani yleisesti toivoon, epätoivoon ja toivottomuuteen liitettäviä seikkoja. Tarinoina ne edustavat tyypittelyni mukaista toimijuutta, joka eroaa muista tyypeistä. Tyyppitarinoihin olen liittänyt keksimäni otsikot, joiden tarkoitus on kuvata mistä tarinassa on tarinatyyppin näkökulmasta kyse. Tässäkin luvussa olen kirjoittanut käyttämäni suorat lainaukset kursiivilla. Nyt käytän lainauksia aiempaa enemmän osoittamaan tulkintaani. Etenkin tyyppitarinat olen kirjoittanut luettavaksi lähes kokonaisuudessaan, jotta lukija pystyisi arvioimaan tulkintaani (ks. Moilanen ja Räihä, 2001, 62–63).

4.3.1 Sankaritarinoita toivosta

Suurin osa aineistoni tarinoista määrittynyt sankaritarinoiksi. Toivosta kertovat tarinat olivat kaikki vahvoja sankaritarinoita, joissa sosiaalityöntekijä tai asiakas onnistuu vaikeuksista huolimatta. Toivon tarinoissa alkutilanteella ei välttämättä ole väliä, vaan olennaista on, mihin suuntaan tilanne kehittyy tai on kehittynyt. Tarinoissa sankari on sankari, koska hän toimii onnistuneesti hyvän puolella pahaa vastaan. Sosiaalityön tarinoissa sankarillinen toiminta on usein taistelua pienen puolella suurta vastaan, olipa tuo suuri sitten systeemi tai suuret ongelmat. Sankari on aktiivinen toimija, jonka keskeisimpänä hyveenä näyttäytyy asiakaslähtöisyys. Sankarisosiaalityöntekijä ymmärtää asiakasta ja antaa hänelle tilaa. Hän on asiakkaan kanssa samalla puolella ja tuomitsee asiakkaan etua vastaan toimivat. Hän on kuitenkin myös vahva ammatillisuudessaan ja valmis toimimaan kaikista heikoimmassa asemassa olevan (erityisesti lapsen) puolesta, vaikka muut (esimerkiksi vanhemmat, esimiehet) olisivat tätä toimintaa vastaan. Sankari on hyvin vastuuntuntoinen.

Keskeinen piirre sankaritarinoissa on onnistuminen. Sosiaalityö, sosiaalityöntekijä tai asiakas kerrotaan onnistujaksi. Onnistumisen kokemus herättää uskoa työn mahdollisuuksiin. Esimerkiksi lastensuojelusta kertovissa tarinoissa sankari usein konkreettisesti pelastaa lapsen kurjuudesta. Sankarin onnistuminen on onnistumista suhteessa omiin tavoitteisiin, joiksi tarinoissa usein määritetään muutos parempaan tai heikomman puolustaminen. Välillä onnistuminen on oman toiminnan ammatillisuudesta kiinni pitämistä. Sankarikin voi ajoittain kokea epätoivoa, mutta *toki pyrin olemaan näyttämättä sitä asiakkaalle* (Riitta).

Tarinoissa sankaruus on usein kollektiivista. Tavoitteissa onnistutaan yhdessä asiakkaan tai kollegan kanssa. Muutosta tavoitellaan yhdessä. Osassa tarinoista asiakas on kirjoitettu sankariksi, jonka onnistumista sosiaalityöntekijä seuraa ja josta hän saa voimia omaan työhönsä. Jotkut tarinat on kerrottu jopa passiivissa, jolloin onnistuja on tarkemmin määrittelemätön sosiaalityö, eikä suoraan tarinankertoja itse. Välillä sankari on kuitenkin aivan yksin. Noissa tarinoissa jopa muut viranomaiset toimivat asiakkaan tarpeen vastaisesti ja sosiaalityöntekijä yksin koettaa edistää hyvää. Useimmiten kuitenkin toiset toimijat tukevat muutosta.

Vahvat sankaritarinat ovat usein selkeitä toivon tarinoita. Sankaritarinoissa sosiaalityöntekijä näyttäytyy aktiivisena toimijana. Ne ovat kertomuksia onnistumisista, jotka luovat toivoa työhön. Sosiaalityöntekijä ei ainoastaan toimi, vaan toimii onnistuneesti, jolloin muutos mahdollistuu. Tulkintani mukaan sankaritarinat uusintavat ja vahvistavat kulttuurista mallitarinaa asiakaslähtöisestä sosi-

aalityöntekijästä, joka toimii aktiivisesti muutosta tavoitellen. Sankariasiakas puolestaan on motivoitunut toimimaan elämänsä parantamiseksi. Olen seuraavassa valinnut tarkasteluun Annan kertoman tarinan pienten poikien sijoituksesta. Vaikka tarinan alussa kerrotaankin poikien epätoivoisesta alkutilanteesta, olen määritellyt tarinan toivon tarinaksi, sillä siitä on selkeästi luettavissa onnistuneen sosiaalityöllisen intervention tuottama toivo.

Tyypitarina 1. Sankarisosiaalityöntekijä pelastaa lapset

Hyviä kokemuksia onnistuneista lastensuojelun sijoituksista on moniakin sekä omasta kunnasta, että naapurikunnista. Esim. pienet 4 ja 6-vuotiaat pojat sijoitettiin maalaistaloon, jossa ei ollut muita lapsia. He olivat olleet avuttoman äitinsä kanssa siihen asti, mutta äiti eleli omalla tavaltaan osaamatta huolehtia lapsistaan. Lasten isä on tehnyt itsemurhan, kun lapset olivat yhden ja kolmen vuoden ikäisiä. Lapset olivat ilman ruokaakin ja vanhempi lapsista kulki naapureilta kyselemässä syötävää. Avohuollon tukitoimet eivät riittäneet, sillä äidin kyky ottaa aikuisen vastuu lapsista puuttui täysin. Jonkun muun henkilön olisi pitänyt olla siellä koko ajan, mikä ei ole mahdollista. Asiat sujuivat tähän asti oikeastaan vain mummon avulla, mutta tilanne riistäytyi käsistä mummon kuoltua. Tämän jälkeen lastenkotijakson jälkeen sijaisperhe löytyi ja se oli pojille onnenpotku elämään. He ovat tällä hetkellä, muutaman vuoden jälkeen sijoituksesta, hyvin reippaita poikia ja kulkevat koulussa ja harrastuksissa muiden poikien tapaan. Yhteys äitiin ja toisella paikkakunnalla asuvaan pappaan ovat olemassa. Perheessä lapset saavat kaikki huomioon ja he ovat perheen ”omia lapsia”. Tässä tapauksessa luulen, huolimatta poikien rankoista kokemuksista varhaislapsuudessa, että he selviytyvät! (Anna)

Tarinassa sosiaalityöntekijä kirjoitetaan sankariksi, joka pelastaa lapset paitsi akuutilta kurjuudelta, myös heikolta tulevaisuudelta. Lapset määrittyvät tarinassa asiakkaiksi eikä aikuisasiakasta, äitiä, kuvata juuri lainkaan. Tarinan päähenkilöitä ovat sosiaalityöntekijä ja lapset. Sosiaalityöntekijän vahvaa puuttumista lasten elämään perustellaan tilanteen jatkumisella ja heikkenemisellä entisestään. Sosiaalityöntekijän asiakaslähtöisyys näyttäytyy siinä, että avotoimenpiteitä koetetaan järjestää ja lasten sukulaiset huomioida. Lapsia ei lähdetä ottamaan huostaan kevyin perustein. Sosiaalityöntekijän ensisijaisia asiakkaita tässä tilanteessa ovat lapset, jotka hän on tukalan tilanteen vuoksi valmis pelastamaan. Loppujen lopuksi sosiaalityöntekijä tai sosiaalityö on onnenpotkun mahdollistaja. Tarinoiden keskeinen hyve, asiakaslähtöisyys, toteutuu jopa niin, että poikien suhteet biologisiin sukulaisiin säilyvät. Sosiaalityö on onnistunut tavoitteessaan, jonka olen tulkinnut lasten hyväksi elämäksi. Onnistumisesta todistaa poikien reippaus ja normaalius: lapset elelevät *muiden poikien tapaan*.

Sosiaalityöntekijän toivo merkityksellistyy tarinassa onnistumisen seuraukseksi. Se kumpuaa tarinan onnistuneesta käänteestä. Tapahtuneen muutoksen ansioista Anna uskaltaa uskoa poikien selviytymiseen. Toivo nousee muutoksesta, joka epätoivoiseen tilanteeseen on saatu aikaiseksi. Toivo on onnistumisen kokemusta ja helpottunutta uskoa lasten tilanteen paranemisesta. Tässä tarinassa toivo ei näyttäydy kyseistä tilannetta motivoivana tekijänä, vaan toimintaan on enemmänkin ajanut poikien epätoivoinen tilanne, joka on saatava muuttumaan. Toivo herää onnistuneesta toiminnasta ja on siten voimana ja rohkaisuna tuleviin tilanteisiin. Annan itsensä sanoin: *Lastensuojelussa on ollut hyviäkin tapauksia, joiden avulla työtä jaksaa tehdä tai uskoa siihen, että lapselle on saatu turvallinen ja hyvä lapsuus*. Toivo on voimaa ryhtyä toteuttamaan niitä tehtäviä, joita sosiaalityössä on tehtävä. Tilanteen alkuvaikeuden kuvaamisella kirjoittaja kuvaa tämänkertaisen työtehtävän haasteellisuutta.

Annan tarina — kuten muutkin toivosta kertovat tarinat — on sankaritarinana hyvin selkeä kuvaus toivon heräämisestä sosiaalityössä. On helppo määritellä onnellisesti päättyneen tilanteen kuvaus toivon tarinaksi ja tarinan sosiaalityöntekijä onnistujaksi. Sankaritarinoiksi olen kuitenkin tulkinnut myös useita tarinoita, joissa kerrotaan toivon ja epätoivon vaihtelusta. Näissä tarinoissa sankaruus on useimmiten epävarmempaa.

4.3.2 Epävarmuutta toivon vaihdellessa

Noin kolmanneksessa tarinoita toivo ja epätoivo vuorottelevat, vaihtelevat ja/tai ovat limittäisiä. Näiden tarinoiden yksi tyypillinen piirre on siten tietty häilyvyys: toiminta toivon ja epätoivon rajamailla. Toivon ja epätoivon/toivottomuuden vaihtelu on vain osin kronologista. Ajallista vaihtelua tyypillisempää tarinoille on, että tilanteessa on yhtä aikaisesti läsnä toivon ja epätoivon elementtejä. Usein tilanteessa on jotakin toivoa herättävää ja samalla jokin toinen seikka saa epätoivon/toivottomuuden nostamaan päätään. Toisinaan tarinoissa onnistuminenkin on osittaista tai onnistuneelta näyttävä lopputulos sisältää epätoivon kaikuja kuiskivaa epävarmuutta. Vaihtelun tarinoista osa oli vahvoja sankaritarinoita, mutta useimmissa päähenkilön rooli oli vivahteikkaampi (ks. taulukko 2). Vahvojen sankareiden tarinoissa sosiaalityöntekijä toimii samansuuntaisesti koko ajan, ja toivo on vahvasti läsnä. Epätoivon elementit tulevat näissä tarinoissa mukaan enemmänkin toisten toimijoiden vuoksi. Suurin osa vaihtelun tarinoita on kuitenkin tarinoita epävarmemmasta sankarista. Hän on toisaalta sankari, toisaalta epäonnistuja. Olen nimennyt tällaiset häilyvämmät sankaritarinat epävarman sankarin tarinoiksi.

Epävarmana sankari näyttäytyy, kun auttamisen keinot ovat hukassa tai onnistuminen epävarmaa. Epävarmuus liittyykin tarinoissa osaltaan tilanteen avoimuuteen. Osa tarinoista on kirjoitushetkellä kesken, ja työntekijällä epävarmuus siitä, miten tarinassa loppujen lopuksi käy. Epävarmana sankaruus näyttäytyy myös silloin, kun työntekijä ei uskalla nähdä omaa osuuttaan asiakkaan tilanteen muutoksessa. Epävarmuuden rinnalla voisi osassa tarinoista puhua myös vaatimattomuudesta. Kirjoittaja saattaa esimerkiksi esittää lähinnä asiakkaan sankarina ja pohtii omaa osuuttaan: *Minulla siihen ei ollut osuutta, vai oliko jotain, sitä en lopultakaan tiedä* (Paula). Erään tarinan loppuarviossa kirjoittaja jopa luovuttaa kaiken kunnian asiakkaalle, vaikka tarinan juoni kulkee vähintään yhtä paljon sosiaalityöntekijän taitavassa, pitkäaikaisessa sitoutumisessa asiakkaan edun mukaiseen muutostyöhön kuin asiakkaan omassa toiminnassa. Kenties kärjistetyimmältä sankarin vaatimattomuus näyttää, kun sosiaalityöntekijä puolustaa oman hyvinvointinsa ylläpitoa asiakkaan parhaalla. Henkilökohtaisesta toivon oppimisen prosessistaan kirjoittava työntekijä arvottaa työn rajaamisen lopulta asiakkaan parhaaksi: *Mikäli annan epätoivon vallata mieleni taakkojen ja maailman pahuuden muserruksessa tai suojatakseni itseni kyynistyn täysin, ei minulla ole mitään annettavaa ihmisille* (Riitta). Vaatimaton sankari pitää itsestäänkin huolta ennen kaikkea toisten takia.

Olen määritellyt epävarman sankarin hänen epävarmuudestaan huolimatta sankariksi, koska hän toimii aktiivisesti ja työstä seuraa muutosta parempaan. Sankari tietää, millä puolella seisoo, ja yrittää taistella muutoksen edistämiseksi. Välillä yrittäminen on kuitenkin tuloksetonta ja tarina voi osittain olla tarinaa epäonnistumisesta. Sama tarina voi olla toisaalta kertomus sankarista, toisaalta epäonnistujasta. Sosiaalityöntekijä toimii, mutta kaikessa ei onnistuta, kaikkea ei pystytä muuttamaan. Koko aineistoni perusteella ymmärrän näin tapahtuvan siksi, että toivo ja epätoivo/toivottomuus ovat limittäisiä: sosiaalityössä toivo ja epätoivo ovat usein läsnä yhtä aikaa.

Toivon ja epätoivon/toivottomuuden vaihtelun tarinoista olen valinnut lähemmin katsottavaksi kaksi tarinaa, joista molemmat kuuluvat epävarman sankarin tarinatyyppeihin. Esimerkkitarinoista ensimmäisessä tulee hyvin ilmi toivon ja epätoivon/toivottomuuden ajallinen vaihtelu samassa asiakassuhteessa. Tarina on lisäksi oiva esimerkki siitä, että jopa kuolema voi merkityksellistyä toivon kannalta ambivalentiksi. Tarinassa näkyy myös se aineistossani muutamissa kohden toistuva piirre, että toisinaan asiakkaan tarinan lopun kuulee vasta vuosien päästä, jolloin aiemmin toivottomalta vaikuttanut tilanne saattaakin näyttää toiveikkaalta.

Tyypitarina 2. Vaatimaton sankari tukee heikoilla olevaa, mutta lopputulos ei muutu

Muistan erään naisen, jolla oli vaikea päihdeongelma. Hänen käytöksensä oli, kamalaa, kun hän oli juonut ja moni kollegoista pelkäsi häntä, hänen väkivaltaisen käyttäytymisen ja räähittömän sanailunsa vuoksi. Kuljin hänen kanssaan parin vuoden verran, ehkä vähemmän. (--) Yhteistyö toimi hyvin ja hänen selvinä hetkinään toivo heräsi, että ehkä nyt. Hän sai elämänsä järjestykseen, mutta sitten tapahtui perinteinen retkahdus ja kaikki oli yhtä kaaosta. Hän turvautui minuun ja erääseen toiseen työntekijään kaaoksensa keskellä. Kävin katsomassa häntä poliisin putkassa, koska olin päättänyt että yritän tehdä kaikkeni, mitä minulla on mahdollista tehdä, jotta hän pääsisi jaloilleen.

Hän pääsikin jälleen kerran jaloilleen, hänelle järjestyi työpaikka ja kaikki tuntui olevan kunnossa. Iloitsimme toisen työntekijän kanssa tästä käännoksestä, mutta ilo oli lyhytaikaista. Alkoi jälleen uusi alamäki. Myöhemmin, kun olin vaihtanut jo työpaikkaa, tapasin hänet torilla ja vaihdoimme muutaman sanan. Hänellä oli jälleen parempi hetki ja jälleen toivoin, että hän olisi päässyt edes jonkinlaiseen tasapainoon elämän kanssa. Paluuta ei kuitenkaan enää ollut ja viimeisen tapaamisen jälkeen ei mennyt kuin muutama kuukausi, kun kuulin hänen väkivaltaisesta kuolemastaan. Hänen kuolemansa tuntui pahalta, koska kuolema vei mukanaan viimeisen tilaisuuden muutokseen ja kohtuullisempaan elämään. Toisaalta tiesin, että hänellä oli rauha, eikä mikään sisäinen pakko enää repinyt häntä rikki ja ajanut häntä tekemään itselleen ja muille pahaa. (Paula)

Alussa sosiaalityöntekijä määrittelee oman roolinsa kanssakulkijaksi. Tarinan alkupuolella hän on asiakkaan tukija, joka asiakkaan tilanteen vaihdellessa elää mukana, iloitsee ja toivoo parempina aikoina. Vahvaa asenteenottoa on päätös yrittää kaikkensa asiakkaan hyväksi. Tarinassa toivo merkityksellistyy voimaksi olla lannistumatta tilanteesta ja tarttua toimeen. Tarinan epätoivolle ja toivolle luo oman jännitteensä se, että työntekijän asema muuttuu. Tarinan loppupuolella työpaikkaa vaihtanut työntekijä on enemmän asiakkaan elämäntilanteiden sivustakatsoja, millä lienee vaikutusta toivon ja epätoivon kokemiselle. Suhde asiakkaaseen kuitenkin elää ja asiakkaan kuolemasta kantautuu tieto sosiaalityöntekijällekin. Lopullisuutensa vuoksi asiakkaan kuolema on työntekijälle epätoivon paikka. Enää sosiaalityöntekijä ei voi asiakasta auttaa ja tukea. Millään, mitä tehdään, ei ole enää vaikutusta asiakkaan tilanteeseen. Silti sosiaalityöntekijä jäsentää tilanteen siten, että toivon on mahdollista jäädä päällimmäiseksi. Tarinan viimeinen lause kuvaa, kuinka sosiaalityöntekijä merkityksellistää asiakkaan kuolemaa myös positiivisena asiana. Kun asiakkaan kuolemasta tehdään posi-

tiivinen tulkinta, on mahdollista, että työntekijän kokemuksena toivo jää päällimmäiseksi asiakkaan ennenaikaisesta kuolemasta huolimatta.

Muuhun aineistooni nähden tarinassa huomioni herättää se, ettei sosiaalityöntekijä kuvaa syyllisyydentunteita asiakkaan kuolemaan liittyen. Tämä johtunee osittain siitä, että sosiaalityöntekijä ei kuolinhetkellä ole enää asiakkaan sosiaalityöntekijä. Sen, ettei kuolema tarinassa merkityksellisty sosiaalityöntekijän epätoivoksi ja syytökseksi voisi tulkita johtuvan myös tasa-arvoisesta asemasta asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välillä. Tarinassa sosiaalityöntekijä ei ota vastuulleen asiakkaan koko elämää, vaan on määritellyt itsensä asiakkaan ulkopuolelle viimesijaisen vastuun ollessa asiakkaalla itsellään. Sosiaalityöntekijä on rakentanut itselleen tilanteesta sellaisen tulkinnan, että hänen ei tarvitse jäädä syytöksien ja sitä kautta epätoivon valtaan. Paulan tarinassa näyttää toteutuvan aiemmin käsittelemäni vaatimus oman työn rajaamisesta toivon edellytyksenä. Työtä on rajattava niin, että toivo on mahdollinen.

Seuraavassa tarinassa toivon ja epätoivon/toivottomuuden vaihtelu kuvataan ajallisen vaihtelun sijasta enemmänkin limittäiseksi, toivon ja epätoivon molempien herätessä tilanteen joistakin puolista. Sosiaalityö on sankari, joka saa muutosta aikaan, mutta tarinaan liittyy silti paljon epävarmuustekijöitä, joihin vaikuttamiseen sosiaalityöntekijällä on hyvin rajalliset mahdollisuudet. Huomionarvoista tarinassa on myös se, kuinka sosiaalityöllinen interventio kulkee eteenpäin toivon ja epätoivon/toivottomuuden ristiaallokossa parempaa tulevaa tavoitellen.

Tyypitarina 3. Onnistuuko epävarma sankari pelastamaan perheen?

Joskus on niin, että vanhempi ei näe lapsen tarpeita, mutta ei myöskään omaa tarvitsevuuttaan ja uupumustaan. Näin oli esimerkiksi eräällä isällä, joka jäi (--) yksinhuoltajaksi erottuaan (--). Lapsista ainakin kaksi on erityisen tarvitsevaa (--). Vastuu lapsista oli ollut tosiasiasa jo pitkään isällä, hän oli silti pitänyt tärkeänä käydä työssä ja (--). Perheelle oli tarjottu erilaisia avohuollon tukitoimia, mutta isä ei katsonut niitä tarvitsevansa. Viranomaisilla ja hoitavilla tahoilla oli ollut huoli hänen jaksamisestaan, mikä näkyi mm. lasten hoitamattomuutena, mutta omasta mielestään hän on jaksanut hyvin.

Tilanne johti lopulta siihen, että yksi lapsista otettiin huostaan vastoin vanhempien tahtoa. Vasta tämän jälkeen hän on ottanut apua vastaan, ja on myös löytynyt työmuoto, josta hän kokee olevan konkreettista hyötyä itselleen ja lapsille. Tässä tilanteessa liikutaan toivon ja epäilyn rajamailla – kykeneekö isä omaksumaan vanhemmuutensa asioita, jotka ovat edellytyksenä paremmin toimivalle vuorovaikutukselle lasten kanssa, kun hänelle koko vuorovaikutuksen konkreettinen käsittäminen on ollut vaikeaa, vai onko nyt löytynyt työmuoto, jossa asi-

oita kyetään konkretisoimaan niin, että hän ymmärtää mistä on kysymys ja mitä häneltä isänä odotetaan.

Epätoivon elementtejä tässä tilanteessa kuten usein muutoinkin on se, että vanhempi ei ymmärrä, mistä viranomaiset ovat huolissaan ja mistä he puhuvat. Vanhemman kapasiteetti ei aina riitä riittävän hyvään vanhemmuuteen, vaikka haluakin olisi. (--) Tällöin tilanne on hankala, kun vanhempi kyllä rakastaa ja haluaa hyvää ja lisäksi viettää kunnollista elämää, mutta se ei ole tarpeeksi erityisen tarvitsevalle lapselle tai ainakaan jos heitä on useita. Toivoa antaa se, että vanhempi yrittää parhaansa ja on yhteistyössä viranomaisten ja lasta hoitavien henkilöiden kanssa. (Eila)

Tarinassa sankarisosiaalityö onnistuu auttamaan lapsia, mutta tilanteen jatko on epävarma. Sosiaalityö näyttäytyy asiakaslähtöisenä sankarina, joka tavoittelee heikoimmassa asemassa olevan (lasten) parasta, mutta kunnioittaa myös aikuisasiakasta (vanhempaa). Sankarina sosiaalityö näyttäytyy myös siten, että sosiaalityön moraalinen oikeutus on kyseenalaistamaton: viranomainen tietää vanhempaa paremmin, mikä on lapsille hyväksi. Viranomaisella on muun muassa valta määritellä lapset erityisen tarvitseviksi. Tarinaan sisältyy kuitenkin paljon epävarmuutta. Kertomisen hetkellä onnistuminen on epävarmaa. Onnistumista rajoittava vanhemman ymmärtämättömyys merkityksellistyy sosiaalityöntekijän epätoivon aiheuttajaksi, sillä sosiaalityöntekijän näkökulmasta se on muutosta estävä tekijä. Kun isä kieltäytyy ottamasta apua vastaan, on sosiaalityöntekijä tilanteessa osin voimaton. Viranomaisilla on huoli, mutta auttaminen on hankalaa. Vanhemman nykyinen asenne puolestaan merkityksellistyy toivoa tuovaksi, koska se vie muutosta eteenpäin ja on tukemassa sosiaalityön onnistumista. Toivoa sosiaalityöntekijä kuvaa saavansa onnistuneesta asiakassuhteesta. Aikaansaatu muutos antaa toivoa auttamisen onnistumisesta, mutta asiakkaan rajat aiheuttavat epävarmuutta. Eila kuvaakin, kuinka tilanteessa liikutaan toivon ja epäilyn rajamailla.

Tässä ja edellisessä alaluvussa olen eritellyt tarinoissa kerrottua sosiaalityöntekijän sankarillista toimijuutta. Vaikka suurimmassa osassa kirjoitettuja tarinoita kerrotaankin ainakin osittaisesta sankaruudesta, on aineistossa suuri joukko myös toisenlaisia tarinoita (ks. taulukko 2). Sankaritarinoista eriävien tarinoiden suuren määrän ajattelen kertovan siitä, että sosiaalityön kulttuurissa monenlaiset tarinat ovat sallittuja. Mallitarinan mukaisista poikkeavatkin kehityskulut työn arjessa ovat sellaisia, joista voi puhua. Jopa epäonnistuminen ja siitä seuraava epätoivo ja syyllisyys voidaan kirjoittaa tutkijan ja ohjaajan luettavaksi. Seuraavassa luvussa tarkastelen näitä sankaritarinoista poikkeavia tarinoita. Ne kertovat sosiaalityössä koetusta epätoivosta ja toivottomuudesta.

4.3.3 Toivottomuutta ja epätoivoa

Noin puolet aineistoni tarinoista on sellaisia, joiden tulkitsin kertovan epätoivosta ja toivottomuudesta. Usein näissä tarinoissa kerrotaan tilanteista, joissa sosiaalityöntekijällä ovat muutoksen väliin kerta kaikkiaan lopussa. Ne ovat tarinoita toivottoman hankaliksi tilanteiksi kasautuneista ongelmista, työntekijän rajallisista auttamismahdollisuuksista ja asiakkaiden tai muiden viranomaisten muutosta estävistä asenteista. Tarinoissa edellä mainitut aiheuttavat epäonnistumista, turhautumista ja epätoivoa: sosiaalityöntekijä ei vaihtelevista syistä johtuen pysty edistämään hyvää. Epätoivoisista tai toivottomista tilanteista kerrottuja tarinoita olen tyypitellyt toimijuuden mukaan epäonnistujan, kanssauhriin ja sivustakatsojan tarinoiksi.

Epäonnistujatarina

Olen määritellyt epätoivon ja toivottomuuden kokemuksista kertovista tarinoista yli puolet epäonnistujatarinoiksi. Perinteisen länsimaisen tarinakategorian mukaan epäonnistujatarinat kuuluvat lähinnä tragedioihin (ks. Hänninen, 2000, 96). Aineistossani epäonnistujatarinat ovat tarinoita, joissa toiminta muutoksen saavuttamiseksi epäonnistuu. Tarinoissa sosiaalityöntekijä on syystä tai toisesta kyvytön *luomaan toivoa ja poistamaan epätoivoa* (ilmaisu aineistosta). Tekipä sosiaalityöntekijä mitä tahansa, hänen työllään ei ole vaikutusta, jos jokin hänestä riippumaton seikka tekee onnistumisen mahdottomaksi. Epäonnistujatarinoille on tyypillistä, että muutosta tavoitellaan aktiivisesti, mutta syystä tai toisesta muutos epäonnistuu. Aktiivinen toiminta erottaa epäonnistujatarinat myöhemmin esiteltävistä kanssauhriin ja sivustakatsojan tarinoista. Epäonnistujatarinoiden päähenkilö on epätoivoinen sankari. Hän on aktiivinen epäonnistuva toimija.

Useissa epäonnistujatarinoissa epäonnistuminen on keinottomuutta: sosiaalityöntekijä ei löydä enempää keinoja puuttua ongelmalliseen tilanteeseen. Keinottomuus aiheuttaa toisinaan raivon, toisinaan itkun sekaista epätoivoa: *Mietin millainen tulevaisuus lapsilla oli tuossa perhehelvetissä ja miten emme saaneet mistään kiinni, että olisimme voineet saada äidin uskomaan...*(Tiina). *Vaikka kerron sosiaalityöntekijälle mitä nuori on tehnyt (--) kertomaani ei uskota.* (Tiina). Epäonnistujatarinoissa kaikki on tehty, mutta se ei riitä: *'vaikka hänen ja perheensä auttamiseen (--) käytettiin kaikki mahdolliset voimavarat (--) , ei toivoa löytynyt'* (Laila). Epäonnistuminen merkityksellistyy toivottomuutena ja epätoivona.

Epäonnistumiseen liittyy usein jonkinasteista syyllisyyttä. Epäonnistuminen tapahtuu arjen työssä, eikä siitä yleensä syytetä yleisempää systeemiä. Sen sijaan toiset viranomaiset ovat muutamissa ta-

rinoissa se seinä, johon auttajasankari törmää kerta toisensa jälkeen. Tällöin epätoivo on keinottomuutta vaikuttaa näihin tahoihin: *Olen melkoisen epätoivoinen lasten tilanteen suhteen samoin kuin lasten opettajat. Sosiaalityöntekijät ovat jälleen kerran sanoneet, ettei ole perusteita, (--)* (Tiina). Asiakasta ei näissäkään tarinoissa juuri syytetä. Eräässä tarinassa kirjoittaja aloittaa kertomalla, kuinka *(j)otkut asiakkaista kyllä tuntuvat hakeutuvan vaikeuksiin kerta toisensa jälkeen* (Riitta). Saman tarinan loppupuolella kirjoittaja kuitenkin kääntää epätoivon itseensä: *Tunsin itseni keinottomaksi ja epätoivoiseksi kun en kyennyt muuttamaan näiden naisten ja lasten tilannetta ajoissa, ennen kuin paljon ennalta arvattavaa paha oli päässyt tapahtumaan.* (Riitta) Asiakkaan valinnat vaihtuvat tarinassa työntekijän itsesyytökseksi. Syyllisyys nakertaa ammatti-identiteettiä herättäessään työntekijän pohtimaan oman osaamisensa riittävyyttä. Useimmiten epäonnistujatarinoissa syytetäänkin sosiaalityöntekijää itseään. Näin käy etenkin, jos epäonnistuminen liitetään johonkin menneeseen, johon sosiaalityöntekijä olisi – edes teoriassa – voinut itse vaikuttaa. Epäonnistunut sankari kokee, ettei ole pystynyt toimimaan riittävästi. Epäonnistuneen auttajan identiteetti on joissakin tarinoissa ahdistunut: vakuutellaan, ettei mitään olisi voitu tehdä, mutta kuitenkin epävarmuus kalvaa. Sosiaalityöntekijä yrittää palauttaa toivoa vapauttamalla itsensä syytöksistä (rajaamalla tapahtuneen oman vastuunsa ulkopuolelle), mutta syyllisyys vaivaa epätoivona. Ainoat aineistoni tarinat, joissa vanhempi tappaa lapsensa kuuluvat tähän kategoriaan. Sosiaalityöntekijän vastuunoton syvyyttä kuvaa se, että molemmissa näissä tarinoissa asiakas oli tavattu ainoastaan kerran. Kyse ei ollut pitkäaikaisesta asiakassuhteesta. Tapaamisen ainutkertaisuudesta huolimatta sosiaalityöntekijä miettii olisiko pitänyt huomata jotakin. Lapsen luonnottomaan kuolemaan liittyvä työntekijän syyllisyys on selkeästi mielessä vuosienkin jälkeen. Kuolemaan liittyvä epätoivo on raskasta, koska muutos on totaalisesti mahdotonta. Yleisemminkin epäonnistujatarinoita leimaa jonkin asteinen pysyvyys: tarinat kertovat menneestä, huonosti päättyneestä tilanteesta tai tarinat ovat nyt pysähtyneet huonolle tolalleen. Epätoivo ja toivottomuus merkityksellistyvät siten myös negatiivisena pysyvyytenä.

Epäonnistujatarinoista valitsin lähempään tarkasteluun tarinan, jossa sosiaalityöntekijä ei oman arvionsa mukaan suoriudu riittävästi asetetusta työtehtävästä. Kirjoitus henkii huolta ja epätoivoa, jota auttamisen mahdottomuus sosiaalityöntekijässä aiheuttaa. Tarinassa vanhempien asenne ja viranomaisen keinottomuus merkityksellistyvät epätoivona/toivottomuutena. Tilanteen jatkuminen ennaltaan aiheuttaa sosiaalityöntekijässä vuosienkin päästä voimakkaan epätoivon kokemuksen.

Tyyppitarina 4. Epäonnistuja ei pysty auttamaan väkivaltaperheessä eläviä lapsia

Eräs epätoivoisimmista tapauksista oli perhe, jonka isä oli äärettömän väkivaltainen selvin päin ja varsinkin humalassa. Äiti oli totaalisen alistunut. (--) Isoäiti oli tietokanava sosiaalitoimistoon. Hän soitti ja kertoi, millaista elämää perheessä vietetään. Pari asui avoliitossa. Molemmat vanhemmat olivat työttömiä. Isoäidin mukaan lapset pakenivat saunaan lauteiden alle piiloon kun isä alkoi hakkaamaan äitiä. (--) Ainoa tietolähde oli isoäiti, joka kielsi paljastamasta, että hän on kertonut sosiaalitoimistoon asiasta.

Lasten oireilusta vanhemmat kyllä puhuivat kun asiaa lähdettiin purkamaan auki tällä perusteella ja suostuivat siihen, että lapsia tutkittaisiin (--). Lapset eivät suostuneet puhumaan mitään tutkimuksissa ja keskusteluissa. Väkivalta kiellettiin. Tilanne oli umpikujassa: tiesimme väkivallasta isän maineen perusteella ja uskoimme isoäitiä, mutta meillä ei ollut mitään konkreettista todistusaineistoa, johon olisimme voineen tarttua – ei poliisin kotihälytyksiä, ei äidin lääkärisäkäyntejä, ei lasten kertomuksia ...

Usein perjantaisin työpäivän päättyessä mietin, säilyykö perheenäiti hengissä ja miten paljon lasten täytyy taas pelätä. Joskus näin uniakin, miten isä ajaa takaa aseensa kanssa äitiä (--) Äidille kerrottiin turvakodista ja mahdollisuudesta lähteä pois lasten kanssa ja siitä tuesta mitä hän saisi, mutta äiti ilmoitti, ettei hän tarvitse tuollaista apua kun mitään väkivaltaongelmaa ei ole. (--)

Pari vuotta myöhemmin ollessani jo toisessa kunnassa töissä, katsoin lehdestä hääparien kuvia ja aamukahvini oli mennä väärään kurkkuun: tämä avoparin ”rakkaus” oli kruunattu avioliitolla. Vatsaani väänsi samalla tavalla kuin silloin kun työskentelimme tämän perheen kanssa. Mietin, millainen tulevaisuus lapsilla oli tuossa perhehelvetissä ja miten emme saaneet mistään kiinni, että olisimme voineet saada äidin uskomaan, että hän voi lähteä pois miehen luota. Epätoivo lasten vuoksi oli hyvin syvää. (Tiina)

Tarinassa sosiaalityön tehtäväksi kerrotaan väkivaltaperheen auttaminen. Jotta vahva interventio perheen elämään pystyttäisiin tekemään, pitäisi ongelmista saada näyttöä tai ainakin asianomaisten kertomuksia. Sosiaalityöntekijä(t?) kerrotaan tarinassa epäonnistujaksi, joka epäonnistuu tehtäväänsä autta heikoimpia, eli lapsia. Tilanne jää ratkaisematta, vaikka perheen ongelmat ovat tiedossa. Epäonnistumisesta seuraa syyllisyys, joka ei katoa, vaikka kirjoittaja selvittää perusteellisesti toimintansa ja perustelee puuttumattomuutensa monin tavoin. Pysyvyyden vahvistaa myöhemmin kuultava uutinen avioliitosta: perhehelvetti on virallistettu pysyväksi. Tilanteen negatiivinen pysähtyneisyys merkityksellistyy epätoivoksi/toivottomuudeksi, jossa on paljon syyllisyyttä. Tarinassa kuuluu kaikuja epäonnistumisen ammatilliselle identiteetille aiheuttamasta epävarmuudesta.

Kirjoittaja kuvaa, kuinka epätoivoisessa tilanteessa työskenneltäessä 'vatsaa väänsi' ja työtehtävä tunkeutui uniin. Epätoivo on ahdistavan raskas seuralainen. Vielä vuosienkin jälkeen samat huolen tunteet palaavat sosiaalityöntekijän mieleen. Epäonnistuja kokee syyllisyyttä, sillä hän ei ole tehnyt sitä, minkä on tehtäväkseen asettanut — tai hänelle asetettu. Hän on yrittänyt toimia ja ehkä itselleen tai lukijalle kaiken tekemistään vakuutellakseen kuvaa tätä toimintaa. Ja kuitenkin, vaikka kaikki on yritetty, epäonnistuminen kalvaa. Nähdäkseni tässä tarinassa epätoivon/toivottomuuden kannalta olennaista on se, minkä sosiaalityöntekijä määrittelee tehtäväkseen, sillä siinä epäonnistumisesta seuraa toivottomuutta. Sosiaalityöntekijän toivon kannalta raskas fakta on kuitenkin, että työt väistämättä ovat raskaita. Kyse ei ole pelkästään vastuun rajaamisesta. Esimerkiksi juuri lastensuojelussa ei lasten suojelua voi tietenkään rajata oman työn ulkopuolelle. Raskasta vastuuta voi seurata raskas syyllisyys ja epäonnistuessa epätoivo/toivottomuus.

Kanssauhritarina

Epäonnistujatarinoiden lisäksi toinen tyypillinen epätoivon/toivottomuuden tarina aineistossani on kanssauhritarina. Kanssauhritarinoissa kerrotaan siitä, kuinka asiakas joutuu toisten viranomaisten tai systeemin epätoivottavan toiminnan "uhriksi". Sosiaalityöntekijä näyttäytyy näissä tarinoissa kanssauhriksi, sillä hänen työnsä asiakkaan kanssa yhdessä ei etene tai hankaloituu muiden toiminnasta johtuen. Näissä tarinoissa työntekijä näyttäytyy tyypillisesti asiakkaan vierelläkulkijana, vahvasti asiakkaan kanssa samalla puolella olevana. Asiakas ja työntekijä tavoittelevat muutosta, mutta muutosta estää heistä kummastakin riippumaton este. Esteenä saattaa olla esimerkiksi toisten toimijoiden tai systeemin asenne. Kanssauhritarinoissa sosiaalityöntekijä näkee ja ymmärtää asiakkaan todellisen tilanteen ja siksi ihmettelee toisten toimijoiden tai systeemin epärakentavaa toimintaa ja kärsii siitä yhdessä asiakkaan kanssa. Olennaista on, että hän kuitenkin jää tuomitsemansa toiminnan edessä keinottomaksi. Vaikka kanssauhriin tarinoissa sosiaalityön kannalta hyväksi katsottua muutosta rajoittaa jokin ulkopuolinen taho, aktiiviseen toimintaan tuon tahon toimintaa vastaan ei ryhdytä. Uhriudella tarkoitankin juuri passiivisuutta ja voimattomuutta: sosiaalityöntekijä jää tarinoissa asiakkaan kanssa tilanteen toteajaksi. Aktiivisesta toiminnasta tilanteen muuttamiseksi ei kerrota. Kanssauhritarinoissa passiivisuus on passiivisuutta nimenomaan suhteessa tuohon ulkopuoliseen toimijaan. Omassa asiakastyössään sosiaalityöntekijä on tarinoissa toiminut aktiivisesti asiakkaan hyvää edistäen. Pysähtyneestä, epätoivoisesta tilanteesta syytetään toisia toimijoita, joiden suhteen työntekijä näyttäytyy tarinoissa voimattomana. Toivottomuus ja epätoivo henkilöityvät toisiin toimijoihin ja merkityksellistyvät yleensä ulkopuolisen tahon aiheuttamaksi auttamisen mahdottomuudeksi tai hyvin alkaneen muutoksen pysähtymiseksi. Siinä missä epäonnistujatarinoissa oli usein läsnä syyllisyyttä, on kanssauhriin tarinoissa usein turhautumista.

Kanssauhritarinoista olen valinnut lähemmin katsottavaksi kertomuksen epätoivosta ja toivotto-
muudesta, jota viranomaisten ja systeemin toimimattomuus asiakkaan puolella olevalle työntekijälle
aiheuttaa. Lukijalle kerrottakoon, että kyse on kertojan sanoin asiakkaista, *jotka ovat pitkään olleet
palvelujärjestelmien ulkopuolella (asunnottomia päihdeongelmaisia), mutta nyt pyrkimässä takaisin
yhteiskuntakelpoisiksi kansalaisiksi.*

Tyyppitarina 5. Sosiaalityöntekijä toisten viranomaisten asenteiden kanssauhri- na

*Asiakas on saanut asunnon. Vuokrasopimus tehdään määräaikaiseksi, koska pitää vähän seu-
rata, miten asuminen onnistuu. Projektityöntekijä on mukana allekirjoittamassa vuokrasopi-
musta. Kolmen kuukauden kuluttua pitää mennä allekirjoittamaan seuraava määräaikainen
vuokrasopimus. Työntekijä ei lähde mukaan, koska arvioi, että asiakas pystyy hoitamaan tä-
män yksinkin.*

*Vuokrasopimus jää tekemättä, koska asiakkaalla ei ole henkilötodistusta. Asuntotoimiston
työntekijät kyllä tuntevat asiakkaan, mutta ilman henkilötodistusta hän ei voi allekirjoittaa
vuokrasopimustaan. Asiakas hermostuu ja käyttäytyy aggressiivisesti, josta seuraa tietysti on-
gelmia, poliisikin kutsutaan paikalle. Henkilötodistusta varten on anottu harkinnanvaraista
toimeentulotukea, mutta hakemus on ohjeisiin vedoten toistuvasti evätty. Asiakkaan kaikki ra-
hat menevät velkojen maksuun, joten hänellä ei ole mahdollisuutta hankkia todistusta omin
varoin. Ilman henkilötodistusta on vaikea hoitaa myös pankkiasioita. (Vuokko)*

Kirjoituksessa sosiaalityöllinen interventio etenee. Asiakkaan elämätilanne on helpottumassa asun-
nonsaannin myötä. Siten tarinan alku vaikuttaa sankaritarinalta, jossa asiakkaan auttamisessa on
onnistuttu. Lupaavasti alkanut muutos pysähtyy kuitenkin muiden viranomaisten joustamattomuus-
teen. Projektityöntekijöiden työ valuu hukkaan tai vähintäänkin hidastuu muun systeemin toimiessa
asiakasta vastaan. Kirjoittaja on aiemmin määritellyt tilanteen sellaiseksi, jossa toivottoisuus yllät-
tää suhteessa toiseen työntekijään. Muiden viranomaisten toiminta on sellaista, joka aiheuttaa sosi-
aalityöntekijässä epätoivoa. Joustamattomia viranomaisia on kaksi: asuntoviranomaiset, jotka *kyllä
tuntevat asiakkaan*, mutta vaativat silti henkilötodistusta, sekä taho, joka toistuvista yrityksistä huo-
limatta ei ole myöntänyt toimeentulotukea henkilöllisyystodistukseen. Kirjoittaja tuomitsee asiak-
kaan kannalta toimimattoman systeemin ja muiden viranomaisten joustamattomuuden. Kanssauhri-
tarinan tarinasta tekee se, että se päättyy tähän. Kerrotun tarinan puitteissa näyttää siltä, että työnte-
kijä on keinoton muiden viranomaisten tai systeemin edessä. Siten työntekijä jää asiakkaan kanssa
ulkopuolisten tahojen uhriksi. Henkilökortista mainitaan, että sitä on yritetty hankkia useita kertoja.

Muuta toimintaa toivottomuutta aiheuttavia tahoja kohtaan ei kuvata. Tarina kertoo epätoivosta, jota keinottomuus aiheuttaa. Kyse on tulkintani mukaan passiivisesta, huokauksen omaisesta toivottomuuden hyväksynnästä: tälle ei voi enää mitään. Muutos, jota tavoitellaan, pysähtyy – ainakin hetkellisesti – muiden viranomaisten toimintaan. Nähdäkseni tarinassa epätoivo merkityksellistyy vaikutusmahdollisuuksien puutteena ja turhautumisena. Muutos vaikuttaa mahdottomalta ja erityisen turhauttavaa lienee, että muutoksen este on toinen viranomainen. Tarinassa työntekijä on aktiivinen toimija suhteessa asiakkaaseen, mutta jää passiiviseksi suhteessa toisiin viranomaisiin. Tarinan epätoivoa lisää, että sama kirjoittaja kertoo useita vastaavia esimerkkejä ja kirjoittaa törmänneensä vastaavaan tilanteeseen monta kertaa.

Sivustakatsojatarina

Viimeisenä ja määrällisesti vähäisimpänä tarinatyyppinä esittelen tarinat, jotka kertovat sivustakatsoimisesta. Vaikka tällaisia tarinoita ei ole useita, halusin ottaa ne mukaan tyyppittelyyn niiden poikkeavuuden vuoksi. Sivustakatsojatarinat eroavat muista tarinoista päähenkilön passiivisuuden vuoksi. Sankari- ja epäonnistujatarinoiden toimija oli aktiivinen taistelija. Kanssauhritarinoiden päähenkilö yritti myös, vaikka tyytyikin toisista johtuvassa tilanteessa uhrin asemaan. Sivustakatsojatarinoissa sen sijaan sosiaalityöntekijä näyttäytyy passiivisena. Ne ovat epätoivon/toivottomuuden tarinoita, joissa työntekijän rooliksi jää epätoivoisen tilanteen harmittelu. Sivustakatsojan tarinoissa itseä ei syyllistetä vaan aineistolleni poikkeuksellisesti toivottomuuden leima liitetään asiakkaaseen: *Vanhemmat ovat jo valmiiksi sellaisia, ettei heidän olisi pitänyt koskaan saada lasta* (Tiina). Vaikka asiakkaan tilanne aiheuttaa työntekijässä epätoivoa/toivottomuutta, omasta toiminnasta tilanteen muuttamiseksi ei kerrota. Eräässä tarinassa edes asiakkaan epätoivoisesta yhteiskunnallisesta tilanteesta ei syytetä systeemiä, vaan asia vain todetaan: *Tuntui, että hän oli ns. väliinputoajan inkarnaatio, hänelle ei kerta kaikkiaan löytynyt sijaa yhteiskunnasta. Hän ei ollut kunnolla kehitysvammainen, mielisairas, psykopaatti, alkoholisti tai rikollinen, vaikka hän oli samanaikaisesti kaikkia näitä* (Sirkka). Vaikka tarinoita oli niinkin vähän, esittelen tässä yhden tarinan. Tarinatyyppin poikkeavuudesta johtuen tarinaa voi myös lukea käänteisesti katsoen siinä kerrottavia piirteitä muille tarinoille epätyypillisinä.

Tyyppitarina 6. Asiakkaan tilannetta katsotaan sivusta

Asunnottomista muistan yhä elävästi Pekan, joka oli päihteitä ja lääkkeitä väärinkäyttävä iloinen nuorimies. Hänen nenänsä ja hampaansa olivat murtuneet pahasti tappe- lussa, ja niiden kuntoon saattaminen oli kallista ja aikaa vievää puuhaa. Toimeentulo-

tuen saaminen kaikkiin kosmeettisiin toimenpiteisiin toisella paikkakunnalla ei ollut itsestäänselvyys. Pekka halusi kuitenkin näyttää hyvältä.

Oli kesän alku ja Pekka halusi itselleen uudet kesävaatteet työnhakua varten. Asunnottomista oli tapana antaa maksusitoumus ironisesti "Työpuku"-nimiseen vaateliikkeeseen, josta asiakkaat kävivät ostamassa ns. lomapuvun. Kun kuulin käsitteen "lomapuku" ensimmäisen kerran, en ymmärtänyt, mistä on kysymys. Pekka opetti asian minulle konkreettisesti käymällä ostamassa safarihenkisen housu- ja paitayhdistelmän ja esittelemällä sen minulle. Olikin juhlallista nähdä asunnottomat jätkät kesän alkaessa selvinä, siisteinä ja toivorikkaina uusissa lomapuvuissaan ja lyhyeksi leikatuissa hiuksissaan. Iloa kesti kuitenkin vain hetken. Viikon päästä olomuoto oli jo huomattavan ränsistynyt. Kahden viikon kuluttua suurin osa uudesta vaatetuksesta, ensimmäisenä takki ja kengät, oli kadonnut, varastettu tai vaihdettu viinaan. Pekan kasvoluiden hoito ja työnhaku päättyivät lukuisten ylä- ja alamäkien jälkeen huonosti. Hänet löydettiin loppukesästä alkoholimyrkytykseen kuolleena puistosta. (Sirkka)

Tarinassa sosiaalityö ei näy, vaan tarinassa melko passiivisesti kuvaillaan asiakkaan toimintaa. Sosiaalityöntekijän toimijuudesta ei saa käsitystä. Hänen roolikseen jää sivustakatsominen. Hän on ikään kuin avuton tilanteiden toteaja, jolla ei ole osaa eikä arpaakaan tapahtumien kulkuun. Ainoa todellinen toimija on asiakas. Kuvailu on ulkopuolisen kuvailua. Asiakkaan toiminta kuvataan irrallaan sosiaalityöntekijän toiminnasta, tai pikemminkin siten, ettei työntekijän toimintaa juuri näy. Myös asiakkaan kuolema todetaan. Siihen ei liitetä epätoivoa tai itsesyytöksiä, vaikka kirjoittaja on toisaalla kirjoittanut asiakkaan ennen aikaiseen kuolemaan aiheuttavan työntekijälle syyllisyyttä, turhautuneisuutta, riittämättömyyttä ja surua. Tarinan tapahtumista on aikaa useita vuosia, millä uskon olevan merkitystä tarinan näennäiselle viileydelle. On mahdollista, että aika on auttanut työntekijää käsittelemään asiakastilanteeseen liittyvät tunteet. Jotakin tilanteen vaikuttavuudesta kertoo sekin, että työntekijä yhä, vuosien jälkeen, tämän tarinan muistaa ja kertoo. Olivatpa tilanteeseen alun perin liittyneet tunteet olleet mitä tahansa, niitä ei nyt tarinan kerronnan hetkellä kuvata. Epätoivo on sosiaalityöntekijän ulkopuolista, asiakkaaseen liittyvää epätoivoa.

Sosiaalityöntekijä toimijana arjen toivon, epätoivon ja toivottomuuden keskellä

Olen edellä tyypitellyt tarinoita toimijuuden mukaan. Tyypittelyn kautta olen saanut selville millaisena toimijana sosiaalityöntekijä toivon, epätoivon ja toivottomuuden tilanteissa näyttäytyy. Toimijuus on aineiston tarinoissa keskeistä, sillä usein toivo merkityksellistyy toiminnan mahdollisuuksien kautta. Arjen tilanteissa toivo liitetään toiminnan onnistumiseen tai ylipäätään toiminnan mah-

dollisuuteen. Toivo merkityksellistyy onnistuneen toiminnan tuotteeksi ja käänteisesti muutosta tavoittelevan toiminnan motivaatioksi. Epätoivo ja toivottomuus heräävät tilanteissa, joissa toiminta on epäonnistunutta tai mahdotonta: pyrkimyksistä huolimatta auttamisessa ei onnistuta. Tiivistäen voi todeta, että tarinoissa sosiaalityöntekijä näyttäytyy aktiivisena toimijana tai passiivisempänä, alistuneena tai turhautuneena tilanteen hyväksyjänä.

Tarinoissa toiminta on suurelta osin toimintaa suhteessa omiin tavoitteisiin, jotka toki ovat usein myös yleisempiä, eri toimijoiden jakamia tavoitteita. Toiminnan pohjimmaisiksi tarkoitukseksi määrittäytyä asiakkaan auttaminen, asiakkaan kannalta edullisen muutoksen toteutuminen. Toivo herää, kun näissä tavoitteissa onnistutaan. Epätoivo ja toivottomuus heräävät, kun tässä onnistuminen on mahdotonta. Toisinaan tavoitteet ovat ristiriidassa toisten toimijoiden tavoitteiden kanssa. Usein näissä tilanteissa epätoivo tai toivottomuus valtaa alaa, sillä muutos sosiaalityöntekijän näkökulmasta hyvään pysähtyy. Mikäli toinen toimija on asiakas, sosiaalityöntekijä yleisesti liittyy epätoivon itseensä. Hän voi syyttää itseään siitä, ettei saanut asiakasta näkemään muutoksen tarvetta. Mikäli kyseessä on muu viranomainen, epätoivo ja toivottomuus liitetään häneen. Tarinoissa sosiaalityöntekijän toiminta on aktiivista suhteessa asiakkaan arkitilanteeseen ja passiivisempaa – tai keinoisempaa – suhteessa muihin toimijoihin. Erityisesti toimintaa suhteessa järjestelmään tai yhteiskuntaan ei juuri kuvata, vaikka systeemi koettaisiinkin epätoivoa aiheuttavana.

Seuraavaan taulukkoon olen koonnut tarinoiden analyysin tuloksia. Taulukosta näkee, että useimpien sosiaalityöntekijä kuvataan aktiivisena toimijana. Tilanteissa, joissa epätoivoa ja toivottomuutta koetaan vahvasti, keskeistä on joko passiivisuus tai sitten aktiivisen toiminnan epäonnistuminen. Olen liittänyt taulukkoon mukaan myös tunteet, sillä toivo, epätoivo ja toivottomuus merkityksellistyvät myös tunteiden yhdistelminä. Toivon kokemiseen liittyy ilon, onnistumisen, tyytyväisyyden ja helpotuksen tunteita. Toivon ja epätoivon vaihteluun puolestaan liittyy epävarmuuden kokemista. Epätoivon ja toivottomuuden kanssa koetaan yhtäaikaisesti usein pettymystä, syyllisyyttä ja turhautumista.

Taulukko 3. Tarinatyypien toimijuus ja tunteet

Tarinatyyppi	Toivon määre	Toiminta	(Muut) tunteet
Sankari	toivo	aktiivista asiakkaan hyvän edistämistä	ilo, onnistuminen, tyytyväisyys, helpotus
Epävarma sankarin	toivo, epätoivo ja toivottomuus vaihtelevat	aktiivista, mutta välillä epäonnistuvaa yrittämistä, epävarmaa oman toiminnan vaikutuksesta	epävarmuus, vaatimattomuus
Epäonnistuja	epätoivo, toivottomuus	aktiivista, mutta epäonnistuvaa yrittämistä	pettymys, syyllisyys
Kanssauhri	epätoivo, toivottomuus	asiakassuhteessa aktiivista, ulkopuolisen edessä passiivinen uhri	pettymys, turhautuminen
Sivustakatsoja	epätoivo, toivottomuus	passiivista	

Sosiaalityöntekijät kirjoittivat toivosta tilanteissa, joissa he itse, asiakas tai sosiaalityö ylipäättään on sankarin ja onnistujan roolissa. Toivo on vahva, kun sosiaalityöntekijä onnistuu toiminnallaan edistämään hyvää. Tavoitteissa epäonnistuminen kääntää sankaritarinan epäonnistujatarinaksi, jossa syyllisyys seuraa auttamisessa epäonnistunutta. Kanssauhritarinassa epätoivo/toivottomuus sen sijaan tulee ulkopuolisen tahon toiminnasta, jolloin siihen syyllinen on muualla. Sivustakatsojatarinat muodostavat passiivisuudessaan poikkeuksen. Niissä ei omaa toimintaa kuvata juuri lainkaan.

Tarinatyyppiä katseltaessa on muistettava, että olen analysoinut tarinoita kirjoitusten tarinallisia osia, en kokonaisina kirjoituksia. Vaikka kirjoittaja kertoo sankaritarinan, saattaa hän toisaalla tekstissään kertoa epäonnistujatarinan. Kirjoittajat kertoivat eri määriä tarinoita (ks. liite 2), joten tarinoiden paino kirjoituksissa vaihteli. On syytä muistaa, että kyse ei ole kirjoittajien määrittelystä sankariksi tai epäonnistujaksi vaan sosiaalityöntekijän toimijuudesta arjen tilanteissa. Tarinoissa on kyse toivon ja epätoivon/toivottomuuden tilanteisuudesta. Toivo ja epätoivo ovat työssä läsnä vaihtelevasti, dynaamisina. Sankarisosiaalityöntekijä voi jossakin toisessa tilanteessa – tai suhteessa johonkin toiseen tahoon – kokea itsensä epäonnistujaksi.

4.4 Tutkimustulokset: Toivo ja epätoivo/toivottomuus sosiaalityön arjessa

Edellä kuvatusti olen kahdeksatoista sosiaalityöntekijän kirjoitusta lukemalla, teemoittelemalla ja tyypittelemällä hahmottanut toivon, epätoivon ja toivottomuuden ilmiötä sosiaalityössä. Käsittelin

aihetta ensin kirjoitusten pohtivien osuuksien keskeisiksi havaitsemieni teemojen kautta. Luku koostui pitkälti vastaamisesta siihen, minkälaisia ilmiöitä toivon sosiaalityössä liitetään. Teemoista merkittävimmäksi nousi onnistuminen, joka määrittä ja väritti muita teemoja. Merkittävää on myös toisten toimijoiden – erityisesti asiakkaan – merkitys sosiaalityöntekijän kokemalle toivolle, epätoivolle ja toivottomuudelle. Pohtivien osuuksien käsittelyn jälkeen analysoin kirjoitusten tarinallisia osuuksia määrittelemieni toimijatyyppeiden kautta. Keskeisimpänä löydöksenä pidän toiminnan mahdollisuuksien korostumista toivon edellytyksenä sekä havaintoa siitä, että sosiaalityöntekijä näyttäytyy aktiivisena toimijana suhteessa asiakkaaseen ja passiivisempänä tai keinottomampana suhteessa muihin toimijoihin tai laajempaan kontekstiin. Tutkimukseni mukaan sosiaalityön arjen tilanteissa epätoivon ja toivottomuuden syy ei niinkään ole asiakas, tai asiakkaan ongelmat sinänsä, vaan sosiaalityöntekijän onnistumista rajoittavat reunaehdot. Tässä luvussa kokoan yhteen tutkimustuloksiani ja suhteutan niitä muuhun tutkimukseen ja kontekstiin.

Toivo, epätoivo ja toivottomuus ovat yleisiä kokemuksia sosiaalityössä. Tutkielmani perusteella toivo ja epätoivo/toivottomuus näyttäytyvät sosiaalityön arjessa **jännitteisenä jatkumona**, jonka toisessa päässä on toivo ja toisessa päässä epätoivo ja toivottomuus. Sosiaalityöntekijän kokemuksina epätoivo/toivottomuus ja toivo vaihtelevat tuolla jatkumolla. Tältä osin tutkimukseni vahvistaa Kylmän (2000, 79) näkemystä toivosta, epätoivosta ja toivottomuudesta dynaamisesti vaihtelevina. Kyse ei ole prosessista (vrt. Juvakka, 2000, 94) vaan enemmänkin arkipäiväisestä elämisestä ja toimimisesta toivon ja epätoivon jännitteisyydessä. Samankaltaisesti toivon on ymmärtänyt perhekotityötä tutkinut Wallenius (2005), joka kirjoittaa toivon ja epätoivon jännitteisestä suhteesta perhekotityön arjessa. Tutkimukseni perusteella voi sanoa, että tasapainoilu toivon ja epätoivon kentällä on osa sosiaalityöntekijän arkea. Sosiaalityöntekijä on kuin nuorallakävelijä, joka on ammatillisesti vahvasti kiinni toivon päässä, mutta rajojen, tehtävien vaikeuden ja olosuhteiden vuoksi vaarassa liukua epätoivon puoleen. Hänen on jatkuvasti pyrittävä pitämään itsensä toivon puolella ja yritettävä vetää asiakaskin sinne. Siten toivo ja epätoivo/toivottomuus merkityksellistyvät tutkimuksessani sellaisina, joihin voi itse vaikuttaa. Liikettä epätoivosta ja toivottomuudesta kohti toivoa voivat tukea tai haitata muut viranomaiset ja yhteiskunta. Vaikkakin toistensa vastakohtia, toivo ja epätoivo/toivottomuus eivät sosiaalityöntekijän kokemuksina ole dikotomisesti toisensa poissulkevia, mistä todistaa myös toivon ja epätoivon/toivottomuuden vaihtelusta kertovien tarinoiden suuri määrä. Sosiaalityöntekijän kokemus voi vaihdella toivon ja epätoivon/toivottomuuden välillä ajallisesti, mutta myös samassa tilanteessa eri näkökulmista. Siltä osin tutkimustulokseni eriyvät Walleniuksen (2005) tutkimista perhekotityöntekijöistä, joiden työskentely oli aina toivon puolella olemista (mt., 142). Toisaalta näkökulmani on erilainen. Wallenius tarkkaili perhekotityötä, ei tutkinut työnteki-

jöiden kokemuksia. Pidän mahdollisena, että sosiaalityökin ulkoapäin katseltuna näyttäisi toimimiselta alati toivon puolella, sillä kirjoittajat korostivat sitä, ettei epätoivoa/toivottomuutta saa näyttää asiakkaalle. Omassa kokemuksessaan sosiaalityöntekijä kuitenkin liikkuu enemmänkin toivon ja epätoivon rajamailla, kun selkeästi toivon puolella.

Tietyt asiat lisäävät tai vähentävät toivoa. Tutkimuksessani tuli esiin tekijöitä, jotka merkityksellistyvät sosiaalityöntekijän toivoa lisäävinä tai vähentävinä tekijöinä. Näitä asioita olen kirjannut seuraavan taulukkoon. Kun näitä irrallisia tekijöitä tarkastelee yhdessä, käy ilmi, että kaikki toivoa lisäävät tekijät ovat sellaisia, jotka tukevat onnistunutta, vaikuttavaa työtä. Toivo on vahva, kun ollaan liikkeellä muutosta kohti. Muutoksen mahdollistuessa myös onnistumiskokemus mahdollistuu. Toivoa vähentävät tekijät ovat puolestaan sellaisia, jotka heikentävät onnistumismahdollisuuksia

Taulukko 4. Sosiaalityöntekijän toivoa lisäävät ja vähentävät tekijät

TOIVOA LISÄÄVÄT TEKIJÄT	TOIVOA VÄHENTÄVÄT TEKIJÄT
onnistuminen	epäonnistuminen
toimintamahdollisuudet	toimintamahdollisuuksien puute
hyvä asiakassuhde	liian niukat resurssit
riittävät resurssit	mahdottomat vaatimukset (omat ja muiden)
sopivat tavoitteet (omat ja muiden)	muutosta estävät asenteet
muutosta tukevat asenteet	riittämätön tuki ammatille
hyvä tuki ammatille	liika vastuunotto
oman työn rajaaminen	ulkoapäin tulevat rajat
vahva ammatillisuus	keinottomuus
toimiva vuorovaikutus	
pienien onnistumisten arvostaminen	

Onnistuminen, toimintamahdollisuudet ja hyvät vuorovaikutussuhteet asiakkaisiin ja muihin toimijoihin vahvistavat toivoa. Myös riittäväillä resursseilla on toivon kokemiselle tärkeä merkitys. Oman työn rajaaminen, johon sopivat tavoitteet voidaan liittää, edistää toivon kokemista samoin kuin työn ulkoapäin koettu tuki ammatille ja oma vahva ammatillisuus. Joiltakin osin listat ovat käänteiset. Liian niukat resurssit ja keinottomuus lisäävät epätoivon/toivottomuuden kokemisen mahdollisuutta, kuten myös liian suuret vaatimukset, muutosta estävät rajat ja työlle annetun tuen riittämättömyys.

Luettelot toivoa lisäävistä ja vähentävistä tekijöistä eivät ole tärkeysjärjestyksessä, sillä tutkielmani perusteella en tällaista järjestystä voi määrittää. Ainoastaan sen voin todeta, että **onnistuminen nousee edellä mainituista tekijöistä keskeisimmäksi.** (vrt. Jokinen, ym. 2003). Työssä onnistumisesta seuraa toivoa, uskoa siihen, että omalla työllä on vaikutusta sekä voimia jatkaa työtä. Onnistumisen ei tarvitse olla suurta, vaan pienkin onnistuminen luo toivoa. Pienen arvostamisen on myös aiemmin todettu olevan keskeistä sosiaalityöntekijän onnistumiskokemukselle (ks. Jokinen ym. 2003, 156). Kokeakseen onnistumista ja huomatakseen työnsä vaikuttavuuden, sosiaalityöntekijä pyrkii havaitsemaan pienen hyvän. Epäonnistuminen puolestaan merkityksellistyy epätoivon ja toivottomuuden aiheuttajana. Onnistuminen ja epäonnistuminen ovat keskeisiä myös useiden muiden taulukossa mainittujen tekijöiden osalta. Esimerkiksi sosiaalityöntekijän ulkopuoliset rajat heikentävät sosiaalityöntekijän onnistumisen mahdollisuuksia ja voivat siten aiheuttaa epätoivoa ja toivottomuutta. Keskeisimpinä epätoivoa ja toivottomuutta aiheuttavana rajana tuli esiin resurssien niukkuus ja koettu vaikutusmahdollisuuksien puute. Tutkimustulokseni ovat tältä osin samansuuntaisia Karvinen-Niinikosken ym. (2005) tutkimustulosten kanssa, joiden mukaan resurssien niukkuus lisäsi merkittävästi sosiaalityöntekijöiden huolta ja vaikutusmahdollisuuksien vähyys työtyytyväisyyttä. Myös liian suuret vaatimukset tai muut muutosta estävät asenteet merkityksellistyvät tutkimukseni toivottomuutta ja epätoivoa lisäävinä. Sen sijaan oman työn rajaaminen nousee esiin toivoa mahdollistavana tekijänä. Myös Laitisen (2003, 45–46) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät puhuvat työn rajaamisen puolesta itsensä suojelemiseksi. Tutkielmassani tuli esiin, miten omaa työtä rajamalla torjutaan epätoivoa ja toivottomuutta, kun kaikkea ei oteta omalle vastuulle.

Toivo liittyy toiminnan mahdollisuuksiin. Tutkielmassani olen liittänyt toivon käsitteen toiminnan mahdollisuuksiin. Toivo merkityksellistyy usein nimenomaan sitä kautta, onko sosiaalityöntekijän muutosta edistävä toiminta mahdollista tai havaitseeko hän keinoja/tapoja vaikuttaa ja toimia. Sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa tämä todistaa nähdäkseni sisäistetystä ajatuksesta sosiaalityöstä muutostyönä, jolloin toivo kiinnittyy muutoksen mahdollisuuteen. Toivo sekä edistää toimintaa, että vahvistuu toiminnasta. Toivottomuus ja epätoivo puolestaan heräävät toiminnan mahdottomuudesta. Epätoivo ja toivottomuus merkityksellistyvät onnistumisen mahdottomuuden osoittajina. Kun työ on toivotonta, se on samalla turhauttavaa ja tuloksetonta. Auttaminen ja muutos ovat mahdottomia. On vaikea työskennellä, jos muutoksen mahdollisuuteen ei oikeasti usko. Myös Wallenius (2005) liittää toivon toimintaan. Hänen tutkimuksessaan toivo sitoutuu järjestystä tavoittelevaan toimintaan ja epätoivo puolestaan epävarmuuteen, josta Wallenius käyttää termiä kaoottisuus (Wallenius, 2005). Omassa tutkielmassani epävarmuus osoittautui sekä toivon että epätoivon mahdollistajaksi. Tulkintani mukaan epävarmuuden tilanteessa toivo on mahdollista, jos toiminta on mahdol-

lista. Oikeastaanhan silloin tilanteessa on jotakin varmaa, kun tiedetään mitä tehdään, mihin suuntaan toimintaa viedään. Tutkimustulokseni vahvistaakin Forsbergin (2006) tuloksia sen suhteen, että epätoivo alkaa ottaa paikkaansa heti, kun ollaan täysin epätietoisia siitä, kuinka edetä (ks. Forsberg, 2006).

Sosiaalityöntekijän kokema toivo ja epätoivo/toivottomuus liittyvät kiinteästi muihin ihmisiin, erityisesti asiakkaisiin. Asiakastyö nousee tutkielmassani aiempien tutkimusten lailla keskeiseksi kokemisen paikaksi (vrt. Tuomi, 1990; Eräsaari, 1990; Tarkiainen, 2006; myös Karvinen-Niinikoski ym., 2005, 41–47). Asiakassuhteessa eletään sosiaalityön toivoa, epätoivoa ja toivottomuutta. Tarinoiden perusteella uskallan sanoa, että asiakastyö sinänsä merkityksellistyy usein toivoa tuottavaksi siksi, että sosiaalityöntekijä kokee pystyvänsä siinä vaikuttamaan. Asiakastyössä hän voi kokea onnistumista (vrt. Karvinen-Niinikoski ym., 2005, 45). Toki epätoivoa ja toivottomuutta koetaan myös suhteessa asiakkaisiin. On kuitenkin huomattavaa, että useimmiten silloin toivottomuus ja epätoivo liitetään sosiaalityöntekijän omaan toimintaan, kykenemättömyyteen vaikuttaa asiakkaaseen siten, että hän ymmärtäisi muutoksen välttämättömäksi. Toivottomuus iskeytyy siten usein kysyvänä syyllisyytenä takaisin sosiaalityöntekijään: miksi en osannut auttaa. Asiakkaita leimattiin toivottomiksi hyvin harvoin. Tutkielmassani en siten päässyt selville siitä, määrittäykö sosiaalityön arjessa jokin asiakasryhmä toivottomaksi, sellaiseksi ”joiden tarinan kääntämisestä menestystarinaksi ei kukaan edes haaveile”, kuten Jokinen ym. ounastelevat (vrt. Jokinen ym. 2003, 158). Tutkielmassani on pikemminkin tullut esiin, että myös erittäin vaikeissa asiakastilanteissa sosiaalityöntekijällä voi olla toivoa tilanteen paranemisesta ja sitä kautta voimaa työskennellä muutoksen eteen. Toivon kokeminen on mahdollista, jos tilanteen onnistuu merkityksellistämään siten, että positiivisia toiminta- tai ymmärtämismahdollisuuksia on löydettävissä.

Sosiaalityöntekijän toivo on riippuvaista asiakkaan tilanteesta. Asiakas on sosiaalityöntekijän toivolle merkittävä paitsi siksi, että hänelle sosiaalityöntekijä kokee olevansa velvollinen välittämään toivoa, myös siksi, että sosiaalityöntekijän toivo on arjen tilanteissa riippuvaista asiakkaan tilanteesta tapahtuneesta muutoksesta. Asiakastyö ja siinä onnistuminen on toivolle hyvin keskeistä ja motivoi jatkamaan (vrt. Kemppainen ym., 1998, 130, 153–154). Sosiaalityöntekijän onnistuminen tai epäonnistuminen todentuu asiakkaan elämäntilanteen kautta. Sosiaalityöntekijä lukee työnsä onnistumista ja epäonnistumista asiakkaan elämäntilanteen muutoksesta, millä on merkitystä koetulle toivolle. Tutkimukseni perusteella näyttää siltä, että sosiaalityön näkökulmasta työntekijän ja asiakkaan toivo ovat yhteen kietoutuneita. Paitsi että sosiaalityöntekijät kokevat saavansa asiakas-

työstä paljon toivoa, he uskovat työntekijän toivolla olevan olennainen merkitys asiakkaan toivolle. Tätä olisi tietenkin äärimmäisen mielenkiintoista tutkia asiakkaiden näkökulmasta.

Asiakkaan ja työntekijän ulkopuolinen taho merkityksellistyy epätoivon aiheuttajana sosiaalityöntekijästä riippumattomammaksi. Suhteessa viranomaisiin ja rakenteelliseen toimintaympäristöön sosiaalityöntekijä kokee epätoivoa/toivottomuutta, muttei syyllistä siitä itseään. Näissä tilanteissa toivottomuuden kokeminen kumpuaa ymmärtääkseni nimenomaan vaikutusmahdollisuuksien puutteesta (vrt. Karvinen-Niinikoski, ym., 2005, 45). Muiden toimijoiden suhteen sosiaalityöntekijällä on vähemmän keinoja toimia ja niiden edessä ollaan passiivisempia, usein alistutaan tilanteeseen. Näissä tilanteissa toivottomuuteen liittyy paljon turhautumista, pettymystäkin. Sosiaalityöntekijöiltä on aikojen saatossa eri äänen painoin vaadittu yhteiskunnallista vaikuttamista ja sosiaalityöntekijät ovat itsekin sen tehtäväkseen kokeneet (ks. Satka ym., 2003a). Aineistossani huomioni kiinnitti se, että suhteessa yhteiskuntaan, ylhäältä päin tuleviin työn rajoihin koettiin melkoisesti toivottomuutta. Käytännön tarinoissa ei juuri kuvattu toimintaa rakenteiden muuttamiseksi. Sosiaalityön toimintaympäristö näyttäytyi usein epätoivoa aiheuttavana, mutta ilmeisimmin rakenteet koettiin sellaiseksi, joihin on hankala tai mahdoton vaikuttaa.

Toivon kokemisella on merkitystä jaksamiselle. Tutkielmassani olen kirjoittanut paljon siitä, mihin toivo liittyy ja mikä sitä lisää tai vähentää. Olen pikemminkin vastannut kysymykseen siitä millaisissa tilanteissa toivoa, epätoivoa ja toivottomuutta koetaan, kuin siihen mitä merkitystä niiden kokemisella on. Tämä vaje johtuu siitä, että puhetta toivon, epätoivon ja toivottomuuden merkityksestä oli aineistossani huomattavasti vähemmän, kun kerrontaa siitä miten toivo ilmenee. Tutkimuksessani tuli kuitenkin esiin, että sosiaalityöntekijät kokevat, että ilman toivoa työtä ei jaksaisi tehdä. Toivo merkityksellistyy siten jaksamisen edellytykseksi. Toivo määritellään myös ammatilliseksi seikaksi, ammattietiikkaan ja ammatinvalintaan perustuvaksi. Tarinoissa toivon, epätoivon ja toivottomuuden kokemista merkityksellistetään myös muihin tunteisiin liittyen. Toivo kertoo onnistuneesta työskentelystä ja siihen liittyy tyytyväisyyttä ja iloa (vrt. Juvakka, 2000, 95). Siten toivon kokemisen voi ajatella vahvistavan ammatti-identiteettiä. Epätoivo ja toivottomuus puolestaan aiheuttavat turhautumista, pettymystä ja itsesyytöstä. Epätoivosta ja toivottomuudesta seuraa usein myös pysähtyneisyyttä. Tarinoissa toivoton työntekijä on passiivisempi, mikä puolestaan edesauttaa epäonnistumisen kokemista. Toivottomuuden ja epätoivon voi ajatella vaikuttavan ammatti-identiteettiin negatiivisesti (ks. Molander, 2003, 173). Kysymys toivon merkityksestä sosiaalityössä muodostui tutkielmassani väistämättä kaksisuuntaiseksi. Yhtäältä olen pyrkinyt hahmotta-

maan mitä merkityksiä toivolla on, toisaalta olen kysynyt millä on merkitystä toivolle. Kysymyksistä jälkimmäiseen olen saanut enemmän vastauksia.

Sosiaalityöntekijän keskeisiksi hyveiksi aineistossani kerrottiin **asiakkaan puolella oleminen ja positiivisen muutoksen edistäminen**. Vahvoina normeina ne ovat myös sellaisia, joiden laiminlyönnistä sosiaalityöntekijä kokee syyllisyyttä. Nämä näkemykset ovat tarinoissa melko yksinäisiä. Vaikka nämä hyveet ovat sosiaalityössä enemmän kuin itsestään selviä, on niillä tässä oikeus tulla ääneen lausutuiksi tutkielman tuloksina, sillä ne kietoutuvat toivon, epätoivon ja toivottomuuden kokemiseen. Vahvojen normien täyttämässä epäonnistuminen voi aiheuttaa epätoivon ja toivottomuuden kokemusta. Sosiaalityöntekijän epätoivon herääminen tilanteissa, joissa asiakkaan auttaminen on mahdotonta, johtuu juuri tuosta moraalisesta velvoitteesta: sosiaalityöntekijä on ottanut asiakkaan auttamisen vastuulle. Tarinoiden perusteella toivon voi tulkita merkityksellistyvän velvollisuuden kautta. Onnistuminen siinä, minkä on velvollisuudekseen ottanut, lisää toivoa. Epäonnistuminen velvollisuuden täyttämässä on epätoivon/toivottomuuden paikka. Tutkimuksessani tulee esiin myös sosiaalityöntekijöiden kokema syyllisyys. Epäonnistuminen voi aiheuttaa epätoivoa/toivottomuutta ja syyllisyyttä, joka kaivaa sosiaalityöntekijää jopa vuosien perästä. Erityisesti syyllisyyttä koettiin tilanteissa, joissa lapsia ei onnistuttu auttamaan. Syyllisyyden osalta tutkimustulokseni ovat yhteneviä myös Shechterin (1999) esittelemien työntekijöiden kokemusten kanssa. Shechter kuvaa, kuinka muisto epätoivoa herättäneestä tilanteesta säilyy usein kauan, jopa useita vuosia ja tilanteen muisteluun voi liittyä katumuksensekaista syyllisyyttä. Aineistoni vahvistaa hänen havaintonsa siitä, kuinka sosiaalityöntekijä vuosien päästä pohtii syyllisyyttä kokien, olisiko tilanteessa voinut toimia paremmin (mt., 374—376; ks. myös Eräsaari, 1990, 84–85).

Toivo, epätoivo ja toivottomuus ovat tunteita, mutteivät pelkästään niitä. Läpi tutkielmani olen tietoisesti pyrkinyt puhumaan toivosta, epätoivosta ja toivottomuudesta sosiaalityöntekijän kokemuksena, en ainoastaan tunteena. Analyysin tehtyäni uskallan pitää valintaa oikeana: tutkimani ilmiö ei näyttäydy ainoastaan tunteina. Se, että toivo, epätoivo ja toivottomuus ovat myös tunteita, tulee toki aineistostani esiin ja toivon sen käyneen selväksi myös analyysissäni. Useimmiten toivon tunteena suhtauduttiin aineistossani aktiona (ks. Molander, 2003) eli sellaisena, johon voi itse vaikuttaa. Tulkintani mukaan sosiaalityöntekijä tekee toivon ja epätoivon/toivottomuuden suhteen samankaltaista tunnetyöskentelyä, kun tunteiden kanssa muutoinkin (ks. Rostila, 1990; Forsberg, 1996; Tarkiainen, 2006). Tutkielmani sosiaalityöntekijät näyttäytyvät toisaalta vahvoina tunteiden hallinnassa. Toivo ja epätoivo/toivottomuus ovat tunteita, joihin vaikutetaan ammatillisuudella ja asennoitumisella. Toisaalta epätoivon/toivottomuuden tunteista kerrotaan sellaisina, jotka tulevat ja

joille ei voi mitään, vaikka toki niitä silti pyritään hallitsemaan. Tutkimustulokseni ovat siltä osin samankaltaisia, kuin Tarkiaisen (2006) ja Laitisen (2003), joiden mukaan tunteiden hallinta on ammatillisuutta ja tunteiden kontrolloimattomuuden ajatellaan aiheuttavan haittaa. (Tarkiaisen, 2006, 58–78; Laitinen, 2003, 33–34, 39) Tarkiaisen (2006) ja Laitisen (2003) tulosten kanssa samansuuntainen on myös havainto, että tunteet heräävät ennen kaikkea asiakastyössä.

Sosiaalityöntekijä voi vaikuttaa toivoon. Jokisen ym. (2003) tutkimuksessa onnistuminen ja epäonnistuminen osoittautuivat monivivahteiseksi. Uudelleen arvioituna sama tilanne voi tulla tulkituksi onnistumista edistävänä. (mt., 159–161) Sosiaalityöntekijä voi myös itse määrittää onnistumisen siten, että sen kokeminen on mahdollista (Jokinen ym., 2003). Tällaisesta tulkinnallisuudesta antoi viitettä myös oma tutkimukseni. Ehkä selkeimpänä esimerkkinä tästä on oman työn rajaamisen vaatimus. Kun tavoitteet määritellään sellaisiksi, että ne ovat saavutettavissa, toivo vahvistuu. Yhtenä loistavana esimerkkinä tästä ovat kertomukset, joissa lastensuojelusosiaalityöntekijä on tilanteessa, jossa vanhempi vastustaa/hankaloittaa sosiaalityön interventiota. Näissä tilanteissa asiakkaaksi ei kuvattu aikuista, vaan lapsi. Kun lapsi tulkittiin ensisijaiseksi asiakkaaksi, työntekijän oli mahdollista kertoa itsensä asiakkaan puolella olevana. Tilannetta hankaloittava aikuinen jätettiin tämän suhteen ulkopuolella. Näin sosiaalityöntekijä saattoi kokea onnistumista ja sitä kautta toivoa kyetessään auttamaan lasta.

Kirjoittajien kertomista tarinoista on luettavissa **mallitarina asiakaslähtöisestä, muutoksessa onnistuvasta sosiaalityöntekijästä**. Mallitarina aina toivoa valavasta sosiaalityöntekijästä näyttäyty melko vahvana, sitä itseään ei kyseenalaisteta. Kirjoittajat uusintavat kulttuurista mallitarinaa sosiaalityöntekijästä sankarina, joka jaksaa toivoa ja on valmis sitoutumaan epätoivoisissa tilanteissa eläviin ihmisiin. Tämän yleisen mallitarinan rinnalla on kuitenkin **suuri joukko muunlaisia tarinoita**. Kuva sosiaalityöntekijästä saa uusia sävyjä aineistossa toistuvasta kuvauksesta sosiaalityöntekijästä, joka osaa rajata työnsä ja kieltäytyä ottamasta liikaa töitä. Tätä voi pitää jonkinlaisena vastapuheena perinteiselle kuvalle uhrautuvasta auttajasta. Kiinnostukseni herättivät myös toisista viranomaisista kertovat epätoivon/toivottomuuden tarinat. Kirjoittajat eivät halua ylläpitää kuvaa toimivista viranomaisverkostoista, vaan pikemminkin purkavat toisten toimijoiden aiheuttamaa kiukkua ja turhautumista. Pidän tarinoiden moninaisuutta osoituksena siitä, että sosiaalityössä erilaiset tarinat ja monenlaiset kokemukset ovat sallittuja. Silmiinpistävää on kuitenkin se, että tarinat epätoivoisista tai toivottomista asiakkaista puuttuvat. Asiakkaiden leimaamattomuus on vahva normi.

Toivon voi mieltää ammatilliseksi kysymykseksi. Korostaessaan toivon liittymistä ammatinvalintaansa kirjoittajat kuvaavat asennetta sosiaalityöhön tai työn kohteeseen. He kokevat, että valitessaan sosiaalityön, he ovat valinneet toivon ja uskoneet, että asioita voi muuttaa (vrt. Cree, 2003b, 157). Tämän voi ajatella olevan yhtenevää Walleniuksen (2005) tulosten kanssa siltä osin, että Walleniuksen tutkimuksessa perhekodin työntekijät eivät koskaan päästäneet epätoivoa vallalle. Näin myös heidän – ymmärtääkseni tiedostamatta – valitsemansa ammatillisen toiminnan strategia on ollut toivo. Toivo ei kuitenkaan näyttäydy – edes tässä tutkielmassa – mitenkään itsestään selvän olennaisena osana sosiaalityötä. Ääripäinä näkemyksistä toivon merkityksestä sosiaalityössä voi pitää erään kirjoittajan näkemystä sosiaalityöntekijästä niin keskeisenä toivon luojana, että asiakkaat eivät *koe olevansa olemassa ilman sitä toivoa, jonka sosiaalityöntekijä heille voi antaa* (Taina). Toisena ääripäänä voi pitää toisen kirjoittajan toteamusta siitä, että *toivo ja epätoivo ovat pelkästään tunteita. Tunteille on tyypillistä, että ne tulevat ja menevät kuin pilvet taivaalla* (Sirkka). Vaikka viimeksi mainittu kirjoittaja toteaaakin, että tunteet voivat kertoa meistä jotain oleellista, suhteellista lause melkoisesti toisten ilmaisuja toivon keskeisyydestä sosiaalityössä. Tämä on tärkeä muistutus tutkielmani tulosten rajallisuudesta. Minulle kirjoittaneet sosiaalityöntekijät lienevät sellaisia, jotka ylipäättään ovat nähneet toivon joksikin erityiseksi tai merkitykselliseksi.

Tutkimustulosten arviointia

Tutkimukseni yhtenä tavoitteena oli **kuvailla millaisena sosiaalityön arjen toivon ja epätoivon/toivottomuuden dynamiikka näyttäytyy työntekijöiden kertomana ja selvittää, minkälaisia ilmiöitä sosiaalityöntekijät liittävät toivoon ja epätoivoon/toivottomuuteen työssään.** Tähän kuvailevaan tehtävään olen nähdäkseni vastannut riittävästi. Olen saanut selville, mitä kaikkea toivon, epätoivon ja toivottomuuden kokemiseen liitetään ja minkälaisena ilmiönä toivo sosiaalityöntekijän kokemuksena näyttäytyy. Toki tähän vastatessani olen joutunut yleistämään paljon. Tunteena ja kokemuksena toivo ei ontologisesti voi olla kaikille kokijoilleen sama. Tavoitteeni oli myös **analysoida toivon ja epätoivon/toivottomuuden kokemuksille kerrottuja merkityksiä sekä tulkita ja ymmärtää noita merkityksiä laajemmassa kontekstissaan.** On vaikeampi arvioida, olenko onnistunut tulkitsemaan ja ymmärtämään noita merkityksiä oikein. Kuten edellä kerroin, kysymys muodostui kaksisuuntaiseksi ja vastauksia sain eittämättä enemmän kysymykseen siitä, mikä toivoon/epätoivoon/toivottomuuteen vaikuttaa, kun siitä mikä merkitys noilla kokemuksilla on.

Tutkimustuloksissani nousi esiin paljolti samoja asioita, kuin muissa sosiaalityöntekijöiden kokemuksia tutkineissa tuloksissa (vrt. esim. Jokinen ym., 2003; Karvinen-Niinikoski ym. 2005). Samoja positiivisia työhön liittyviä asioita, jotka muissa tutkimuksissa liitettiin vaikkapa onnistumiseen

(Jokinen ym., 2003) tai työtyytyväisyyteen (Karvinen-Niinikoski ym., 2005), liitettiin aineistossani toivoon. Vastaavasti muissa tutkimuksissa esiin tulleita työntekijän kokemukseen negatiivisesti vaikuttavia asioita liitettiin epätoivoon ja toivottomuuteen. Esimerkiksi Forsbergin (2006, 36) tutkimuksessa voimattomuuteen ja avuttomuuteen liitettiin vihan tunnetta. Analyysiä tehdessäni en vielä ollut kaikista näistä tutkimuksista tietoinen ja jälkikäteen lukemani aiheuttikin kysymyksiä siitä, mikä tekee nimenomaan toivosta olennaista tai merkittävää. Välillä tuntui jopa siltä, että kaikki havaintoni ovat toisin termein ilmaistua toisintoa aiemmista tutkimuksista. Heräsi epätoivo siitä, mitä uutta oma tutkielmani antaa, kun niin monet esiin nostamani asiat (esimerkiksi onnistuminen, jaksaminen, vaikutusmahdollisuudet ja vuorovaikutussuhteet) on käsitelty jo toisaalla. Onko mieltä mieltä näitä asioita toivon ja epätoivon/toivottomuuden käsitteiden kautta, jos samoja asioita voi yhtä hyvin pohtia huolen, uupumuksen, ilon tai jaksamisen kautta. Ajattelen kuitenkin, että toivon, toivottomuuden ja epätoivon pohtimisella on sijansa nimenomaan niiden tulevaisuusorientaation tähden. Niillä voi ajatella olevan käytännön merkitystä ihmisen jaksamiselle ja motivaatiolle. Tässä kohtaa haluan palata Freiren (2002) ajatukseen toivosta ihmisen ontologisena tarpeena ja toiminnan mahdollisuudesta ilman toivoa (Freire, 2002, 8–10). Toivo liittyy siihen ahdinkoon, jota sosiaalityöntekijät kokevat tilanteissa, joissa asiakkaan auttaminen on mahdotonta. Toivottomuuden sosiaalityössä voi ajatella syvimmiltään olevan sitä, että oman työn mahdollisuuksiin ei kerta kaikkiaan uskota. Toistan jo alussa lainaamani lauseen: ”Jos osapuolet eivät usko saavuttavansa mitään, on heidän kohtaamisensa tyhjää ja merkityksetöntä, byrokraattista ja väsyttävää” (Freire, 2005, 101). Freire kuvaa tuolla lauseella muutostyötä. Mikäli toivoa ei ole, muutostyö on hengetöntä. Toivo on käsitteenä dynaaminen ja voi siksi tarjota erilaisen ja hedelmällisemmän näkökulman muutostyöhön, kuin vaikkapa jaksaminen. Tämä on toivo-käsitteen hyödyllisyyden ydin. Jos työntekijä uskaltuu pohtimaan omaa työtään toivon, epätoivon ja toivottomuuden näkökulmasta, voi siitä olla hyötyä jaksamiselle ja motivaatiolle.

Kirjoitin alussa, että toivo tulee toisinaan esiin osana muuta sosiaalityön tutkimusta. Jälkeenpäin arvioituna tuon piilevämmän toivopuheen etsintä olisi voinut olla toimiva tapa lähestyä aihetta. Vaarana sellaisessa lähestymistavassa olisi kuitenkin edelleen ollut toivopuheen ohittaminen, sillä mikään tutkimus ei voi tarkastella kaikkia sosiaalityötä koskevia tekstejä. Sen sijaan esimerkiksi eri menetelmien koulutuskirjallisuuden tarkastelu toivon näkökulmasta olisi voinut olla mielekäästä. Sosiaalisen konstruktionismin ollessa lähes kiistämätön sosiaalityön tutkimuksen paradigma, on koko tutkielman tekoa aika ajoin saatellut epävarmuus mitä-kysymysten oikeutuksesta tutkimuskysymyksiä. Tutkielman tehtyäni haluan yhä ajatella Hännisen (2004, 299) tavoin, että on mahdollista, että kirjoitukset ilmentävät kirjoittajien autenttisia kokemuksia. Ne eivät ole autenttisia kokemuksia

sinällään, mutta heijastelevat niitä (ks. edellä s. 26–27). Hänninen korostaa, että ”kokemukset, niitä koskevat jäsennykset ja niistä kerrotut tarinat muovaavat toinen toisiaan”. Mitä kysymyksillä on paikkansa, koska prosessi toimii moneen suuntaan. Kirjoittamalla ei ainoastaan konstruoida todellisuutta vaan myös reflektoidaan mennyttä.

Analyysin aikana minua epäilytti useaan otteeseen se, etten ollut käsitellyt kokonaisia kirjoituksia tarinoina. Olen kuitenkin yhä uudelleen vastannut itselleni, että se oli pohtivien osuuksien luonteen vuoksi mahdotonta. Kirjoitukset eivät kokonaisuudessaan ole sellaisia, joista voisi konstruoida juonnellisia tarinoita. Kokonaisina ne ovat enemmänkin pohdintaa, jota tarinat värittävät. Tarinat ovat tuokiokuvia, ne eivät heijastele kirjoittajan (työ)elämäkulkua, kuten elämän- tai elämänvaihetarinoissa yleensä.

5 TOIVON JA EPÄTOIVON RAJAMAILLA

Tutkielmallani lähdin ottamaan selvää toivon ilmiöstä sosiaalityön arjessa. Lähtökohtaani voi pitää Pro gradu -tutkielmaksi monella tapaa epämääräisenä ja rajaamattomana. Läpi tutkielmani olisin eittämättä päässyt helpommalla, jos olisin jo ennakolta asettanut toivon johonkin selviin raameihin, määritellyt sen vaikkapa tunteeksi. Halusin kuitenkin olla ilmiölle avoimempi ja lähtökohtaisesti asetin sosiaalityöllisen toivon määritelmän tutkimukseni tavoitteeksi, en lähtökohdaksi (vrt. Jokinen ym., 2003). Tavoitteenani on ollut ymmärtää, minkälaisia kysymyksiä toivon, epätoivon ja toivottomuuden ilmiöön sosiaalityössä liittyy. Olen pyrkinyt selvittämään minkälaisina toivo ja epätoivo/toivottomuus sosiaalityöntekijälle näyttäytyvät. Ikäväkseni minun täytyy todeta, että tutkielman myötä en ole onnistunut piirtämään sosiaalityölliselle toivolle selkeitä ääriviivoja. En voi sanoa, että sosiaalityössä toivo tuntuu tältä tai johtuu aina tästä ja tästä. En voi myöskään osoittaa, että toivon kokemisesta seuraa väistämättä jotakin tiettyä ja kokemattomuudesta toista. En pidä tätä kuitenkaan todisteena tutkielmani epäonnistumisesta. Yksiselitteisiin ja kausaalisiin tuloksiin on ihmisen subjektiiviseen kerrontaan perehtyvässä tutkimuksessa mahdotonta päästä etenkin, kun tutkimuskohteenä on kokemuksen kaltainen monimutkainen ilmiö. Vaikken ole löytänyt mitään absoluuttista aukotonta totuutta toivosta, olen kuitenkin onnistunut hahmottelemaan niitä ominaisuuksia ja piirteitä, joita sosiaalityöllinen toivo kantaa. Olen löytänyt sosiaalityöllisiä näkökulmia ilmiöön. Olen myös päässyt tarkastelemaan toivotutkimuksissa harvemmin esillä ollutta työntekijän kokemusta.

Tutkielmani alkupuolella pyrin määrittelemään sitä, miksi toivo on sosiaalityössä tarpeen, jopa keskeistä. Erittelin myös ajatuksiani siitä, miksi toivottomuus ja epätoivo ovat mahdollisia, jopa todennäköisiäkin sosiaalityössä. Tutkielman teon myötä teoreettiset taustaoletukseni osittain vahvistuivat, mutta osittain osoittautuivat liioitelluiksi. Kuten oletin, toivo näyttäytyi sosiaalityössä keskeisenä juuri sosiaalityön muutosluonteen kautta. Sosiaalityön muutosluonne näkyi kirjoituksissa kuitenkin kenties painavammin epätoivoa ja toivottomuutta luovana: muutoksen mahdottomuus oli keskeinen epätoivon aiheuttaja. Yleinen yhteiskunnallinen epävarmuus sen sijaan ei heijastunut kirjoituksissa siinä määrin, kun olin olettanut. Toisaalta yleinen yhteiskunnallinen merkityksellistyy asiakastilanteissa usein muutosta estäväksi taustalla olevaksi tekijäksi.

Olen tutkielmallani onnistunut osoittamaan, että sosiaalityössä toivo värittyy omalla sosiaalityöllisellä tavallaan. Sosiaalityöntekijän kokemuksissa toivo kiinnittyy erilaisiin asioihin, kuin vaikkapa hoitotieteellisessä tutkimuksessa. Toisaalta työntekijän toivoa ylipäätään on tutkittu vähän, joten on oletettavaakin, että työntekijän näkökulma toivoon on erilainen, kuin asiakkaalla olipa tämä sitten

työtön työnhakija tai vakavasti sairas. Tutkimukseni valossa uskallan sanoa, että auttamistyön toivo on toivoa siitä, että omalla työllä on vaikutusta. Sosiaalityöntekijän työssä on toivoa, mikäli hän kokee pystyvänsä auttamaan auttaa ihmisiä. Tutkielmassani onnistumien nousi keskeiseksi toivon kumppaniksi. Onnistuminen luo toivoa sosiaalityöhön ja vastaavasti epäonnistuminen aiheuttaa epätoivon ja toivottomuuden kokemista. Sosiaalityöntekijän toivon kannalta on olennaista, että onnistuminen – pieni tai suuri – on mahdollista. Työssä onnistumiseen vaikuttavat monet seikat. Onnistumisen kokeminen on kiinni niin työlle määritellyistä tavoitteista, kun resursseista niiden toteuttamiseen. Onnistumisen kokeminen on keskeistä toivolle ja sitä kautta jaksamiselle ja toiminnalle. Tutkielmassani toivo, epätoivo ja toivottomuus kiinnittyvät asiakkaaseen, mutta myös heijastivat kokemuksia muusta verkostosta, jossa sosiaalityöntekijä toimii. Sosiaalityöntekijän toivo on riippuvaista asiakkaan tilanteesta tapahtuneesta muutoksesta, sillä siitä luetaan sosiaalityön onnistumista. Sosiaalityöntekijät kokevat myös olevansa velvollisia välittämään toivoa asiakkaille. Tutkielmassani asiakas nousee tärkeimmäksi sosiaalityöntekijän toivoon, epätoivoon ja toivottomuuteen vaikuttavaksi henkilöksi mutta ei siten, että hänet itsensä leimattaisiin esimerkiksi toivottomaksi. Myös muilla henkilöillä, joiden kanssa sosiaalityöntekijä tekee yhteistyötä, on tärkeä merkitys sosiaalityöntekijän toivolle. Positiivinen vuorovaikutus, hyvät työyhteisöt, toimiva yhteistyöverkosto ja työnohjaus merkityksellistyvät toivoa luovina, kun taas negatiiviset asenteet tai muiden toimijoiden passiivisuus vievät työntekijän toivoa.

Yksi tutkielmani haasteista oli etsiä arjen toivoa. Toivoa on usein tutkittu tilanteissa, joissa jopa fyysinen elämä on uhattuna. Ajattelin, että sosiaalityöllisen toivotutkimuksen lähtökohdaksi on otettava vähemmän dramaattinen arki. Tässä mielessä tutkielmani rikastaa käsitystä toivosta. Tutkielmani osoittaa, että sosiaalityöntekijän kokemana toivo on tärkeää – olennaistakin – auttamistyön arkipäivässä. Arjessa sosiaalityöntekijä voimiaan tarvitsee tai uupumustaan potee. Toivoa tarvitaan sosiaalityön arkisessa puurtamisessa. Vaikka näkökulmani on arjessa, on huomattava, että toivon, epätoivon ja toivottomuuden kerrotuissa kokemuksissa on usein kyse jollakin tapaa erityisistä kokemuksista. Nähdäkseni tästä todistaa se, että tapahtumia muistetaan vuosienkin päästä. Ymmärrykseni mukaan tarinoissa kuvatut tilanteet ovat vahvoja kokemuksia sosiaalityöntekijän työuralta. Tutkielmassani tuli esiin se, että toivo, epätoivo ja toivottomuus kuuluvat sosiaalityön arkeen, mutta ollessaan erityisen voimakkaita kokemuksia ne voivat olla arjesta poikkeavia niin, että ne muistetaan aikojenkin päästä. Merkittäviä nämä kokemukset ovat paitsi jaksamiselle myös sosiaalityöntekijän ammatti-identiteetille, sillä noihin kokemuksiin liittyy usein myös ammatti-identiteettiä vahvistavia tai heikentäviä tunnekokemuksia ja muistoja.

Menetelmäosiossani pohdin lyhyesti sitä, että tutkimusaineistoni on läpikotaisin ammatilliseen kontekstiin sidottu. Analyysiä tehdessä on ollut vaikeaa tai mahdotonta määritellä, mikä teksteissä on kontekstin tuottamaa ja mikä muuta. (ks. Lehtonen, 1998, 157). Koska kontekstin voi ajatella vaikuttavan erityisesti arviointi ja arvostuskehikkoon (ks. Lehtonen, 1998, 164), voisi etenkin yleisten sosiaalityön normien (asiakkaan leimaamattomuus, asiakaslähtöisyys) korostamisen olevan kontekstin aikaan saannosta. Kontekstin ja tekstin erottelu ei tutkielmani kannalta kuitenkaan ole ratkaisevaa, sillä samankaltainen ammatillinen konteksti ympäröi kirjoittajia heidän arkityössään. Uskon, että pitkän linjan sosiaalityöntekijät myös arjessaan arvioivat ja refleктоivat työtään suhteessa ammattietiiikkaan, -normeihin ja sosiaalityöntekijöiden yhteisöön ylipäätään. Enemmänkin kuin tavanomaisesta poikkeavan kontekstin, ajattelen tutkielmani tarjonneen kirjallisen väylän oman työn reflektointiin. On mahdollista, että osa kirjoittajista pohti nyt ensi kertaa työtään toivon, epätoivon ja toivottomuuden näkökulmasta.

Kokemusten tutkijana minun on myönnettävä, että tuloksia etsiessäni ja kirjoittaessani teen väistämättä ”jonkinasteista yksinkertaistamisen väkivaltaa” kohteelleni (ks. Pösö, 2004, 116). Yksinkertaistaminen on tutkielmassani ollut kirjoittajien moniäänisyyden sävyjen heikentymistä. Yksinkertaistamisen lisäksi tutkimus sortuu väkisin hetkittäisyyteen: tarinani ovat hetkistä sosiaalityöntekijöiden uraa, eivät synteesejä koko urasta. Ajattelen kuitenkin, että kerrotut kokemukset, palaset kirjoittajien uralta ovat kirjoittajille merkittäviä, koska he ovat halunneet ne kertoa. Kerrotut palaset ovat tärkeitä palasia. Hetkittäisyys tulee toki ilmi myös tutkielman tasolla. Toisena aikana olisin voinut saada toisenlaisen aineiston tai tehdä samastakin aineistosta erilaisia tulkintoja. Oman tulkin-tani rajallisuudesta kertovat myös raportista luettavat subjektiivani osoittavat merkit. Huomaan lainanneeni toisia kirjoittajia huomattavasti useammin kuin toisia. Osittain tätä selittää toki kirjoitusten erilaisuus. Pohtivaa puhetta eritellessäni olen luonnollisesti siteerannut enemmän niitä kirjoituksia, joissa pohtivaa puhetta on ollut, kun taas lukuisia tarinoita kirjoittaneiden nimet eivät tule esille, vaikka nämä tarinat ovat olleet edustettuina tarinatyypeissä. Eittämättä kyse on kuitenkin myös siitä, että tutkijana olen ymmärtänyt paremmin toisia kirjoituksia ja kirjoittajia. On myös mahdollista, että esiyymmärrykseni pohjalta tietyt asiat ovat kiinnittäneet huomioni vahvemmin kuin toiset.

Elämän ja kertomuksen suhde on kohta, jossa ajattelen tutkielmallani olevan mahdollisuus tai uhka muuttaa elämismaailmaa (ks. Varto, 1992, 57–58). Uskon, että kirjoittaminen kokemuksena muuttaa piirun verran kirjoittajan ajattelua. On mahdollista, että kirjoittajat tästä eteenpäin pohtivat työtään myös toivon ja toivottomuuden näkökulmasta. Kirjoittajien ajatusmaailman mahdollinen muutos on se, miksi alun perin olisin halunnut perehtyä ainoastaan toivoon. Pelkäsin, että joku tutki-

mushenkilöistäni tekisi työstään hänelle jatkossa haitallisen tai työlään toivottomuuden tulkinnan. Kokemuksen, elämän ja tarinan vuorovaikutuksellisuudesta johtuen Hänninen korostaa tiedon tuottajan vastuuta mainitessaan, että myös (masennuksesta) toipumisen mahdollisuus on hyvä pitää esillä julkisuudessa (2004, 300). Myös tällä tutkielmaraportilla haluan korostaa, että sosiaalityöllisestä toivosta tämän aineiston perusteella saamani käsitys on positiivinen: toivoa on ja muutos on aina mahdollista, vaikka sisukkuutta toivosta kiinni pitäminen toisinaan vaatiikin.

Tutkielmastani ulkopuolisille sosiaalityöntekijöille arjen kohtaamisissa kertoessani olen saanut melko jakautunutta vastaanottoa. Osa tutkimusaiheeni kuulleista on pitänyt aiheitani hyvinkin tärkeänä, osa on lähinnä hiljaisesti hymähtänyt. Mitätöimättä tutkimustuloksiani tai omaa ja kirjoittajieni näkökulmaa ajattelen, että kyse on käsitteellistämisen tavoista. Itselleni ja aineistoni kirjoittajille sosiaalityön tarkastelu toivon kautta on varmasti ollut hedelmällistä, kenties luontevaakin. Kaikille nämä termit eivät merkityksellistämisprosessissa välttämättä ole toimivia. Mikäli toivo, epätoivo ja toivottomuus ovat käsitteinä vieraita, tai ne ymmärtää esimerkiksi hyvin hengellisellä tavalla, niistä puhuminen sosiaalityön yhteydessä voi tuntua teennäiseltä. Mikäli käsitteet eivät tunnu omaan käyttöön sopimattomilta ne ovat toimivia käsitteitä oman työn, työmotivaation, jaksamisen ja työn ydintehtävän pohtimiseen. Saamani tutkielman ulkopuolisen palautteen rohkaisemana uskon, että toivo voi olla toimiva käsite työnohjauksessa (vrt. Itzhaky, 2004). Reflektoimalla työtä toivon, epätoivon ja toivottomuuden kautta työntekijä tulee väistämättä miettineeksi tavoitteitaan, mahdollisuuksiaan ja haasteitaan. Mikäli kokemuksia toivosta vastakohtineen pysähtyy pohtimaan, voi löytää hedelmällisiä työstämisen kohteita esimerkiksi tavoitteiden ja voimavarojen suhteen.

Tutkielmassani olen keskittynyt työntekijöiden kokemukseen. Seuraava tärkeä askel sosiaalityöllisessä toivotutkimuksessa olisi asiakkaiden toivon tutkiminen. Tutkielmani osoittaa, että sosiaalityöntekijät kokevat velvollisuudekseen asiakkaiden toivon ylläpitämisen tai virittämisen. Olisi tärkeää tutkia, miten asia on asiakkaiden näkökulmasta. Jään pohtimaan minkälaisia keinoja käyttämällä ja miten sosiaalityöntekijä voi asiakkaan toivoa luoda ja pitää yllä. Olisi myös kiinnostavaa tietää, minkälaisena asiakkaat sosiaalityöntekijän roolin toivon ylläpitäjänä kokevat ja onko toivo asiakkaiden näkökulmasta yhtä tarttuva ilmiö kuin minkälaisena työntekijät sitä pitävät. Jatkotutkimusaiheita riittäisi myös siinä, miten sosiaalityöntekijän omaa toivoa voisi pitää yllä. Miten työtä tai ympäröiviä rakenteita voisi kehittää siten, että sosiaalityöntekijän onnistuminen ja sitä kautta toivon kokeminen mahdollistuisivat. Sosiaalityöntekijöiden jaksamisen vuoksi toivoisin sosiaalityön johtajien miettivän, miten päästäisiin eroon tekijöistä, jotka lisäävät sosiaalityöntekijän epätoivon/toivottomuuden voimia vievää kokemusta.

Oma tutkimuskokemukseni

Tutkielmani ei aina sujunut jättevästi ja suunnitelmallisesta. Välillä aiheeni on tuntunut niin häilyvältä, etten ole osannut siitä ulkopuolisille juuri kertoa, ainakaan mitään tieteen teolta kuulostavaa. Granfelt (1992, 3) kuvaa hyvin aineiston kanssa ihmeissään oloa: ”tunsin rämpiväni aineiston kanssa pöheikössä, jossa ei näkynyt polun häivääkään”. Aineiston saatuaani olin vakuuttunut, että se on arvokas. Kynnys ryhtyä analysoimaan itseäni oppineempien ja kokeneempien sosiaalityöntekijöiden tekstejä oli kuitenkin korkea. Vasta erinäisten tutkimusretkien ja hahmottamisyritysten kautta löysin aineistoani keskeisesti jäsentävän teemat. Vaikka kierroksia oli monia, en usko, että läpäisisin Varron (1992) ankaraa näkemystä hermeneuttisesta tutkimuksesta. Epäilemättä olen toisinaan ollut liian hätäinen tulkitsemaan ja liian kiireinen kuulemaan. Toisaalta tutkimusaiheeni hankaluus on kuitenkin pitänyt analyysiäni kehämäisenä. Vasta useiden kertojen aineiston uudelleen jäsentämisen jälkeen olen pystynyt kokoamaan aineistosta uuden ymmärtämiskokonaisuuden.

Tiede voidaan ymmärtää ihmisen ja hänen elinympäristönsä välisen vuorovaikutuksen yhdeksi dialogin muodoksi (Aaltola, 2001, 22). Sosiaalityön pro gradu -tutkielman teko on minulle ollut dialogia kokeneiden sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten kanssa. Olen kiitollinen tästä mahdollisuudesta kokeneempieni kuunteluun ja heiltä oppimiseen. Tutkielman teko on ollut ennen kaikkea osa ammatillista kasvuani. Koska sosiaalityö tulee jatkossa olemaan jokapäiväistä arkista ympäristöäni, tutkielmani on ollut dialogia myös oman tulevaisuuteni kanssa. Tutkielmani pohjalta katson luottavaisin mielin tulevaan. Ankarista lähtökohdistaan huolimatta sosiaalityö ei ole pelkkää epätoivoa ja toivottomuutta. Toisaalta ihmisten tekemänä työnä se ei ole myöskään kaiken ylikäyvää toivoa. Sosiaalityön arjessa toivo, epätoivo ja toivottomuus ovat kaikki kolme läsnä. Paulaksi nimeämäni kirjoittajan sanoin:

Sosiaalityöntekijän työ on toivon ja toivottomuuden välistä ikuista tasapainoilua.

Tämän tiedostaminen voi auttaa sosiaalityöntekijöitä pysymään toivon puolella.

LÄHTEET

- Aaltola, Juhani (2001) *Filosofia, tiede, ymmärtäminen*. Teoksessa Aaltola, J & Valli, R., (toim.) (2001) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Chydenius-Instituutin julkaisuja 3/2001. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) (2001) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Chydenius-Instituutin julkaisuja 3/2001. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Abels Sonia L (toim.) (2000) *Spirituality in social work practice. Narratives for professional helping*. Department of Social Work at California State University. Love Publishing Company. Denver, London, Sydney.
- Banks, Sarah (2006) *Ethics and values in social work*. Third edition. First edition 1995. Practical social work series. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Borenstein, Lynn (2003) *The Clinician as a dreamcatcher: Holding the dream*. *Clinical Social Work Journal* 31, (3), 249–262.
- Cree Vivienne E. (edit.) (2003a) *Becoming a social worker*. London: Routledge.
- Cree Vivienne E. (2003b) *Becoming and being a social worker*. teoksessa Cree Vivienne E. (edit.) (2003) *Becoming a social worker*. London: Routledge, 155–170.
- Downie, R.S. (1963) *Hope*. *Philosophy and Phenomenological Research* 24, 248–251.
- Eräsaari, Leena (1990) *Nilkin Naamio –sosiaaliraportti*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Eskonen, Inkeri (2005) *Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta?* Tampereen Yliopisto. Tampere.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1996) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Lapin Yliopisto. Rovaniemi:
- Freire, Paulo (2002) (1992) *Pedagogy of hope. Relieving pedagogy of oppressed*. (alkup. *Pedagogia da esperanca*), käänös Robert R. Barr 1994. New York: The Continuum Publishing Company.
- Freire, Paulo (2005) *Sorrettujen pedagogiikka* (alkup. *Pedagogia do Oprimado*). Tampere: Vastapaino.
- Forsberg, Hannele (1996) *Mikä on tietoa lastensuojelussa? Nonverbaalisen tunnetiedon verbalisointiharjoitus*. *Janus* 4(4), 381–393.
- Forsberg, Hannele (2001) *'Palaverin päätyttyä pihisimme vihasta'*. *Väkivalta, auttajat ja kirjoitetut tunteet*. *Janus* 9(1), 3–21.
- Forsberg, Hannele (2006) *Tunteet työssä – esimerkkinä sosiaalityönä tehtävä ihmissuhdetyö*. Teoksessa Määttä Kaarina (2006) (toim.) *Tunteiden rakkaus ja rikkaus. Avaimia tunteiden tulkintaan*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Granfelt, Riitta (1992) *Asuntolan naisen elämää*. Helsingin Yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia n:o 1/1992. Helsinki.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

Granfelt, Riitta (2000) Kertomuksia kodittomuudesta ja marginaalista. Teoksessa Karvinen S., Pösö T. & Satka M. (2000) (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylän yliopisto. SoPhi 48. 99–116. Jyväskylä.

Hall, Christopher (1997) Social work as narrative: storytelling and persuasion in professional texts. Aldershot: Ashgate.

Harris John (2005) Modernisoidut sosiaalipalvelut Isossa-Britanniassa: sosiaalityö liikeyrityksessä nimeltä McKunta. Janus 2/05, vol. 13, 154–171.

Heikkinen, Hannu L. T. (2001) Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa: Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) (2001) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: Gummerus.

Hochschild, Arlie Russel (2003) The Managed Heart. Commercialization of human feeling. University of California Press, Twentieth Anniversary Edition With a New Afterword, Berkeley, Los Angeles, London.

Hänninen Sakari (2005) Huono-osaisuuden mieli. Teoksessa Hänninen, S., Karjalainen J. & Lahti, T., (toim.) (2005) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Stakes, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki, 94–117.

Hänninen, Sakari, Karjalainen Jouko & Lahti Tuukka (toim.) (2005) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki.

Hänninen, Vilma (1994) Ei toimijaa ilman tarinaa. Teoksessa Weckroth, K. ja Tolkki-Nikkonen M. (toim.) (1994) Jos A niin... Tampere: Vastapaino.

Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka (2000) Tarinat, sairaudet ja kuntoutuinen. Teoksessa Hänninen, V. (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampereen Yliopisto. Tampere.

Hänninen Vilma & Valkonen Jukka (1998) Tarinat, sairaudet ja kuntoutuminen. Teoksessa Hänninen, V. & Valkonen, J. (1998) (toim.) Kunnan tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntoutukseen. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 59/98. Kuntoutussäätiö. Helsinki.

Hänninen, Vilma. & Valkonen, Jukka (toim.) (1998) Kunnan tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntoutukseen. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 59/98. Kuntoutussäätiö. Helsinki.

Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampereen Yliopisto. Tampere.

Hänninen Vilma (2004) Miten masennus muuttaa ihmistä. Teoksessa Hänninen V. & Ylijoki O-H. (toim.) (2004) Muuttuuko ihminen. Tampereen Yliopisto. Tampere. 277–306.

Hänninen Vilma ja Ylijoki Oili-Helena (toim.) (2004) Muuttuuko ihminen. Tampereen Yliopisto. Tampere.

Itzhaky, Hayal (2004) Hope as a strategy in supervising social workers of terminally ill patient. Health and Social Work. Feb.2004. Vol. 29 Issue 1, p. 46, 9p, 1chart.

Jokinen Arja, Juhila Kirsi (1999) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa: Jokinen A., Juhila K. & Suoninen E. (toim.) (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.

Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero (toim.) (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.

- Jokinen Arja, Juhila Kirsi, Raitakari Suvi (2003) Sosiaalityötä ”menestystarinoiden” takana. Teoksessa Satka M., Pohjola A. & Rajavaara M. (toim.) (2003) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylän Yliopisto. SoPhi. Jyväskylä, 149–169.
- Jokinen Arja, Huttunen Laura, Kulmala Anna (toim.) (2004) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokiranta, Harri (2003) Se on miehen elämää. Maaseudulla asuvia miehiä elämäänsä kertomassa. Tampereen Yliopisto. Tampere.
- Juhila Kirsi (2005) Sosiaalityö, yrittäjyys ja riippuvuus. Oikeuksista velvollisuuksiin, tuesta kontrolliin. Janus 2/05 vol. 13, 179–186.
- Juntunen Cindy L , Wettersten Kara Brita, (2006) Work Hope: Development and Initial validation of a Measure. Journal of Counselling Psychology, Vol, 53, No. 1, 94–106.
- Juvakka, Taru (2000) Elämää risteyskohdissa. Hermeneuttiseen fenomenologiaan ja kehollisuuteen perustuva tutkimus 15–16-vuotiaiden nuorten toivon kokemuksista heidän jokapäiväisessä elämässään. Kuopion yliopisto. Hoitotieteen laitos. Kuopio.
- Kantola, Anu & Kautto, Mikko (2002) Hyvinvoinnin valinnat. Suomen malli 2000-luvulla. Helsinki: Sitra 251. Edita.
- Kantola, Ilkka (2004) Usko, toivo ja unelmat. Tiedepolitiikka 4/04, 7–10.
- Karvinen Synnöve, Pösö Tarja & Satka Mirja (toim.) (2000) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnitelmia. Jyväskylän Yliopisto. SoPhi. Jyväskylä.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Meltti, Tero (2003) Muutosprosesseissa ristiriitaistuva sosiaalityö. Teoksessa Satka M., Pohjola A. & Rajavaara, M. (2003) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. SoPhi 76. Jyväskylän Yliopisto. Jyväskylä, 31–53.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve, Salonen, Jari, Meltti, Tero, Yliruka, Laura, Tapola-Haapala, Maria & Björkenheim, Johanna (2005) Konstikas sosiaalityö 2003. Suomalaisen sosiaalityön todellisuus ja tulevaisuuden näkymät. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005: 28. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Kemppainen Tarja, Koskinen Simo, Pohjola Anneli & Urponen Kyösti (1998) Sosiaalityö epävarmuuden oloissa. Lapin Yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 28. Lapin Yliopisto. Rovaniemi.
- Kerby, A. P. (1991) Narrative and the self. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Kotkavirta, Jussi (2000) Toivo, Luottamus ja identiteetti. Teoksessa Kotkavirta, J. & Tuomi, A. (toim.) (2000) Toivo ja Luottamus epävarmuuksien maailmassa. Filosofisia ja teologisia puheenvuoroja. Jyväskylän yliopisto. SoPhi 53. Jyväskylä, 5–17.
- Kotkavirta, Jussi & Tuomi, Arvi (toim.) (2000) Toivo ja Luottamus epävarmuuksien maailmassa. Filosofisia ja teologisia puheenvuoroja. Jyväskylän yliopisto. SoPhi 53. Jyväskylä.
- Kulmala, Anna (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampereen Yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere.
- Kuuppelomäki, Merja (1997) Kärsimys ja toivo syöpää sairastavan ihmisen elämässä. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

- Kylmä, Jari (2000) Dynamics of hope in adult persons living with HIV/AIDS and their significant others. A substantive theory. Kuopion yliopisto. Hoitotieteen laitos. Kuopio.
- Kylmä J., Vehviläinen-Julkunen K. & Lähdevirta J. (2000a) Hope, despair and hopelessness in living with HIV/AIDS - a grounded theory study. Teoksessa Kylmä, J. (2000) Dynamics of hope in adult persons living with HIV/AIDS and their significant others. A substantive theory. Kuopion yliopisto. Hoitotieteen laitos. Kuopio.
- Kylmä J., Vehviläinen-Julkunen K., Lähdevirta J. (2000b) Voluntary care givers' observations on the dynamics of hope across the continuum of HIV/AIDS - a focus group study. Teoksessa Kylmä, J. (2000) Dynamics of hope in adult persons living with HIV/AIDS and their significant others. A substantive theory. Kuopion yliopisto. Hoitotieteen laitos. Kuopio.
- Laine, Timo (2001) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: Gummerus, 26–43.
- Laitinen, Anne (2003) Sosiaalityöntekijän viha. Tutkimus sosiaalityön tunnenormeista sosiaalisen konstruktionismien näkökulmasta. Pro gradu –tutkielma. Tampereen Yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere.
- Lehtonen, Mikko (1998) Merkitysten maailma. Tampere: Vastapaino.
- Lindqvist, Martti (2004) Toivosta ja epätoivosta. Helsinki: Kirjapaja.
- Mannermaa, Tuomo (2000) Kristillinen sanoma ja metafysiikan hajoaminen. Teoksessa Jussi Kotkavirta & Tuomi Arvi (toim.) Toivo ja Luottamus epävarmuuksien maailmassa. Filosofisia ja teologisia puheenvuoroja. Jyväskylän yliopisto SoPhi 53. Jyväskylä. 37–46.
- Marjamäki, Pirjo, Mäntysaari, Mikko & Ristimäki, Tero (toim.) (1998) Sosiaalityöntekijät Suomessa. – tehtävät, koulutus, määrä ja riittävyys. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1998:9. Helsinki.
- Mattila, Kati-Pupita (2003) Totuus, toivo ja olemassaolon ahdistus. Sosiaaliturva 13/2003, 22–23.
- Metteri, Anna (2004) Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Helsinki: Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY r.y. Edita.
- Moilanen, Pentti & Räihä, Pekka (2001) Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Aaltola J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: Gummerus, 44–67.
- Moberg, David O. (2001) (toim.) Aging and Spirituality. Spiritual Dimensions of Aging Theory, Research, Practice, and Policy. The Harworth Pastoral Press. New York, London, Oxford.
- Murto, Lasse (2005) Käytäntörelevanssi: haasteita sosiaalityön koulutukselle ja tutkimukselle. Janus 3/05, vol. 13, 316–328.
- Molander, Gustaf (2003) Työtunteet – esimerkkinä vanhustyö. Työterveyslaitos. Helsinki.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön Neljäs käänne. SoPhi 27. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Mäkelä, Klaus (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki. Gaudeamus
- Mäntysaari, Mikko (1997) Sosiaalityön tulevaisuuden näkymiä. Teoksessa Viialainen R. & Maaniittu K. (toim.) ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi”. Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakes. Raportteja 213. Helsinki, 247–253.

- Määttä, Kaarina (toim.) *Tunteiden rakkaus ja rikkaus. Avaimia tunteiden tulkintaan.* Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Nousiainen, Kirsi (2004) *Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja.* SoPhi 89. Jyväskylä.
- Piiroinen, Hannu (2005) *Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet. Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa.* Jyväskylän Yliopisto. Jyväskylä.
- Plunkett, Dudley (1990) *Secular and spiritual values. Grounds for Hope in Education.* London: Routledge.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista.* Stakes tutkimuksia 133. Stakes. Helsinki.
- Rauhala, Lauri (2005) *Ihmiskäsitys ihmistyössä. Yliopistopaino.* Helsinki.
- Raunio Kyösti (2004) *Olellinen Sosiaalityössä.* Helsinki: Gaudeamus.
- Raunio Kyösti (2000) *Sosiaalityö murroksessa.* Helsinki: Gaudeamus.
- Reamer, Frederick G. (1986) *Etiska problem i socialt arbete.* Stockholm: Liber.
- Rorty, Richard (1999) *Philosophy and social hope.* Harmondsworth, Middlesex, England ym. Penguin books.
- Rostila, Ilmari. (1990) *Tunnetyöstä sosiaalitoimistoissa.* Sosiologia 27(4), 257–266.
- Sagy, Shifra & Adwan, Sami (2006) *Hope in Times of Threat: The Case of Israeli and Palestinian Youth.* American Journal of Orthopsychiatry, Vol. 76, No. 1, 128–133.
- Satka, Mirja (1997) *Sosiaalityö ajassa – ydinkysymysten äärellä.* Teoksessa Riitta Viialainen & Maisa Maaniittu (toim.) ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi” Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakes. Raportteja 213. Helsinki, 27–38.
- Satka, Mirja, Pohjola, Anneli & Rajavaara, Marketta (2003a) *Vaikuttamisen vaihtuvat tulkinnat.* Teoksessa Satka M., Pohjola A. & Rajavaara, M. (2003) (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylän Yliopisto. SoPhi 76. Jyväskylä, 7–29.
- Satka, Mirja, Pohjola Anneli & Rajavaara Marketta (2003b) (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylän Yliopisto. SoPhi 76. Jyväskylä.
- Shechter Roberta Ann (1999) *The Psychodynamics of clinician’s hope: a delicate balance.* Clinical Social Work Journal, vol. 27, No. 4, Winter 1999, 371–382.
- Simon, Barbara Levy (1994) *The empowerment tradition in American social work: a history.* New York: Columbia University Press.
- Siltala, Juha (2004) *Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun* Helsinki: Otava.
- Snyder, C.R, Lehman, Kenneth A., Kluck, Ben & Monsson, Yngve (2006) *Hope for Rehabilitation and Vice Versa.* Rehabilitation Psychology, vol 51, No. 2, 89–112.
- Sosiaalialan ammatillisen työn eettiset periaatteet [viitattu 19.11.2004].

<http://www.talentia.fi/index.php?m=7&s=3&d=1&did=143> .

Spoof, Jarl (1990) Mahdottomasta selviytymisen taide. Sosiaalityöntekijä 11–12, 17–19.

Sulisalo, Teija (2003) Sosiaalityöntekijöiden työssäjaksaminen: tutkimus tekijöistä, jotka edistävät ja ehkäisevät Tampereen sosiaalitoimistojen työntekijöiden hyvinvointia ja voimaantumista. Pro Gradu –tutkielma. Tampereen Yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere.

Sulkunen P (1990) Ryhmähaastatteluiden analyysi. Teoksessa Mäkelä K. (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 264–285.

Sykes Stephen (2000) Ihmisluonto uudessa ajassa Teoksessa Kotkavirta, J. & Tuomi, A. (toim.) Toivo ja Luottamus epävarmuuksien maailmassa. Filosofisia ja teologisia puheenvuoroja. Jyväskylän yliopisto. SoPhi 53. Jyväskylä, 8–36.

Snyder C.R, Lehman Kenneth A, Kluck Ben & Monsson Yngve (2006) Hope for Rehabilitation and Vice Versa. Rehabilitation Psychology, Vol. 51, No. 2, 89–112.

Särkelä Antti (1993) Sosiaalityön asiakas subjektina ja ei-subjektina. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsinki.

Tarkiainen, Tiina (2006) Se on tosiaan tehtävä se ilo tänne. Tutkimus hoivasta, tunteista ja ammatillisuudesta vanhussosiaalityössä naisnäkökulmasta. Pro Gradu –tutkielma. Tampereen Yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere.

Toikko, Timo (2005) Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Vastapaino: Tampere.

Tuomi, Arja (1990) Sosiaalityöntekijä – tunnetyöntekijä. Psykososiaalisen tunnetyön tarkastelua sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijän tekemänä työnä. Pro Gradu –tutkielma. Tampereen Yliopisto. Sosiaalipolitiikka/sosiaalihuollon linja. Tampere.

Varto, Juha (1992) Laadullisen tutkimuksen metodologia Tampere: Kirjayhtymä.

Wallenius, Jorma (2003) Toivon ylläpitäminen perhekotityön ytimenä koulukodissa. Grounded theory-metodologialla tuotettu substantiaalinen teoria. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen yksikkö. Oulu: Oulun yliopistopaino.

Wallenius, Jorma (2005) Toivon ylläpitäminen perhekotityön ytimessä. Oulu: Nuorten ystävät.

Watkins, Derrel R (2001) Spirituality in Social Work Practice with Older Persons. Teoksessa Moberg, D.O (toim.) Aging and Spirituality. Spiritual Dimensions of Aging Theory, Research, Practice, and Policy. The Harworth Pastoral Press. New York/London/Oxford, 133–147.

Viialainen, Riitta & Maaniittu, Maisa (toim.) (1997) ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi”. Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakes. Raportteja 213. Helsinki.

Viinamäki, Tanja (1997) Opettajien ja sosiaalityöntekijöiden psyykinen rasittuneisuus. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Kuopio.

Vilkko, Anni (1988) Tarina tarinasta. Erään naisomaelämäkerta-aineiston tarkastelua. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia n:o 1/1988. Helsinki.

Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Weckroth, Klaus ja Tolkki-Nikkonen Mirja (toim.) (1994) Jos A niin... Tampere: Vastapaino.

Wrigley, Terry (2003) Schools of hope. A new agenda for school improvement. Staffordshire, England: Trentham Books Limited.

Young, Jeff & Oliver, Ian (1997) Should mental health professionals show their feelings? Psychiatric rehabilitation journal, Summer97, Vol, 21 Issue 1, p23, 8p, 2charts.

Öberg, Peter (1997) Livet som berättelse: om biografi och åldrande. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala.

LIITTEET

Liite 1. Kirjoituspyynnöt

Ryhmälle 1 sähköpostitse välitetty kirjoituspyyntö

Kirjoituspyyntö Pro gradu -tutkielmaa varten

Teen Tampereen yliopistolla sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa toivosta sosiaalityön arjessa. Tutkin aiheitta sosiaalityöntekijän näkökulmasta.

Pyydänkin Sinua ammatilliseen lisensiaattikoulutukseen osallistuva sosiaalityöntekijä kirjoittamaan minulle toivon ja epätoivon kokemuksista työssäsi.

Toivon, että kirjoittaisit vapaamuotoisesti ja omakohtaisesti n.5 sivua siitä, miten toivo ja toivottomuus työssäsi ilmenevät ja minkälaisiin asioihin, asiakkaisiin tai tilanteisiin ne liittyvät. Minkälaiset tilanteet tuntuvat toivottomilta? Entä mikä antaa voimia jatkaa työtä ja uskoa sen tärkeyteen?

Voit kirjoittaa yksittäisiä kokemuksia tai pohtia aiheita yleisemmällä tasolla. Tarkoitus on kuunnella sosiaalityön arjen ääntä aiheesta. Tuo viisi sivua ei ole mikään tarkka raja, voit kirjoittaa enemmänkin, tai jos tuntuu että 5 sivua on aivan liikaa, otan ilolla vastaan pienemmänkin tekstin. Aineisto käsitellään luottamuksellisesti ja siten, ettei kirjoittajia voi raportista tunnistaa. Kirjoita paperiin kuitenkin, kuinka kauan olet toiminut sosiaalityöntekijänä ja mikä on työnkuvasi tällä hetkellä.

Pyydän palauttamaan kirjoituksen ***** mennessä liitetiedostona sähköpostiini osoitteella anni.tapanainen@uta.fi. Liitetiedostoon ei tarvitse merkitä nimeä. Halutessasi voit palauttaa kirjoituksen myös postitse osoitteella:

Anni Tapanainen

*osoite

Mikäli Sinulla on kysyttävää tai haluat lisätietoja, ota yhteyttä joko sähköpostitse tai puhelimitse p. *****

Paljon kiitoksia etukäteen!

Ystävällisin terveisin,

Anni Tapanainen, yht. yo, Tampere

Ryhmälle 2 tapaamisessa välitetty kirjoituspyyntö

Kirjoituspyyntö Pro gradu -tutkielmaa varten

Teen Tampereen yliopistolla sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa toivosta sosiaalityön arjesta. Tutkin aiheita työntekijän näkökulmasta.

Pyydänkin Sinua ammatilliseen lisensiaattikoulutukseen osallistuva sosiaalityöntekijä kirjoittamaan minulle toivon ja epätoivon kokemuksista työssäsi.

Toivon, että kirjoittaisit vapaamuotoisesti ja omakohtaisesti n.5 sivua siitä, miten toivo ja toivottomuus/epätoivo työssäsi näkyvät ja tuntuvat. Voit esimerkiksi kuvailla, minkälaisia ovat asiakastilanteet tai asiat, joiden jälkeen sinulla on toiveikas olo. Entä minkälaisissa tilanteissa tuntuu, että mahdollisuudet ovat vähissä tai niitä ei ole. Entä mikä antaa voimia jatkaa työtä ja uskoa sen tärkeyteen.

Voit kirjoittaa yksittäisistä toivottomuuden tai toivon kokemuksista tai pohtia aihetta yleisemmällä tasolla. Tarkoitus on kuunnella sosiaalityön arjen ääntä aiheesta. Tuo viisi sivua ei ole mikään tarkka raja, voit kirjoittaa enemmänkin, tai jos tuntuu että 5 sivua on aivan liikaa, otan ilolla vastaan pienemmänkin tekstin. Aineisto käsitellään luottamuksellisesti ja siten, ettei kirjoittajia voi raportista tunnistaa. Kirjoita paperiin kuitenkin, kuinka kauan olet toiminut sosiaalityöntekijänä ja mikä on työkuvasi tällä hetkellä.

Pyydän palauttamaan kirjoituksen ***** mennessä liitetiedostona sähköpostiini osoitteella anni.tapanainen@uta.fi. Liitetiedostoon ei tarvitse merkitä nimeä. Halutessasi voit palauttaa kirjoituksen myös postitse osoitteella:

Anni Tapanainen

**osoite

Mikäli Sinulla on kysyttävää tai haluat lisätietoja, ota yhteyttä joko sähköpostitse tai puhelimitse p. *****

Paljon kiitoksia etukäteen!

Ystävällisin terveisin,

Anni Tapanainen, yht. yo., Tampere

Ryhmälle 1 uudelleen sähköpostitse välitetty kirjoituspyyntö

Kirjoituspyyntö Pro gradu -tutkielmaa varten

Teen Tampereen yliopistolla sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa toivosta sosiaalityön arjessa. Tutkin aiheitta työntekijän näkökulmasta.

Pyydänkin Sinua ammatilliseen lisensiaattikoulutukseen osallistuva sosiaalityöntekijä kirjoittamaan minulle toivon ja epätoivon kokemuksista työssäsi.

Toivon, että kirjoittaisit vapaamuotoisesti ja omakohtaisesti n.5 sivua siitä, miten toivo ja toivottomuus/epätoivo työssäsi näkyvät ja tuntuvat. Voit esimerkiksi kuvailla, minkälaisia ovat asiakastilanteet tai asiat, joiden jälkeen sinulla on toiveikas olo. Minkälaisissa tilanteissa tuntuu, että mahdollisuudet ovat vähissä tai niitä ei ole. Entä mikä antaa voimia jatkaa työtä ja uskoa sen tärkeyteen.

Voit kirjoittaa yksittäisistä toivottomuuden tai toivon kokemuksista tai pohtia aihetta yleisemmällä tasolla. Tarkoitus on kuunnella sosiaalityön arjen ääntä aiheesta. Tuo viisi sivua ei ole mikään tarkka raja, voit kirjoittaa enemmänkin, tai jos tuntuu että 5 sivua on aivan liikaa, otan ilolla vastaan pienemmänkin tekstin. Aineisto käsitellään luottamuksellisesti ja siten, ettei kirjoittajia voi raportista tunnistaa. Kirjoita paperiin kuitenkin, kuinka kauan olet toiminut sosiaalityöntekijänä ja mikä on työnkuvasi tällä hetkellä.

Pyydän palauttamaan kirjoituksen ***** mennessä liitetiedostona sähköpostiini osoitteella anni.tapanainen@uta.fi. Liitetiedostoon ei tarvitse merkitä nimeä. Halutessasi voit palauttaa kirjoituksen myös postitse osoitteella:

Anni Tapanainen

**osoite

Mikäli Sinulla on kysyttävää tai haluat lisätietoja, ota yhteyttä joko sähköpostitse tai puhelimitse p. ***

Paljon kiitoksia etukäteen!

Ystävällisin terveisin,

Anni Tapanainen, yht. yo., Tampere

Ryhmille 3 ja 4 sähköpostitse välitetty kirjoituspyyntö. Toiselle ryhmälle välitetty ryhmätapaamisen ja siellä käydyn keskustelun jälkeen.

Kirjoituspyyntö Pro gradu -tutkielmaa varten

Teen Tampereen yliopistolla sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa toivosta sosiaalityön arjessa. Tutkin aiheita työntekijän näkökulmasta.

Pyydänkin Sinua ammatilliseen lisensiaattikoulutukseen osallistuva sosiaalityöntekijä kirjoittamaan minulle toivon ja epätoivon kokemuksista työssäsi.

Toivon, että kirjoittaisit vapaamuotoisesti ja omakohtaisesti n.5 sivua siitä, miten toivo ja toivottomuus/epätoivo työssäsi näkyvät ja tuntuvat. Voit esimerkiksi kuvailla, minkälaisia ovat asiakastilanteet tai asiat, joiden jälkeen sinulla on toiveikas olo. Minkälaisissa tilanteissa tuntuu, että mahdollisuudet ovat vähissä tai niitä ei ole. Entä mikä antaa voimia jatkaa työtä ja uskoa sen tärkeyteen.

Voit kirjoittaa yksittäisistä toivottomuuden tai toivon kokemuksista tai pohtia aihetta yleisemmällä tasolla. Tarkoitus on kuunnella sosiaalityön arjen ääntä aiheesta. Tuo viisi sivua ei ole mikään tarkka raja, voit kirjoittaa enemmänkin, tai jos tuntuu että 5 sivua on aivan liikaa, otan ilolla vastaan pienemmänkin tekstin. Aineisto käsitellään luottamuksellisesti ja siten, ettei kirjoittajia voi raportista tunnistaa. Kirjoita paperiin kuitenkin, kuinka kauan olet toiminut sosiaalityöntekijänä ja mikä on työnkuvasi tällä hetkellä.

Pyydän palauttamaan kirjoituksen ***** mennessä liitetiedostona sähköpostiini osoitteella anni.tapanainen@uta.fi. Liitetiedostoon ei tarvitse merkitä nimeä. Halutessasi voit palauttaa kirjoituksen myös postitse osoitteella:

Anni Tapanainen

**osoite

Mikäli Sinulla on kysyttävää tai haluat lisätietoja, ota yhteyttä joko sähköpostitse tai puhelimitse p.

Paljon kiitoksia etukäteen!

Ystävällisin terveisin,

Anni Tapanainen, yht. yo., Tampere

Ryhmille 3 ja 4 välittynyt ohjaajille tarkoitettu saatekirje

Hyvät ammatillisen lisensiaattikoulutuksen vastuuopettajat,

Olen Tampereen yliopiston sosiaalityön opiskelija ja teen pro gradu -tutkielmaa toivon ja epätoivon/toivottomuuden kokemuksista sosiaalityön arjessa. Ohjaajanani toimii *****.

Tutkimukseni taustalla on ajatus toivon välttämättömyydestä sosiaalityössä (mm. eettiset periaatteet, työn muutosluonne) ja toisaalta sosiaalityössä mahdollisesti ilmenevä toivottomuuden tuntu (mm. yhteiskunnallinen viimesijaisuus, vähenevät resurssit, työntekijöiden uupuminen ja stressi). Toivoa ei Suomessa ole tutkittu sosiaalityön näkökulmasta. Sen sijaan esimerkiksi hoitotieteellistä tutkimusta aiheesta on paljon.

Aineistona minulla on sosiaalityöntekijöiden kirjoituksia toivon ja toivottomuuden/epätoivon kokemuksista työssään. Tähän mennessä olen saanut kirjoituksia *** ja ***-amlisryhmille keväällä välittämäni kirjoituspyynnön kautta. ***n ja ***n ryhmässä kirjoituspyyntö teetettiin vapaaehtoisena etätehtävänä ja kirjoittajat saivat siitä suoritusmerkinnän.

Ajattelinkin nyt kysyä, olisiko myös teidän mahdollista pyytää amlis-opiskelijoiltanne kirjoituksia. Mikäli kiinnostutte aiheesta, voisitte välittää kirjoituspyyntöni opiskelijoille tavatessanne (kuten *** -ryhmäläisille) tai sähköpostitse (kuten ***-ryhmäläisille). Mikäli haluatte teettää kirjoituksen osana opintoja, opiskelijat lähettäisivät kirjoitukset sekä teille, että minulle. Liitän oheen malliksi samanlaisen kirjoituspyynnön, kuin mitä muille ryhmille välitettiin. Pyyntöä voin myös hyvin muokata paremmin tarkoitukseenne vastaavaksi. Aineiston toivon saavani kasaan tämän syksyn aikana.

Toiveikkain syysterveisin,
yhteydenottoanne odottaen, Anni Tapanainen

yhteystiedot

Liite 2. Aineiston jäsentämiseksi tehtyjä taulukoita

Taulukko tarinoiden teemoista

Teema	Tarinoiden lukumäärä
Rajat ja vaatimukset	12
Onnistuminen ja epäonnistuminen	30
Asenteet	20
Vuorovaikutus	5–8
Ongelmien kasautuminen	20
toivon dynamiikka	3
toivon merkitykset	2

Taulukko teemojen esiintymisestä pohtivassa puheessa kirjoittajien mukaan

Tarinoiden määrä	3	4	2	2	5	3	1	6	4	2	2	2	1	2	3	1	0		
TEEMAT	An	Vu	Pau	Kst	No	Ri	Ta	Ti	Ei	So	Si	Ka	Ma	Paul	La	Pä	Pi	Krs	yht.
Onnistum.	x		x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	16
Rajat	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x		x	x	16
Vuorovaik.		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x		x	x	15
Asenne	x	x	x	x	x	x		x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	16
Ong. kas.	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	17
Toivo.dyn.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x		x?	x	x	15?
Toivo.merk.	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x			x		14
Yhteensä/ 7teemaa	6	4	7	7	7	7	6	7	7	7	5	7	3	7	5	3+1?	7	6	